

TC.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI

**93 HARBİ’NİN BALKAN CEPHESİNDEKİ
SOSYO-POLİTİK SONUÇLARI
(1877-1908)**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

20066123 A. Sidre LİVAOĞLU ALBEN

Danışman

Doç. Dr. Fatma ÜREKLİ

İstanbul – 2009

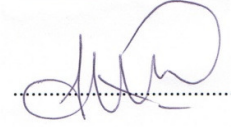
Ayşe Sidre LİVAOĞLU ALBEN tarafından hazırlanan 93 Harbi'nin Balkan Cephesindeki Sosyo-Politik Sonuçları (1877-1908) adlı bu çalışma aşağıda adları yazılı jüri üyelerince Oybirliğiyle ~~L~~Oyçokluğuyla Yüksek Lisans Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 23 / 10 / 2009

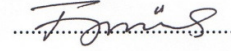
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Fatma ÜREKLİ (Danışman)

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Fatmagül DEMİREL (YTÜ.Öğr.Üy.)

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Filiz KARACA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ.....	1
1. 93 HARBI'Nİ (1877–1878) HAZIRLAYAN SEBEPLER.....	2
1.1. Panslavizm.....	2
1.2. Rusya'nın Panslavizm Politikası.....	4
1.3. Diğer Sebepler.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SAVAŞIN BAŞLAMASI ve AVRUPA DEVLETLERİNİN YAKLAŞIMI..	10
1.1. Rusya'nın Avrupa'da Destek Arayışları.....	10
1.1.1 Avrupa Devletleri'nin Tavrı.....	12
1.1.2. Bulgaristandaki karışıklıklar ve İngiltere'nin Yaklaşımı.....	14
1.1.3. İstanbul Konferansı.....	19
1.1.4. Londra Protokolü.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI – RUS SAVAŞI ve SONUÇLARI.....	24
1.1. Osmanlı Devleti’nin Savaş İlanı.....	25
1.2. Rusya – Romanya İttifakı.....	28
1.3. Osmanlı Ordusunun Durumu.....	28
1.4. Rusların Tuna Boyundaki İlerleyişleri.....	29
1.5. Ayastefanos Anlaşması ve Berlin Kongresi.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. BERLİN KONGRESİ SONRASI BALKAN CEPHESİNİN DURUMU.....	42
1.1. Bosna – Hersek’in Avusturya Tarafından İşgali ve Avrupa Buhranı.....	42
1.2. Karadağ’ın Durumu, Arnavutluk İsyanı ve Berlin Konferansı.....	50
1.3. Şarkî Rumeli Meselesi ve Balkanlara Etkisi.....	53
1.4. Bulgaristan Emâreti.....	67
1.5. Yunanistan’ın Toprak İstekleri ve Girid Meselesi.....	79
1.6. Makedonya Sorunu.....	91
1.7. Göçler ve Sıkıntıları.....	90
SONUÇ.....	102
EKLER.....	104
KAYNAKLAR.....	115
ÖZGEÇMİŞ.....	121

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti’nin önemli bir parçası olan Balkan yarımadası XIX. Yüzyılın başlarından itibaren birçok isyana sahne olmuştur. Bölgede yaşayan çeşitli guruplar bağımsızlıklarını kazanmak üzere Osmanlı yönetimine karşı gelmişlerdir. Diğer Avrupa Devletlerinin de destekleriyle isyanlar savaflara dönüşmüş ve Osmanlı Devleti geri dönölmez bir sürece girmiştir.

1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı ise bu sürecin kırılma noktasıdır. Savaştan sonra yapılan anlaşmalarla Osmanlı Devleti Rumeli’deki hakimiyetini kaybetme noktasına gelmiş ve bölgede kurulan “Hristiyan – Slav” odaklı yönetim şekilleri yüzyıllardır burada yaşayan Müslüman Türkleri zor duruma sokmuş ve ilerleyen zamanda göçlerin başlamasına sebep olmuştur.

“93 Harbi’nin Balkan Cephesindeki Sosyo – Politik Sonuçları (1878 – 1908)”, başlığı altında yaptığımız araştırmayı üç bölümde incelemeye çalıştık. Savaşa gelinen süreçte ve savaş sırasında yaşanan olayların ardından, savaş sonrası dönemi ve göçleri dönemin arşiv belgelerine dayanarak anlatmaya çalıştık. Bunların yanısıra gerek savaş sırasında gerekse sonrasında yazılmış hatıratlardan, önemli araştırma eserleri ile makalelerden faydalandık.

1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı’nın Balkanlar üzerindeki sosyal ve politik etkilerini anlatmayı amaçladığımız bu çalışmamızın gerek konu seçiminde gerekse araştırma aşamasında kıymetli tecrübe ve bilgisiyle bize yol gösteren ve değerli yardımlarını esirgemeyen Danışmanım ve Hocam Doç. Dr. Fatma Ürekli ‘ye ; Ayrıca araştırma ve yazım aşamasında destek ve yardımlarını esirgemeyen aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İstanbul 2009

A.Sidre Livaoğlu Alben

93 HARBİ'NİN BALKAN CEPHESİNDEKİ SOSYO-POLİTİK SONUÇLARI (1877-1908)

A. Sidre LİVAOĞLU ALBEN

ÖZET

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren Balkanlarda görülen isyanlar sonucunda Osmanlı Devleti'nin sınırları değişmeye başlamış ve yeni devletlerin kurulma sürecine girilmiştir. Bu süreç ise pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Bölgede uzun yıllar huzur içerisinde, Osmanlı idaresi altında yaşamış olan Ortodoks Slav halk, son dönemde gerek yönetimin bozulması gerekse kendilerini isyana teşvik eden Avrupa Devletleri'nden destek almalarıyla Müslüman Türklerle çatışmaya, onlara baskı uygulamaya hatta öldürmeye varan hareketlere girişmişlerdir.

1877 – 78 Osmanlı – Rus savaşıyla en üst noktaya çıkan çatışmalara uzanan süreç aslında 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla başlamış, 1861'de Eflâk ve Boğdan Beyliklerinin birleşmeleri, 1830'da özerkliklerine kavuşan Sırp'ların ise 1867'de bağımsızlıklarını ilân etmeleriyle devam etmiştir. 1875'te Hersek'te çıkan isyan yerel bir ayaklanma olmasına rağmen 1876'da Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmesiyle sorun uluslararası hale gelmiştir. Balkanlarda savaflara sebep olan bu isyanlar ise Rusya, İngiltere ve Avusturya Devletleri'nin dikkatini çekmiştir. Bu devletler topraklarını genişletmek, Osmanlı Devleti'ni parçalamak ve ticaret yollarına hâkim olmak gibi sebeplerle Balkanlar'daki sorunların çözülmesine uzun süre izin vermemişler ve kendi çıkarları doğrultusunda tarafları kışkırtmışlardır.

1877 – 78 savaşından sonra, yapılan barış anlaşmaları, devletlerin uyguladıkları politikalar, taraf değiştirmeler ve gizli görüşmelerle karışık olduğu kadar hareketli bir hal alan Devletler arası ilişkilerin yanında halkın durumu da çözümsüz kalmıştı. Artık Osmanlı idaresinde olmayan ve yeni yönetimlerin baskı altında tuttuğu müslüman halk kendilerini korumalarını engelleyen kararların da alınmasıyla göç etmeye başlamışlardı. Savaş sırasında göç edenler eski topraklarına dönememişler, dönmeyi deneyenler ise yeni kabilelerle Anadolu'ya doğru yendien göç etmek zorunda kalmışlardır.

Anahtar Kelimeler : Balkanlar, Ortodoks Slav Halk, Müslüman Türkler, Göç

**SOCIOPOLITICAL CONSEQUENCES OF THE
1877 – 1878 OTTOMAN – RUSSIAN WAR IN THE BALKAN FRONT
(1877 – 1908)**

A. Sidre LİVAOĞLU ALBEN

ABSTRACT

The insurrections staged in the Balkan Peninsula from the start of the 19th century, began a change in the borders of the Ottoman Empire as well as a process for the foundation of new states. This process, in turn, led to many problems. The Orthodox Slavic peoples of the region, who had lived in peace under the Ottoman rule for a long time, in the later periods and due to both the deterioration of the government and to the support they received from the European States, began to enter into conflicts with the Muslim Turks, to oppress them and even to kill them.

This process, coming to a peak with the Ottoman–Russian War of 1877-78, started in fact with Greece gaining its independence in 1829 and continued with the integration of Walachia and Moldova Principalities in 1861, and with the Serbians declaring their independence in 1867, after gaining autonomy in 1830. While the insurrection of 1875 in Herzegovina was a local uprising, the problem became international with Serbia and Montenegro declaring war on the Ottoman Empire in 1876. These insurrections causing wars in the Balkan Peninsula also attracted the notice of Russian, British and Australian Empires. In order to expand their borders, to disintegrate the Ottoman Empire or to control the trade routes, these states prevented the resolution of the problems in the Balkan Peninsula for the longest time and provoked the parties in accordance with their own agendas.

After the 1877-78 War, intergovernmental relations – which became increasingly complex and animated with the peace treaties, policies of the states, betrayals and secret meetings – as well as the status of the people were left unsettled. Muslim communities, no longer under the Ottoman rule and oppressed by the new governments, began to emigrate after some decisions preventing them from protecting themselves were taken. Those who had immigrated during the war could not return to their old lands and those who had managed to return were forced to emigrate towards Anatolia again with new caravans.

Key Words: Balkan Peninsula, Orthodox Slavic Peoples, Muslim Turks, Immigration.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
A.MKT.MHM.	Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı.
A.}MTZ. (04).	Sadaret, Bulgaristan. “BEO. Mümtaze Kalemi Bulgaristan Evrakı”
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	cilt
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DH. MKT.	Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalemi
HR. SYS.	Hariciye Nezâreti Siyasi Kalemi
haz.	Hazırlayan
İ. DUİT.	Dosya Usulü İradeler Tasnifi
İ. HR.	İrâde Hariciye
İ. MTZ.	İrade Eyâlet-i Mümtâze Bulgaristan
s.	sayfa
TTK	Türk Tarih Kurumu
Y.PRK.EŞA.	Yıldız Tasnifi Parekende Evrakı Elçilik ve Şehbenderlikler Tahriratı
Y.PRK.TKM.	Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği
Y.A.HUS.	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı
Y.E.E.	Yıldız Esas Evrakı

GİRİŞ

1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı, Balkanların yeniden şekillenmesi ve Osmanlı İmparatorluğu’nda köklü değişikliklerin başlamasında dönüm noktasıdır. Bu savaş bir yıl gibi kısa bir sürede sonlansa da savaşı hazırlayan süreç uzun yıllara yayılmış ve sonuçlarının etkileri günümüze kadar ulaşmıştır diyebiliriz.

Balkanlar’da gerginliklerin başladığı yıllarda bölgede idareci olarak görev yapan Tahsin Uzer’e göre bu savaşın görünürdeki başlama sebebi “*Selânik kız olayı ve Dört Konsolosun öldürülmesi*”dir¹. Sadece savaşın başlangıç noktası diyebileceğimiz bu olay dışında uzun bir dönemde geliştiğine değindiğimiz sebeplerin başında, İstanbul Rum Patrikhanesi’nin yerinde bırakılması ve Bulgar Eksarhlığı’nın kurulmasına izin verilmesi, aynı zamanda Rus Çarı Petro’nun kendisini “*Ortodoksların Ruhani Lideri*” ilan etmesiyle Rusya’nın Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların sözde zulm gördüklerini iddia etmesi olarak sıralayabiliriz.² XIX. Yüzyılda etkisini iyice hissettiren milliyetçilik hareketleri ve bu hareketlerin oluşturduğu Panslavizm akımında Balkan bunalımına neden olan etkenlerin en önemlisidir.

¹ Uzer,Tahsin,*Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara,1999, s.109-110.

² Uzer,Tahsin, *a.g.e.* ,s.110-115.

1. 93 HARBİ'Nİ (1877–1878) HAZIRLAYAN SEBEPLER

1.1. Panslavizm

Balkanlarda savaşa uzanan sürecin etkenlerinden olan Panslavizm akımının çeşitli şekillerde tanımları yapılmaktadır. Prof. Hans Kohn Panslavizmi “*Fransız İhtilali’nin ve Napolyon savaşlarının ortaya çıkardığı siyasi problemlerin tesiri ile Doğu ve Merkezî Avrupa aydınlarının zihinlerinde doğan milliyetçi unsurların emperyalist ve milletlerüstü temayüllerle karışmasının meydana getirdiği bir hareket*”³ olarak tanımlamıştır.

Panslavizm kelimesi bir terim olarak ilk kez 1826 yılında J. Herkel tarafından, Slav diliyle ilgili Latince yazdığı bir eserinde kullanılmıştır. XVII. Yüzyıl başlarında temeli atılan panslavist fikirler şairlerle yayılmış, bu şairler yazdıkları eserlerde Balkanların Türklerden kurtulmasının ancak bir Slav Devleti’nin müdahalesiyle mümkün olduğunu savunmuşlardır. Yine aynı dönemde şairler kadar rahiplerin de etkisi görülür. *Rus Çarı*’nın hizmetine giren *Yuriy Krijaniç* adlı rahip yazdığı eserinde, *Rus Çarı*’nın Slav kavimlerini toplaması gerektiğini çünkü altı Slav kavminden, sadece onun kavminin bir devlet halinde ayakta durduğunu, diğerlerinin ise başka devletlerin hükümdarlığı altında ezildiğini belirtmiştir.

Slav kavimlerinin yerleştikleri topraklar gözönüne alındığında, uzun yıllar boyunca Alman ve Türk Devletleri’nin yönetiminde kaldıkları ve kültürel olarak da

³ Kohn, Hans, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, İstanbul, 2007, s. 23.

bu unsurlardan etkilendikleri anlaşılmaktadır. Zamanla gelişen milliyetçi fikirler, bu etkilere tepkiler geliştirmiş ve Panslavizm düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁴ Slav medeniyetleri Avrupalıların gözünde geri medeniyetler olmalarına rağmen bu ileri Avrupa medeniyetinden yetişen bazı düşünürler Slav kültürüne hayran olmuşlar, bu kültürü yeniden canlandırmak ve mevcut olanın yitirilmesini engellemek için çalışmalara başlamışlardır.⁵

Panslavizm fikri, hakim kültürlerden kurtularak Slav kültürünü yeniden canlandırmak için kurulmuşsa da bu fikri ortaya atan düşünürler de yine Alman'dır. Özellikle Alman filozof JG. Herder'in Slav kültürüne olan hayranlığı, bu alandaki çalışmaları çok önemlidir. Herder XIX. Yüzyılın Slavlara daha iyi koşullar getireceğine inanmış dillerini terk etmemelerini, kültürel değerlerini korumalarını ateşli şekilde savunmuştur. Herder'i ilgiyle karşılayan Slav halkı arasında bu görüşler hızla yayılmaya başlamıştır.⁶ İlerleyen zamanda Habsburglar'a karşı çıkan ayaklanmalarda Slav halkı, haklarını alamayacaklarını anlamışlar ve ister istemez kendi haklarının savunucusu olarak Rusya'yı görmüşlerdir. Rus Devleti ise XIX. yüzyıl başlarında, henüz Panslavist düşüncelerle ilgilenmiyordu. Panslavizm de bu dönemlerde sadece kültürel bir mahiyet taşıyordu ve Rus olmayan Slavlar, Rusların gözünde pek de önemli değildi.⁷ Fakat, Rus politikasının değişmesiyle bu düşünce de değişmeye başlayacaktı.

Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin de zayıflamaya başladığını ve buna mukabil Rusya'nın genişleme siyaseti izlediğini görüyoruz. Bu genişleme siyasetinin en önemli hedefleri İstanbul ve Boğazlara hakim olmaktı. Rus Çarı öncelikli olan bu amaçlarına ulaşabilmek için her yolu deniyordu. Fakat İstanbul ve Boğazlara sahip olma fikri sadece kendisinin değildi; rakipleri İngiltere ve Fransa'ydı. Dolayısıyla karşısında bulunduğu bu iki güçlü Avrupa Devleti'nin Rusya'ya karşı takındığı

⁴ Kurat, Akdes Nimet, "*Panslavizm*", Ankara, 1953, s.242-245.

⁵ Kohn, Hans, *a.g.e.* , s.25.

⁶ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.* , s.247. – Kohn, Hans, *a.g.e.* , s.24.

⁷ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.* , s.249. – Kohn, Hans, *a.g.e.* , s.25.

engelleyici tavır Rusya’da Panslavizmin etkisini arttırmış ve tüm Slavların tek çatı altında toplanması fikri destek görmeye başlamıştır.

1.2. Rusya’nın Panslavizm Politikası

Ruslar, Panslavizm’i yaymak için çeşitli vasıtaları kullanmışlardır. Fakat bunlardan en etkilisi eğitim olmuştur. Rusya’da diğer Slav ülkelerden gelen çocukların eğitimi ve güneydeki Slav ülkelerinin kilise ve okullarına yardım, kitap dağıtımı gibi faaliyetler için fonlar ve yardım cemiyetleri kurulmuş⁸, gençleri Slav Birliği fikriyle yoğurup amaçlarına ulaşma yolunda çalışmalara başlamışlardır. Bu faaliyetler özellikle Kırım Savaşı (1853 – 56)’nda Rusların yenilmesinden ve kendilerini Avrupa karşısında yalnız hissetmelerinden sonra başlamıştır. Kırım yenilgisini beklemeyen Rusya, Boğazlar üzerine yürümeden önce Kafkaslara yayılarak burada Balkanları ve İstanbul’u ele geçirmek için uygulayacağı yolların adeta provasını yapmıştır. Kafkaslarda süren Ruslaştırma Politikasının kendi başlarına gelmeyeceğini düşünen Rusya dışında yaşayan Slavlar, Rus Çarı’nın kendilerini diğer devletlerin egemenliğinden kurtaracağını fakat, buna rağmen kendi benliklerini koruyabileceklerini, Panslavizm’in gereği olarak düşünürken, Ruslar bunun tam tersi hareket ederek tüm Slavları Ruslaştırmayı, yani Panslavizm’i Panrussizm’e çevirmeyi amaçlamışlardır. Rusya içinde bu plan kendine taraftar bulsa da Çek, Hırvat ve Slovaklar bu fikre olumlu yaklaşmamışlardır.

Slav Birliğini, Rus hakimiyetine çevirmek isteyen Rus aydınlarına göre Panslavizm; *Rus Dili’nin tüm Slavlarca kabul edilmesine, alfabenin Latince değil Kiril olmasına, Katolikliğin ise reddine, Ortodoks kilisesinin kabulüne dayanmaktadır.*⁹ Ruslar bu amaçlarını 1867’den itibaren Moskova’da toplanan Slav kongreleriyle gerçekleştirmeye başlamışlardır. Konuyla ilgili dergiler, edebî eserler

⁸ Aydın, Mithat, “*Bosna-Hersek Ayaklanması(1875)’nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan Karadağ’ın Rolü*”, Belleten, c.LXIX, Ankara, 2005,s.3.

⁹ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.*, s.255-262.

yayınlanmaya başlamış ve Rus olmayan tüm unsurların Ruslaştırılması fikri netleşmiştir. Daha sonraları Rus yazarlarından Danilevsky'nin Panslavizm, Rusya ve Avrupayla ilgili pek de ilgi görmeyen yazıları 1871'de Stachov tarafından "*Rusya ve Avrupa*" adıyla yayınlandığında büyük etki yapmış ve adeta Panslavizmin rehber kitabı halini almıştır.

Danilevsky de tüm Rus Slavcılarını gibi Ortodoksluğu tek mezheb olarak kabul ediyordu. Türklerin tarihteki rollerinin ise Ortodoks kilisesini korumak olduğunu, artık bu görev Ruslara geçtiğinden Türklere de gerek kalmadığını savunuyordu. Danilevsky, rehber sayılan bu eserinde kuracakları Slav Devleti'nin sınırlarını da çizmiştir, bu sınırların içerisinde Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki Rumeli, Makedonya, Eflak, Boğdan, Tuna, Rodos, Girit, Kıbrıs, İstanbul ve Boğazlar da bulunmaktadır.¹⁰ Tüm bu planlar, Rus Çarı'nı ve Rusya'yı en büyük güç haline getirmek amaçlıydı. Bu amaca ulaşmak için tahrik ve isyanlara karışmaktan, savaşı göze almaktan çekinmeyen Rusya faaliyetlerini giderek arttırmıştı. Aynı dönemde milliyetçilik düşüncelerinin de hızla yayıldığı Balkan halkları arasında, Rusların kışkırtma faaliyetleri pek de güçlükle karşılaşmamıştır.

1.3. Diğer Sebepler

1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı'nın zeminini hazırlayan olaylar, aslında 1829'dan beri Balkanlarda şekillenmeye başlamıştır. İlk olarak, bu tarihte Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasını, 1861'de Eflâk ve Boğdan Beyliklerinin birleşerek Romanya Devleti'ne doğru ilk adımı atmaları izlemiştir. 1830'da özerkliklerine kavuşan Sırp'lar ise 1867'de bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki sınırları gerilemeye devam etmiş ve Fransız İhtilaliyle başlayan milliyetçilik fikirleri

¹⁰ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.*, s.263-265.

Balkanlarda da etkisini elbette göstermişti. Öncelikle Ortodoks Hristiyanlar arasında yayılan bu fikirler Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla yerini sağlamlaştırmış¹¹, 1848'de Avusturya'da çıkan ihtilallerle de Macarlar milli birlik istemişler ve bu durum Slavlara örnek olmuş Slav Birliği fikri yayılmaya başlamıştır.¹²

1875'de Hersek'in Nevesin kasabasında çıkan isyan ise başlangıçta yerel idareyle ilgili idi. Ancak müteakiben 200¹³ kişinin Karadağ'a kaçması ve Karadağ ile Sırbistan'ı birleştirmek için faaliyetlerin yürütülmesi ile isyan büyümüştür. Bu gelişmelerin ardından Sırbistan ve Karadağ'ın 1876'da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ettiklerini görüyoruz¹⁴. Bu savaşın ilân edilmesi aslında tamamen Rusya'nın kışkırtması ve yoğun panslavist propagandasıyla olmuştu, Sırp Prensi Milan'ın amacı Bosna'yı hakimiyeti altına almaktı. Bu amaç için ordularını harekete geçirmiş fakat ordularının komutasını Ruslara vermişti¹⁵. Böylece Rusya'nın sürdürdüğü Panslavist politikaların etkisi kendini göstermeye başlamıştı. Mahmut Celâlettin Paşa Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkış sebeplerine dair yazdığı bir fezlekede, Hersek isyanı sonrasında gelişen iç isyanların Devlet-i Aliyye ile Rusya arasında gerginliklere hatta savaşa yol açacağını, bu isyanların Rusya'yla olabilecek bir savaşın habercisi dahi olabileceğini belirtmiştir¹⁶.

Diğer taraftan Bulgar Eksarhlığı'nın Fener Patrikhanesinden ayrı olarak kurulmasına izin verilmesi de önemlidir. Osmanlı Hükümeti'nin, Rumlarla Bulgarları ayırma sebebini Fenerlilerin, Balkanlarda Ortodoks halk üzerindeki etkileri olarak açıklayabiliriz. Fenerli Rumlara da kısaca değinmemiz gerekirse; Bilindiği gibi Fenerliler, İstanbul'un Fener semtinde yerleşmeleri dolayısıyla bu adla anılmışlardır. Fenerli Rumlar ticari faaliyetlerle zenginleşmiş, zamanla devlet

¹¹ Kurat,Yuluğ Tekin, “1877-78 Osmanlı – Rus Harbinin Sebepleri”, Belleten, c. XXVI, Ankara, 1998, s.567-568.

¹² Armaoğlu,Fahir,*19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Ankara, 2003, s.490.

¹³ Türkgeldi, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*,(haz.Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1987, c.II, s.8.Bu eserde sayı 160 olarak verilmiştir.

¹⁴ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.*, s.569-570.

¹⁵ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*, s.8-9

¹⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'at-ı Hakikat*, Dersaadet, 1326, c.2, s.2.

idaresinde önemli yerlere gelmeyi amaçlamışlar, bu amaçlarını ise Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleriyle ilişkiye geçmesiyle ulaşımlardır. Bab-âli'de uzun yıllar tercümanlık görevini yürütmüşler ve böylece nüfuzlarını oldukça genişletme imkanına sahip olmuşlardır. Eyaletlerde yöneticilik gibi çeşitli makamlara gelmişlerdir. Boğdan ve Eflâk'ı 1821'e kadar yönetmişler, yöneticilikleri sırasında ise halka zulm edercesine haksız yüksek vergiler toplayıp servet edinmişler ve servetlerini çoğaltıp Ortodoks Kilisesi'nde satılan makamlara¹⁷ sahip olmaya çalışmışlardır. Makam satışı sadece kiliseyle sınırlı kalmamış, bu makamı elde edenin, Padişah'a da çeşitli hediyeler sunması gerekmiştir. Bu pahalı hediyeleri ise ancak Fenerliler karşılayabildiklerinden Kilise makamlarının parayla satılması zincirleme olarak en küçük din adamına kadar yansımıştır. Her biri satın aldıkları makamlar için ödemek zorunda olduğu parayı halkın sırtından çıkarmış, Hristiyan halk ise bu baskı ve vergilerle adeta ezilmiştir. Bu yüzden halk içten içe bu yöneticilere kin beslemeye başlamıştır. Aynı zamanda Fener Kilisesi'nin tek otorite olarak varlığını sürdürmesi de Bulgarlarla yaşanan gerginlikleri arttırmıştır. 1830'da Yunan İsyanı'nın başarılı olmasıyla, Osmanlı Devleti de yeni bir sürece girmiş ve Tanzimat reformları başlamıştır. Yapılan reformlar, Fenerlilerin Ortodokslar üzerindeki hakimiyetini ise sarsmıştır¹⁸.

Bu gelişmeler sonrasında Fener ve Bulgar Kiliseleri'nin ayrılması için hazırlıklar hızlanmıştır. Ayrılmanın desteklenmesinin bir başka sebebi ise, Rus Propagandaları'nın Rumlar'a ulaşmasını engellemektir. Bulgarlar tamamıyla Rus etkisi altına girmeye başlamışlar, Kurulan Bulgar Millî Kilisesi de bağımsız Bulgaristan fikrini yaymıştır¹⁹. Fakat Bulgar Milliyetçiliğinin bu tarihten çok öncesinde, 17. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bunun sebepleri arasında, Fener Patrikhanesi'nin Bulgarları asimile etmeye çalışması, Bulgar Halkı'nın ekonomik özgürlüğe kavuşmaları, üretici ve işçi sınıfının gelişmesi,

¹⁷ Ortodoks Kilisesi'nde makam satışına basit bir örneği, Vraçalı Sofroni'nin Osmanlı'da bir Papaz adlı hayatını anlattığı eserinde de görebiliyoruz (Vraçalı Sofroni, *Osmanlı'da bir Papaz, Günahkar Sofroni'nin Çileli Hayat Hikayesi (1739 – 1813)*, İstanbul, 2003, s.12-13).

¹⁸ Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu*, İstanbul, 2001, s.50 – 53. / Şıvgın, Hale, “*Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler ve Çeteler Arasında Başlaması.*”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.2, s.478.

¹⁹ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.*, s.572.

Osmanlı yönetimi'nin zayıflaması, savaşların da artmasıyla Osmanlı yönetimi'nin Bulgarlara artık yarardan çok zarar getirmesi gibi etkenleri vardır²⁰.

Bulgarlara müstakil kilise izninin verilmesi bir yandan da Bulgarların zamanla Rumlaşarak yeniden Roma İmparatorluğunu kurma ihtimallerini engellemek, bir bakıma toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamak amacıyla. Fakat tüm bu girişimlerin sonucunda toprak kaybedilmesi ve Devletin parçalanması engellenememiştir.

Tüm bu gelişmelerden en çok fayda sağlayan ise yine Rus Devleti olmuştur. Balkan toplumlarını kışkırtma faaliyetlerine devam etmiş ve 1875 den itibaren Bosna ve Hersek, ardından Sırp ve Karadağ isyanlarında asîleri maddi ve manevi yönden desteklemiştir. Balkanlarda bu karışıklıklar devam ederken, Rusya'nın İstanbul elçisi olan İgnatıyef'de Rus menfaatlerinin gerçekleştirilmesi için çalışmakta ve Osmanlı Hükümeti'nin Balkan sorununu, çözmemesi ve bir savaşın çıkması için elinden geleni yapıyordu. Amacı çözüm değil, çözümsüzlüktü. Balkanlar'ın içinde bulunduğu bu duruma çözüm bulunması için İstanbul'da konferans toplanmasına, hatta bu sırada Meşrutiyet'in ilan edilmesine, meşruti bir yönetime geçilmesine rağmen sorunlar halledilememiş, daha da önemlisi Ruslar amaçlarından vazgeçmemişlerdi²¹.

Balkan toprakları üzerinde gelişen bu durum Avrupa'nın diğer devletlerini de ilgilendiriyordu. Onların da bu süreçte harekete geçmeleri , kendilerini göstermeleri gerekiyordu. Bu devletlerin genel ve ortak tavrı ise Rusya'nın Balkanlarda yaşayan farklı milletleri etkileyerek savaşı kazanması durumunda bölgeye hâkim olmasını engellemek istemeleriyle şekillenmiştir²². Özellikle İngiltere ciddi ve kararlı bir şekilde siyasetini belli etmiştir. Bu siyaset Osmanlı Devleti'ni toprak bütünlüğünün korunması için desteklemek ve dağılmasını önlemektir. İngiltere'nin Osmanlı

²⁰ Aydın, Mahir, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul, 1996, s.17.

²¹ Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1999, s.353-354.

²² Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e., c.2*, s.2.

Devleti'ni desteklemesi'nin en önemli sebebi ise, kendi ticari menfaatlerini korumak ve geliştirmektir. İngiltere 1869'dan itibaren Süveyş Kanalıyla sağladığı ticari çıkarlarını ancak Osmanlı Devleti'nin varlığı ve bölgedeki tarafsızlığıyla devam ettirebilirdi. Rusya'nın da amacı sıcak denizlere inerek ticari faaliyetlerini genişletmek olduğuna göre bu alanda karşısına çıkacak ve Osmanlı Devletini destekleyecek olan İngiltere'nin tarafsızlığını sağlamak üzere politikasını hazırlaması gerekiyordu²³.

Mahmut Celâlettin Paşa'ya göre, Osmanlı Hükümeti bu dönemde, Avrupa Devletleri'nin herhangi bir dost tavrını görmediğinden savaşın getireceği zararlardan sakınmak için bir takım fedakârlıklar yaparak Rusya'yla anlaşma yoluna gitmeliydi. Yine bu meselenin halledilebilmesi için Karadağ Hükümeti ile de anlaşma yoluna gidilmesini, bu anlaşmanın sağlanmaması halinde Karadağ'ın Rusya'ya yaklaşacağını ve savaş için ortam hazırlayacağını, neticede Rusya ile Balkanlar üzerinde ki anlaşmazlıkların çözümü için çaba sarf edilmediğinden savaşa doğru yol alındığını belirtmiştir.²⁴ Rusya'da ise Slav Birliği fikrinin yoğunlaşmasıyla savaş istekleri de artmıştır, Rus Çar'ı savaştan çekindiği halde Rus hükümeti hazırlık yapmaya başlamıştır.

²³ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.m.*, s.569-570.

²⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.2-3.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SAVAŞIN BAŞLAMASI ve AVRUPA DEVLETLERİNİN YAKLAŞIMI

1.1. Rusya'nın Avrupa'da Destek Arayışları

Rus Devleti'nin genel şartlara ve Avrupa Devletleri'nin tavrına dikkatle yaklaştığını belirtmiştik. Özellikle Avrupa'nın güçlü Devletleri'nin savaş sırasında takınacakları tavır çok önemliydi. Rusya, Avrupa Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne destek vermesini istemiyordu. Almanya, Avusturya ve Fransa'yı kendi tarafında gören Rusya, İngiltere'nin tavrı konusunda emin olamıyor ve bu belirsizlik onu savaştan çekinir hale getiriyordu. Almanya ve Fransa kendi aralarındaki problemlerle uğraştıkları için sorun oluşturmuyorlardı, fakat Avusturya – Macaristan'la anlaşma yapılamaması Rus hükümetini düşündürüyordu. Bunun sebebi ise Rusların Balkanlara giriş yolunun Romanya'dan geçmesi, Romanya'nın batı sınırının ise Avusturya ile olması ve ayrıca Avusturya Hükümeti'nin Balkanlarla da ilgileniyor olmasıydı. Bu sebeplerle Rus ordusunun yürüteceği harekâta kendisini güvenceye alabilmesi için Avusturya – Macaristan'la anlaşması gerekiyordu. Sonuçta hükümetlerin olumlu yaklaşımlarıyla bu anlaşma sağlandı. 27 kanun-u evvel (aralık) 1877 tarihinde Viyana'da Avusturya'nın tarafsızlığını bildiren bir anlaşma imzalandı. Böylece Rus ordusu Balkan yarımadasında, Bosna - Hersek, Sırbistan ve Karadağ

dışındaki bölgede hareket edebileceği rahat bir alan hazırlamış oldu. Tabi Avusturya İmparatoru da sağlayacağı tarafsızlık karşılığında Bosna - Hersek' i kendi sınırlarına katmak istiyordu.

Rusya ayrıca İngiltere'nin tavrı konusunda da emin olamıyor ve aralarındaki belirsizlik onu savaştan çekinir hale getiriyordu²⁵. Bu durum üzerine Rus imparatoru, Londra'daki elçisini Kırım'a çağırması ve burada bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmede Rusya, savaş sonrasında “*Bulgarların, Osmanlı idaresinden ayrılması*” halinde ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarını halletmek amacıyla, Avrupa Devletleri arasında yapılan düzenlemeleri, Osmanlı Devletine de kabul ettirmek için kullanacağı askeri zorlamalar sonucu Bulgaristan'ın bir kısmını geçici olarak işgal edebileceğini, fakat İstanbul üzerine kesinlikle yürümeyeceğini elçisi aracılığıyla İngiltere'ye garantilemiş ve bunun karşılığında da İngiltere'nin olası savaşta tarafsız kalmasını istemiştir.

Fakat zaten İngiltere'nin politikası, devletler arasında oluşan benzer politik sorunlarda kendi çıkarını doğrudan etkilemeyen konulara karşı tarafsız kalmayı tercih etmek çizgisindeydi. Bu sebeple olası, Osmanlı – Rus savaşında da, Rusların İstanbul'a yürümesi gibi kendi çıkarını etkileyen bir durum olmadıkça İngiltere'nin Osmanlı Devleti tarafında yer alması beklenmiyordu. Bu arada, gerginlikler sürerken İngiliz Hükümeti de, Osmanlı hükümetine, kendilerine güvenerek Rusya ile savaşa girmemelerini bildirmiştir. Bu bilgiyi sadece Osmanlı hükümetine vermekle kalmamışlar, İngiltere Hariciye Nazırı Lord Derby, Hükümetleri'nin tavrını belirten bir mektubu da “Rusya Sefiri Kont *Şovalof*’a” iletmiştir. Bu mektupta, İngiltere'nin şartları; Süveyş Kanalı'nın, Mısır'ın, Boğazlar ve İstanbul'un Rusya'nın girişeceği hareketlere karıştırılmamasıdır. Rus Çar'ı da bu savaşın İngiltere'nin çıkarlarını engellemeyeceğini iletmiş ve garanti vermiş böylece İngiltere'den çekinmesine gerek kalmamıştır²⁶.

²⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s.2-3. - Ali Fuad, *Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus seferi*, İstanbul, 1326, c.1, s.146-147.

²⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s.4.

Büyük Devletler arasında pazarlıklar sürerken Panslavizm akımının etkisiyle Bosna – Hersek’te başlayan isyanlar da zamanla Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan’a yayılmıştı. Özellikle Bulgaristan’da başlayan isyan ve Balkanlarda yaşayan diğer hristiyan halk gerek İstanbul’daki Rus Elçisi İgnatief tarafından, gerekse Rus Devleti tarafından sürekli tahrik ediliyordu. Osmanlı Hükümeti’nin Bulgaristan’daki isyanı bastırma şekli, Avrupa Devletleri’ne ve özellikle İngiltere’ye “fazlaca şiddetli” olarak gösterilmesi ve Osmanlı Hükümeti’ne karşı tepkilerin artması, Rusya’nın “şark meselesi’ni halletmek” üzere harekete geçmek gerektiği fikrini ortaya atmasına zemin hazırlamıştır²⁷.

1.1.1 Avrupa Devletleri’nin Tavrı

Avrupa Devletleri de savaş için açık bir girişimde bulunmamakla beraber Rusya’nın bu hareketinden memnundular. Uzun zamandır Osmanlı Devleti’nin aldığı borçları ödememesinden dolayı rahatsız olan bu devletler de sonunda bekledikleri fırsatı yakalamışlardı²⁸. Osmanlı hükümeti dost saydığı bu Avrupa ülkelerinin tavrına anlam veremediğinden arabuluculuk yapmalarını hatırlatmak amacıyla bir nota göndermiştir. Bu nota’da Rusya’nın savaş ilan etme sebepleri arasında, Osmanlı Devleti’nin, Rusya’nın “*hakkına tecavüz*” veya Rusya’nın “*milletlerarası hukuk kurallarına göre silah kullanmasını gerektirecek*” bir sebep gösteremediğini Osmanlı Hükümeti’nin, Rusya ile yaptığı anlaşmalara uyduğunu, Rus tebaasının Osmanlı topraklarında korunduklarını, Rusya’nın ticari faaliyetlerinin kısıtlanmadığını ve Osmanlı Devleti’nin Rusya ile ilişkilerinin bozulmaması için azami dikkat gösterdiğini, Rus hükümeti’nin ise tüm bu ilişkileri gözardı ederek İstanbul “*maslahatgüzârını*” geri çektiğini ve “*bâb-ı âli’ye arzedilen tekliflerin red ve kabul edilmemesinden söz etmiştir*” denilmekteydi. Bunların yanında Osmanlı Hükümeti’nin, Londra protokolüyle Avrupa Devletleri’nin öngördüğü ıslahatların yapılmasını kabul ettiğini fakat Rusların belirttikleri şartlara onay vermediğini, ancak

²⁷ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*, c.II, s.3-13.

²⁸ Aydın, Mahir, “*Doksan üç Harbi*”, DİA, c.9, s.428-429.

bu şartların Avrupa Devletleri tarafından protokole eklenmesinden endişe duyduğunu belirtmiştir. Rusya'nın bu protokole imza atan Avrupa Devletlerinden ayrı olarak savaş ilan etmesini, diğer devletlerin de savaşa katılmaya mecbur olduklarını iddia etmesini, ayrıca bu savaşın amacının Osmanlı ülkesindeki “*müslüman ve gayrimüslim*” ahalinin haklarını savunmak olduğunu iddia etmesinin ne derece doğru olduğunu, bu amaç için Osmanlı topraklarının bütünlüğüne tecavüz etmeye hakkı olup olmadığını sormuştur. Ayrıca Osmanlı hükümeti bu nota'da Rusya'nın kendi tebaası olmayan hristiyanların haklarını savunmak üzere harekete geçmesini de garip bulduğunu, Rusya'nın Osmanlı idaresindeki tüm hristiyanları himaye etmek istemesindeki amacı da anlayamamıştır. Daha önce Rusya'nın, Osmanlı tebaası olan Ortodoksları himaye etmek istemesinde savaşa sebep olduğunu, Osmanlı Hükümeti'nin ıslahat yapmayı Avrupa Devletleri'ne taahhüt etmesiyle ıslahatları gerçekleştirmek için Paris Anlaşması'nın 8. Maddesine göre Rusya'nın, Avrupa Devletleri'nden savaşmadan sorunun çözülmesi için arabuluculuk istemesi gerektiğini ancak Osmanlı Hükümeti'nin sorunun biran önce çözülmesi için arabuluculuk talebinde bulunduğunu ve çıkabilecek muhtemel savaşın “*sorumluluğunu da tamamen reddetmektedir*”²⁹ diyerek kendilerinden beklentilerini ve bakış açısını açıkça belirtmiştir.

1.1.2. Bulgaristandaki Karışıklıklar ve İngiltere'nin Yaklaşımı

İngiltere, bu süreçte sadece Rusya'dan aldığı haberlere güvenmiyor elçileri aracılığıyla da bilgi topluyordu. Sir Henry Eliyot kendi görüşleriyle birlikte Bulgaristan'da yapılan araştırmaları da hükümetine bildiriyordu. Bunlardan biri 5 Eylül 1876'da gönderdiği *layihâ*'da gözümüze çarpar. Sir Henry Eliyot; Bulgaristan'da, Hristiyan halka karşı meydana gelen mezâlim ve adaletsizlikler üzerine; *Mösyö Bring*'in yaptığı araştırmalar sonuncunda bu kişinin hazırladığı *layihâ*'yı İngiltere'ye göndermiş ve bu *layihâ* hakkında kendi görüşlerini belirtmiştir

²⁹ Kurçeren, Seher Dilber, *1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'nın Türk Basınına Yansıması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s.29-31.

Layiha'da Sir Henry Eliyot'un gözüne çarpan, "zarar gören nüfusun başlangıçta 60 bin olarak verilmesi ve sonradan 30 bin olarak tahmin edilmesinin son derece abartılı olduğunun belirlenmesidir". Aynı zamanda saldırı vak'alarının halkın öfkesine bağlı olarak geliştiğinin de açıkca ortaya çıktığını bildirmiştir. Ayrıca ülkesinin yetkililerine verdiği bilgilerde meydana gelen ihtilâl hareketinin durdurulmasında ortaya konan ve vahşi olarak nitelendirilen hareketlerin genel bir söylenti olduğunu ve abartıldığını ve yine bu söylentilerde bahsedilen korkunç olayların tamamen doğru yöntemlerle yapıldığı; bu rivayetlerde, olayların çarpıtıldığının dikkat çektiğini bildirmiş, *Mösyö Bring*'in bahsettiği olayın "*fecia-ı bitak*" olduğu fakat bahsedilen olayın oldukça büyük bir olay olduğundan ve *Mösyö Bring*'in bu olayı araştırmasından evvel kimsenin bu konuyla ilgili herhangi birşey duymadığından da bahsetmiştir. Bu arada *Mösyö Bring*'in görevini taraf tutmadan yaptığı da ayrıca belirtilmiştir.

Yine *Mösyö Bring* gibi çeşitli araştırmalarda bulunan Amerika'nın İstanbul Sefâreti Başserkâtibi ve konsolosu *Mösyö Şöyler*'in hazırladığı lâyhada Amerika sefiri tarafından Sir Henry Eliyot'a verilmiş ve o da bu yazıya eklenerek İngiltere 'ye gönderilmiştir. Aynı zamanda *Mösyö Şöyler*'in yanında bazı gazete muhabirlerinin bulunduğunu bunların hiçbirinin Türkçe bilmemeleri sebebiyle Bulgar tercümanları kullanmak zorunda olduklarını ve bunların anlattıklarıyla yetinmek zorunda kaldıklarını da belirtmiştir.³⁰

Bulgaristan'daki karışıklıkların sebepleri ve meydana çıkışlarıyla ilgili *Mösyö Bring*'in layıhasında bahsedilen konular kısaca; Bulgaristan'daki isyanların kışkırtılarak oldukça zengin olan bu eyaletin Osmanlıların elinden alınıp yeni bir devlet kurulması için "*bilinmeyen güçler*" tarafından on dört sene önce Bükreş'te bir Bulgar Komitesi kurulması. Bulgar halkının ise kendi hallerinde bir halk olarak Osmanlı idaresinde yaşadıkları ve Osmanlı idaresi tarafından da ayırt edilmeksizin iyi muamele gördükleri, Bulgar halkının da Osmanlı yönetimine karşı her zaman uyumlu yaşadıkları. Daha önceden de karışıklık çıkarmak isteyen güçlerin, Bulgarlar

³⁰ BOA, Y.PRK.EŞA, nr: 1 / 1.

ve Rumların arasını bozmaya çalıştıkları fakat Bulgar halk tarafından bu hareketlerin kabul görmediği şeklindedir.

Bükreş'te kurulan, bahsedilen örgüt 1867 senesinde etrafa casuslar göndererek Bulgar Halkı'nın durumunu incelemiş bu araştırmalarının sonucunda *“henüz panslavizm cemiyetine dahil olacak derecede bulunmadıklarını beyan etmişlerdir.”* 1867'den 1875 yılına kadar Bulgarlar arasına gönderilen casuslar tarafından slavcılık fikirlerinin yayılması için çalışmalar devam etmiş, bu faaliyetlerden Osmanlı Hükümeti'nin haberi olmuşsa da *“olayları geçiştirmek için”* genel tavrı olan kayıtsızlığını sürdürmüş ve bu kişilerin isyan çıkarmak üzere yaptığı çalışmaları engellemek için harekete geçmemiştir³¹.

Bu casuslar 1875 de Hersek ihtilalinin de ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Bunun ardından *Eskizağra*'da çıkan karışıklıklarda da varlıklarını göstermişlerdir, fakat bu karışıklık hemen bastırılmıştır. *Eskizağra*'daki bu ayaklanmaya katılanlar birbirlerini ihbar ettiklerinden yakalanmaları kolay ve sorunsuz olmuştur. Ayrıca aynı sıralarda *Eskizağra* ve çeşitli yerlerde dikkat çeken başka bir olay daha olmuştur. Bu yerlerin camilerine sık sık gelen ve halk tarafından daha önceden pek de tanınmayan hocalar, müslüman halkı hristiyan halka karşı kışkırtmışlar, yaptıkları konuşmalarda *“gavurlar hakkında müsamaha ediyorlar, halbuki bunların maksatları din-i islâmı ref ve izâle etmek”* şeklinde telkinlerde bulunarak müslümanları *“kıyam ile gavurları katl ve idama teşvîk ve dâ'vet etmişlerdir.”* Bu hocalar, kendilerinden şüphelenilmesi üzerine tutuklanıp sorguya çekilmişler ve aslında müslüman olmadıkları ortaya çıkmıştır. Bunların Rus veya Bulgar oldukları tahmin edilmektedir. Bu kişiler hakkında ayrıca Bulgaristan'dan da bir açıklama istenmiş, Ceza olarak ise askerlikleri karşılığı bedel ödemeleri yerine fiilen askere alınmalarına karar verilmiştir.

³¹ BOA, *Y.PRK.EŞA*, nr: 1/1.

1875'e gelindiğinde bölgeye yeniden casuslar gönderilmiştir. 20 kadar casus halkı ayaklandırmaya çalışmak üzere Tuna vilâyetine girmiştir. Bunlardan *Nikoski* adlı bir casus Filibe sancağına ve *Dankof* adlı bir diğer casus Eskizağra'ya gitmişlerdir. Bunlara verilen görev gittikleri şehirlerde onar kişiden köylerde ise dörder kişiden oluşan teşkilâtlanmalar başlatmak ve köylerdeki bu komitelere papaz ve okullardaki hocaları üye olarak almaktır. Bu hocaların çoğu Rusya'da eğitim görmüşler, eğitimleri ağırlıklı olarak panslavizm üstüne olduğundan Bulgaristan'a döndüklerinde de bu fikri yaymak üzere çalışmışlardır. Halk bu hocaların ve papazların etkileri altında kalarak panslav fikirlere alışmaya başlamış ve kurulan bu komitelere gerek mecbur kalarak gerekse gönüllü olarak yardım faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kısa sürede toplanan paranın miktarı ise “1450 osmanî altını'dır”³².

10 Mart tarihinde ise Sofya'da bir casus yakalanmışsa da planları konusunda herhangi bir bilgi elde edilememiştir fakat silah alabilmek için İstanbul ve Bükreş'e para gönderdikleri ama çıkan bazı sorunlar nedeniyle istedikleri silahları alamayıp bulundukları vilâyette elde edebildikleri eski tüfek ve silahlarla yetindikleri öğrenilmiştir.

19 Mart'ta ise onsekiz “*casus ve müfsid*” in toplanmasıyla otluk köyünde bir örgüt kurulmuş ve Bükreş komitesinin 18 Nisan'da genel bir isyan çıkarılması kararını bu komite mayıs'ın başına ertelemiştir. Planlanan bu isyan hareketi özellikle demir yollarının ve uzunköprünün tahrip edilmesini ayrıca demir yolu, araba ve diğer her türlü aletin yakılmasını; Edirne'nin yüz, Filibe'nin altmış noktadan ateşe verilmesini; Sofya, Tatarpazarcık, İhtiman, İzladı ve birçok köyün daha yakılması ve halkı müslüman – hristiyan karışık olan köylere baskın yapılarak karşı koyan Müslümanların öldürülmesiyle mallarına el konulması, birkaç köyün de işgal edilerek pazarcık şehrine üçbin kişi ile saldırılması ve genel olarak buralarda yaşayan

³² BOA, *Y.PRK.EŞA*, nr: 1/1.

müslümanların öldürülmesi ve bu isyandan çekinen Bulgarların da öldürülerek köylerinin yakılmasına karar vermişlerdir³³.

18 Nisan'da Maçka'da bir örgüt daha kurulmuş fakat bu örgütün fesh edildiğinin duyulmasıyla en kısa zamanda planlanan ayaklanmanın yapılması gerektiğini bildirmişlerdir. Bu emir üzerine Hristiyan köylüler isyan ederek karşılaştıkları müslümanları öldürmeye başladılar, etraftaki köylere de adamlar yollayarak yaşadıkları yerleri terk etmelerini yoksa Türkler tarafından öldürüleceklerini, Rusya'nın da yardım için bir ordu göndereceğini köylülere söylediler. Zincirli denen mahalde ise papazları, mektep hocalarını ve ileri gelenleri zorla köyden çıkararak bu köyü de yakmışlardır. Otluk köyünün çevresindeki üç müslüman köyüyle halkın karışık olduğu Istralca köyünü de yakmışlardır. Etraftaki köylerde yaşayan Bulgarlar, *Otluk* ve *Avratalan* köylerine geldiler. *Nikovski* adlı kişi ise Bulgar halkı isyan etmeleri için kışkırtmaya devam ediyordu, onları Türklerden korkmamaları konusunda cesaretlendiriyor ve kendisiyle hareket edecek olanlara ise ileride evlerinin mermerden inşa edileceğini vaad ediyordu. Topladığı isyancılarla birlikte *Nikovski* harekete geçti ve karşılaştığı “*zabitaların*” silahlarını topladı, karşı gelenleri öldürdü, köylerin telgraf tellerini keserek ya da yakarak etrafa dehşet saçmaya devam etti³⁴.

Bu isyanların durdurulabilmesi için Osmanlı Hükümeti de harekete geçmişti, “*bazı köylerin müdürleri*” köy halkından bu isyanlara katılanlar olabileceğini bildirmişlerdi. Filibe mutasarrıfı olan Aziz paşa, 19 Nisan'da Pazarcık'a gidip incelemeler yapmış ardından ileri gelenlerden birkaçı ve çok miktarda “*zaptiyeyle*” Otluk köyü'ne gitmiştir. Paşa'nın bu ziyareti halkta telaş yaratmış fakat Paşa Otluk köyüne ulaşmadan kendisinin “*mahsur olduğu*” haberi gelmiştir. Halk ne olduğunu anlayamadığından paniğe kapılmış dükkânlarını kapatıp Pazar yerlerini terk etmişler hatta müslüman kadınlar Rusların baskınına uğradıklarını zannederek korkuyla kaçmışlardır. Bu kargaşa içinde müslümanlar silahlanmaya başlamışlar ve bu durum

³³ BOA, *Y.PRK.EŞA*, nr: 1 / 1.

³⁴ BA, *Y.PRK.EŞA*, nr: 1 / 1.

hristiyan halkı endişeye düşürmüştür³⁵. Bu olaylar gelişirken dört yüz kadar askerle Hafız Paşa gelmiş ve Türkleri yatıştırarak çıkabilecek olayları engellemiştir. Gece yarısı yayılan haberlerde ise Bulgarların isyan ettikleri duyulmuş, bunun üzerine müslüman halk yeniden korkuya kapılmıştır. Kendilerini korumak amacıyla müslüman halk Edirne valisine başvurmuş ve aldıkları izinle silahlanmaya başlamışlardır. Bu halk topluluğunu kumanda etmesi için de Reşid Paşa gönderilmiş, bulabildiği silahları edinen halk daha sonra hükümet tarafından silahlandırılmaya başlanmışlar ve gerektiği halde kendilerini savunmaları için de ayrıca izin alabilmişlerdir.

Bu karışıklıklar bir süre devam etmiş, halkın silahlanarak kendini savunma fikri Aziz Paşa'ya yanlış geldiği için Filibe'deki görevinden ayrılmış ve yerine Hamid Paşa gelmiştir. Hamid Paşa tarafsız davranarak hristiyan ve müslüman halkın haklarını eşit şekilde korumuştur.³⁶ Çıkan isyan sonucu pek çok olay yaşanmıştır fakat İngiltere'ye gönderilen yanlış haberlerin anlatıldığı bölümde, Bulgarlara yapılan eziyetler hakkında pek çok rivayet İngiliz gazetelerine kadar ulaşmış ve galeyana sebep olmuştur. Bu haberlerde bazı şehirlerde sokaklarda arabalara yüklenen “*kellelerin*” dolaştırıldığı, Filibe ve Tatarpazarcık sokaklarında kadın ve çocukların alenen satıldığı, esirlere korkunç işkencelerin yapıldığı ve kırk kız çocuğunun bir çiftlik anbarında yakıldığı, yirmibeşbin günahsız adamın öldürüldüğü, yetmiş – yüz kadar köyün yakıldığı söylentileri abartılıdır demişse de ufak tefek olayların olduğunu fakat kendisine anlatılan işkence hikayelerinin bazılarını inandırıcı bulmadığı halde bazılarında da şüphe duymamaktadır. Kendisi lâyihasının devamında da duyduğu gördüğü olayları anlatmaya devam etmektedir³⁷.

1875 yılında Bulgaristan'daki bu karışıklıklar ve ardından 1876'da çıkan isyan Avrupa Devletlerinin ilgisini bölgeye yöneltiyordu. Aynı sıralarda Osmanlı

³⁵ BA, *Y.PRK.EŞA, nr: 1 /I.* - İsyan sonrasında Paşa'nın gelmesiyle korkan Hristiyan halk gelmemesiyle de korkuya kapılmıştır. Bu durum isyanlara katıldıkları halde Devletten de çekindiklerinin göstergesi bir arada kalmışlığın işaretidir.

³⁶ BA, *Y.PRK.EŞA, nr: 1 /I.*

³⁷ BA, *Y.PRK. EŞA, nr: 1 /I.*

Devleti'nin Sırbistan ile savaş durumunda olması da ayrı bir sorun oluştuyordu. Bu savaşta Osmanlı Devleti'nin başarılı olmaya başlaması Avrupa Devletlerini, özellikle de Rusya ve İngiltere'yi korkuttu. Bu durum üzerine İngiliz Hükümeti bölgeden gelen haberleri de göz önünde bulundurarak mütareke yapılması ve konuların halledilmesi amacıyla bir konferans düzenlenmesini, hatta bu konferansa Osmanlı Devleti'nin de taraf olarak katılmasını ve İstanbul'da toplanılmasını önermiştir. Rusya ise sadece hristiyan devletlerin katılmasını istemiş fakat bu fikri kabul ettirememiştir.³⁸

1.1.3. İstanbul Konferansı

Konferansa katılan devletler Osmanlı Hükümeti'ne karşı olumsuz bir tavıra sahiptiler. Osmanlı Hükümeti zaten bu konferansı olası bir Rus savaşına sebep olmamak için kabul etmiş ancak Rus Hükümeti şimdiden kısmi bir seferberlik ilân etmişti. Rusya ne olursa olsun göz koyduğu toprakları alabilmek için bir savaşa sebep olmaya kararlı görünüyordu. Fırsatları değerlendiren ve siyasi yeteneklerini kullanan Rus diplomatları Avrupa devletlerini kendi taraflarına çekmeyi başarmışlardı. İngiltere Konferans'ta görüşülecek konuları devletlere bildirdi, bunlar Sırbistan ve Karadağ'ın statükosunun korunması, Bosna ve Hersek'e mahallî özerklik, Bulgaristan'a da muhtariyet verilmesiydi. Osmanlı Hükümeti bu şartları hakimiyetine aykırı bulduğu için kabule yanaşmadı fakat baskılar artmaya devam ediyordu. Özellikle İngiltere Osmanlı yöneticilerini razı etmek için elinden geleni yapıyor ve amaçlarının Osmanlı topraklarını parçalamak olmadığını muhtariyet verilmesiyle yeni prensliklerin kurulmasına izin vermeyeceklerini belirtiyordu. Bu şartlar altında Osmanlı Devleti konferans teklifini kabul etti³⁹. Konferansa katılan

³⁸ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e'* den vesika no I, s.250. – Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara, 1989, c.II, s.CXXXVII.

³⁹ Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara, 1989, c.II, s.CXXXVIII – CXLVI.

devletlerin⁴⁰ adına delegeler, koşulların son halini Osmanlı Devleti'ne sundu. Fakat bu istekler olumlu görülüyordu. Bu koşullardan bazıları; *“Bulgaristan namıyla yeniden iki vilâyet teşkili ve valilerinin düvel-i ecnebiyye muvafakatiyle hristiyandan tâyini ve tanzimat-i mahalliye için bir ecnebi komisyon tertibi; ecnebi zabtiye istihdamı ve her vilâyet varidatından yalnız bir kısm-i muayyeninin hazineye i'tasiyle bakiyyesinin mahallerine terki”* şeklindedir. Sunulan bu şartlar Osmanlı Hükümeti'nin bölge üzerinde etkisi kalmayacağını gösteriyordu.

Osmanlı delegeleri bu şartların kabul edilemez olduğunu yeniden belirterek bazı değişikliklere gidilmesini istemişlerdir. Karşılıklı görüşmelerde Osmanlı delegelerinin ısrarıyla Hristiyan vali seçilmesi maddesi genel bir vali getirilmesi olarak değiştirilmiş, kurulması önerilen *“ecnebi komisyonun”* üyelerinin de yerli ve yabancılardan oluşturulması kabul ettirilmiştir.⁴¹ Lord Derby'nin, *“Osmanlı Devleti'nin hürriyetine ve bütünlüğüne dokunulmayacağını, Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki haklarına sahip olmasını, Bosna ve Hersek'te muhtariyet ilan edilmesini ve Bulgaristan'da da Bosna – Hersek'tekine yakın bir idarenin kurulması”* şeklindeki önerileri, konferans toplandığında, Rus Sefiri İgnatyef'in etkisiyle görmezden gelinmiş, yerine *“sürekli ve geçici”* olarak yeni maddeler getirilmiştir. Balkanların yönetimi de, hristiyan valiler seçtirmek suretiyle Avrupa Devletleri'nin oluşturduğu bir komisyona verilmiştir. Ayrıca yeni sınırlar belirlenerek Edirne sınırı hemen hemen *“şehre iki saatlik bir mesafeye”* kadar çekilmiştir. Bu kararlar Osmanlı Devleti'nin hem haklarını kısıtlayıcı hem de hükümranlığını devamdan oldukça uzaktı. Rusya eline geçen fırsatı değerlendirerek diğer devletleri kendi tarafında tutmaya ve Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırmaya çalışıyordu.⁴²

Konferas sonucunda çıkan kararlar, Midhat Paşa kabinesi tarafından şiddetle reddediliyor, Devlet'in onuru ve namusuyla oynandığı bu kararların kesinlike kabul

⁴⁰ Toplanan bu konferans'a Paris Anlaşmasını imzalamış olan, İngiltere, Rusya, Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti katılmıştır.

⁴¹ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.* 'den vesika no II, s.252.

⁴² Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*, c. II, s.3-13.

edilemeyeceği gerekirse savaşılacağı söyleniyordu. Meclis'in bu kararları reddetmesi üzerine konferans da iptal edilmiş ve üyeler ülkelerine dönmüşlerdi. Bu ciddi hal karşısında Midhat Paşa geri adım atmış “*İngiltere, Fransa ve Almanya*” elçilerinin uyarılarını dinleyerek Sırbistan ve Karadağ Prenslerine anlaşma çağrısında bulunmuştur. Sırp Prensiyle anlaşmaya varılabildiyse de Karadağ Prensiyle bir anlaşmaya varamadan Midhat Paşa azledilmiştir. Fakat yerine gelen Ethem Paşa da Karadağ'ın istekleri karşısında bir uzlaşma sağlayamamış, Meclis-i Mebusan da Karadağ'ın toprak isteklerini kesinlikle reddetmiştir. Bu durum karşısında Karadağlılar İstanbul'dan ayrılmışlar, çözümsüz kalan Karadağ meselesi, Rusya için önemli bir koz haline gelmiştir.⁴³ Konferans'ın herhangi bir çözüm elde edememeside Rusya'yı heveslendirmiş, diğer büyük devletleri de kendi tarafına çekmek için yeni girişimlere başlayarak “*Devlet-i Aliyyeyi terk-i silaha ve icrâ-i ıslâhata*” zorlamak amacıyla “*bir protokol imzalanması*” için girişimlere başlamıştı⁴⁴.

1.1.4. Londra Protokolü

“*İstanbul Konferansı'na*” katılan Avrupa Devletleri Rusya'nın çabalarıyla bu konferansta ele alınan konuların peşini bırakmıyorlardı. Rus elçisi İgnatief'in girişimleriyle “*Londra protokolü*” olarak anılan bir protokol imzalandı. Bu devletler adı geçen protokolle Avrupa'nın da güvende olacağını düşünüyorlardı. Bu yolla da başarılı olamadıkları takdirde ise hristiyan halkın rahatını sağlamak amacıyla tekrar biraraya gelerek yeni yollar arayacaklarını belirtmişlerdi. Londra Protokolüyle Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'la yaptığı barış tanınıyor, Karadağ ile de barış imzalanması talep ediliyordu. Sadece güvenliği sağlayacak kadar Osmanlı askerinin

⁴³ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*, c. II, s.16-19.

⁴⁴ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*’ den vesika no III, s.254.

bulundurulması kalanının terhis edilmesi isteniyor ve Osmanlı Hükümeti'nin yapacağı ıslahatların Avrupa Devletlerince kontrol edilmesi şart koşuluyordu⁴⁵.

İngiltere dışında tüm devletlerin imzaladığı bu protokol için Lord Derby hükümeti bu protokolde bahsedilen Rus ve Osmanlı askerî kuvvetlerinin dağıtılacağı ve iki devletin aralarında uzlaşmaya varacağını kapsayan maddelerin hayata geçirilmemesi halinde imzalayacağı bu protokolü geçersiz sayacağını bildirmişti.⁴⁶ Avrupa Devletleri ise kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla imzaladıkları bu protokole Osmanlı Devleti'ni dahil etmemişler ve Osmanlı Hükümeti'nin çıkarlarını doğrudan ilgilendiren konular hakkında kendi kararlarını vererek bir ittifak kurmuşlardır. Bu durum Osmanlı Hükümeti tarafından olumsuz karşılanmıştır. Aslında Osmanlı Hükümeti yeniden bu konuların çözülmesi amacıyla bir protokol imzalanmasına da şaşırılmıştır denilebilir, İstanbul Konferansı sırasında Meşrutiyeti ilan etmelerinin Avrupa Devletleri'ni o sırada etkilemese bile ilerleyen sürede bir fark yaratacağını düşünüyorlardı, sonuçta Meşrutiyetle Hristiyanlara ve diğer mezheplerden olan tüm halka tanınan özgürlük Kanun'la belirlenmişti. Fakat tüm bu çabalar, Avrupa Devletlerinin gözünde sonuçsuz kalıyordu. Verilen bu hakların yanında Osmanlı Devleti Sırbistan ve Karadağ'la olan sorunlarını da çözme aşamasındaydı. Avrupa'dan sürekli Hristiyan haklarıyla ilgili eleştiri alan fakat müslümanların haklarıyla ilgili hiç bir girişimde bulunmayan ve genellikle tek taraflı hareket eden bu devletlerin imzaladığı protokol Osmanlı Meclisinde aşağılayıcı bir hareket olarak algılanmış ve delegeler tarafından reddi istenmiştir.⁴⁷ Londra protokolünde her ne kadar Rusya ve Osmanlı Devleti'nin her ikisinin de silahlarını bırakmaları istense de Rusya bunu Karadağ meselesinin halli şartına bağlamıştı; eğer anlaşma gerçekleşmezse ordusunu dağıtmayacaktı.⁴⁸ Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nin güvenliğini tehlikeye düşüren bu hareketi karşısında Osmanlı Devleti Londra Protokolünü kabul etmemiştir.

⁴⁵ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.* ' den vesika no IV, s.261-262. – Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara, 1989, c.II, s.CLXI.65555

⁴⁶ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.* ' den vesika no IV A, s.262.

⁴⁷ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.* ' den vesika no V, s.263-269.

⁴⁸ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.* ' den vesika no IV B,s.262. – no VI s.271.

İKİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI – RUS SAVAŞI ve SONUÇLARI

İstanbul Konferans’ında alınan kararların reddedilmesinin ardından Londra Protokolü’nün de Osmanlı hükümeti tarafından reddedilmesi aslında Rusya’nın beklediği fırsattı ve hiç zaman kaybetmeden 14 Nisan 1877’de seferberlik ilan etti. Savaş sebebini ise yayınlayacağı bir “*beyannâme*” ile bildireceğini duyurdu. Bu beyannâmede Osmanlı taabiyetinde yaşayan Hristiyanların kendileri için her zaman büyük önem taşıdığını, Balkan yarımadasında yaşayan bu halkın şartlarının iyileştirilmesi için Rusya’nın fedakarlıktan çekinmediğini, bunun için diğer Avrupa Devletleriyle de işbirliği yaptıklarını hatta Bosna-Hersek ve Bulgaristan’daki Hristiyanlar için gerekli ıslahatların yapılabilmesi için Osmanlı Hükümeti’ne birçok girişimde bulunduklarını fakat Osmanlı Hükümeti’nin bu çabalarını dikkate almadığını hatta Hristiyan halkın can ve mal güvenliğini sağlamaya gönüllü olmadığını, bunun için toplanan İstanbul Konferansı kararlarını ve ardından Londra Protokolünü reddettiklerini bu sebeple de Balkanlarda ki Hristiyanların haklarını korumak için savaşın kaçınılmaz olduğu, şeklinde açıklamıştır. Bu beyanname sonrasında Rus sefâreti İstanbul’dan ayrılarak Rusya’ya dönmüş ve tüm ilişkiler kesilmiştir. Osmanlı hükümeti de aynı şekilde Petersburg’daki elçi ve memurlarını geri çağırmıştır⁴⁹.

⁴⁹ Kurat,Akdes Nimet, *a.g.e.*, s.353-354. – Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*’den vesika noVIII, s.275-276. – Kurçeren, Seher Dilber, *a.g.e.*, s. 27-29.

1.1. Osmanlı Devleti'nin Savaş İlanı

Rusya'nın yayınladığı beyannameyle savaş ilan etmesi yıllardır iç isyanlarla uğraşan Devlet-i Aliyye'nin daha fazla direnememesine ve meclis'te yapılan “ *altı yedi yüz bin silah endaz askerimiz hazırdir mevki'mizi harbden gayri bir hal tashih etmez...*” gibi hararetle konuşmalarla da kendilerini savaş hazırlığında bulmalarına sebep olmuştur⁵⁰. Vekiller tarafından bu ve benzeri konuşmalar yapılıyordu fakat Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşulları pek de göz önünde bulundurmuyorlardı. Ekonomik güçlükler bir yana Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyaseti de iyi bir durumda değildi. Avrupa devletlerinden hiçbiri Osmanlı Devleti'nin yanında yer almadıkları gibi yeni bastırılan bir Bulgaristan isyanı, Bosna – Hersek'te kesin olarak bitirilememiş sorunlar, Girit'te isyan hazırlıkları ve Karadağ'da çatışmalar görülüyor ve bu sorunlar Osmanlı Devleti'ni siyaseten yıpratmış gibi askeri zayıflıkları da yanında getiriyordu.⁵¹

Sultan Abdülhamid savaşa girmeyi her ne kadar istemediyse de Rusya'nın savaş ilan etmesiyle ve meclis-i vükelâ'nın da savaş yanlısı görüş bildirmesiyle artık direnecek bir nokta bulamayarak savaş ilan etmiş ve kumandanlıklara bir telgraf göndererek içinde bulunulan durumu açıklamıştır. Bu telgrafta yazdıkları, Osmanlı Padişahı'nın düşünce şeklini ve gelişen süreci de bize özetlemektedir. Kısaca bu telgrafta; “...*Malûmunuzdur ki biz sulh ve âsaişe adâvet etmedik ve hatta şimdiye kadar elimizde ve kalbimizde sulh arzularını tuttuk. Hayr-hahımız ve dostumuz olan devletlerin muhafaza-i âsaiş için ettikleri nasihatları dinleyip o yola birlikte çalıştık. Lâkin düşman maksadı, hukukumuzu ve istiklâlimizi ve memleketimizi mahvetmek olduğunu ve bunlar feda olunmadıkça arzusunu istihsal etmek mümkün olmadığını isabet etti ve hiçbir hakka ve hiçbir sebab-i meşrûa mebnî olmaksızın üzerimize*”

⁵⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.7.

⁵¹ Süer, H. Hikmet, *1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbi Balkan Cephesi*, Ankara, 2004, s.70.

hücumu azmeyledi.....”⁵² demektedir. Ordu komutanlarına bu şekilde duyurulan savaş halka da gazete yoluyla duyurulmuştur.

“*Vakit*” gazetesinde yayınlanan yazıda; “*Rusya İmparatorunun bir beyanname yayınlayarak askerlerine Osmanlı devleti ile savaş haline girildiği mesajını vermesinin hemen ardından Rus orduları harekete geçerek Romanya bölgesine girmiştir. Böyle bir harp ilanı çok garip karşılanmışsa da derhal askeri mevkilere bilgiler verilmiş, daha önce verilen talimat gereği harekete başlanmıştır. Allah hakkımızı bildiğinden zafer ve inayet Osmanlıların olacaktır. İşte şimdi Osmanlıyı yücelten hamiyet ve fedakârlığımızı göstermek için tüm sınıflardan olan halkımızla hep birlikte mukaddes vatanımızı korumak yolunda savaşmalıyız.*” denmektedir.

Savaş ilânını Avrupa devletlerine de duyuran Rusya, İngiltere’ye gönderdiği telgrafta, savaş ilanından bir gün önce on yedi bin askerinin Prut’u geçmek üzere emir alıp Osmanlı sınırını geçtiğini de bildirmiş⁵³, fakat Rus Çar’ı İngiltere’den beklemediği bir tepki almıştır. İngiltere Hariciye Nazırı, Petersburg sefirine gönderdiği yazıda Rus devletinin gösterdiği sebepleri yeterli bulmadığını belirtmektedir ve “*Rusya askerinin hudud-ı Osmaniye’yi tecavüz edişi şark meselesini hal’ ve izâleye ve memalik-i Osmaniye’de bulunan hristiyanların ıslah-ı ahvâline medar olamayacağını ve Rusya imparatorunun hod be hod Türkistan aleyhinde silaha müracaatı cihetiyle Avrupa daire-i ittifakından ayrılmış olduğunu ve şu hareket İngiltere’nin muavenetine ve ne takdir ve tahsinine mazhar olamayacağını*” ifade etmektedir.

İngiltere’nin bu tepkisi Rus İmparatoru nezdinde herhangi bir etki yapmamış, ve girişeceği hareketleri de engellememiştir. Çünkü Rusya savaş ilan etmesinden bir gün önce askerlerini harekete geçirmiş, “*Besarabya*” sınırındaki askerleri ilerlemeye

⁵² Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*’ den vesika no IX, sf.276-277.

⁵³ Kurçeren, Seher Dilber, *a.g.e.*, s.32-33.

başladıkları gibi diğer bir kolordusu da Batum üzerine yürümeye başlamıştır⁵⁴. İngiltere dışındaki diğer devletler de Rusya'nın gösterdiği şartların savaş ilan etmek için yeterli olmadığını söyleyerek bu hareketi yersiz bulmuşlar fakat savaşa kadar gelen süreçte tarafsız olduklarını belirterek Rusya'yı engellemek için herhangi bir faaliyette bulunmamışlardır.

Rus Ordusu, Devlet-i Aliyyen'nin Doğu ve Batı sınırlarına aynı anda ilerlemişti. Savaşın bu iki cepheli gelişimi zaten çöküntü içindeki Osmanlı hazinesini ve yorgun olan ordusunu daha da zayıflatmıştı. Doğu cephesinde az askerle geniş alanları savunan Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki ordular Ardahan ve Bayazıd'ı kaybetmişler şiddetli savaşlarla Erzurum'a çekilmişler Rus ordusunun taaruzuna hazırlanmışlardı⁵⁵ fakat Batı'daki gelişmeler Doğu cephesini de etkiliyor ve savaşın asıl seyrini Batı Cephesi belirliyordu.

Rusların savaş ilânının asıl sebebi olan Balkanlar'da da İstanbul Hükümeti'nin yeterli askeri güç sağlayabileceği şüpheliydi. Bu durumu önceden gören bazı devlet adamları Rusya ile savaşa girilmemesi için telkinlerde bulunmuşlar fakat Midhat Paşa'yı vazgeçirememişlerdir. Midhat Paşa'nın tavrını eleştirenlerden biri de Cevdet Paşa'dır. Cevdet Paşa Tezâkir'inde bu konuyla ilgili şöyle demektedir; *“Rusya İmparatoru muhârebe kapısının açılmasını istemezdi. Midhat Paşa anı i'lân-ı harbe mecbûr etti. Ahâlî-i islâmiyyenin efkârını tehyîc ile cenge hırslandıran odur. Sanki tüfengi o doldurdu. Dâmâd Mahmud Paşa üst tetiğe çıkardı. Redif Paşa ateş etti. Bu üç kişi devletin başını bu felâkete uğrattı⁵⁶.”* Ancak İstanbul Konferansı ve Londra Protokolü kararlarının da savaşın ilân edildiği süreçte etkili olduğu unutulmamalıdır.

Pâdişahın istemediği fakat Hükümetin ısrar ettiği bu savaş pek çok zaafiyetin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Osmanlı ordusu ve komuta sınıfı bu zaafıların

⁵⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.8.

⁵⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2.

⁵⁶ Cevdet Paşa, *Tezâkir – Tetimme*, s.175.

başında gelir. Hükümetin ayrıntıları planlamadan girdiği bu savaşta Ordunun elindeki sınırlı kuvveti birbirinden uzak iki farklı cephede kullanmak zorunda olması görevini doğru yapmaya çalışan komutanları zor durumda bırakmıştır. Ayrıca Rusya'nın Balkanlar'da rahat hareket edebilmek için Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmaya çalıştığından da bahsetmiştik. Bu doğrultuda Avusturya – Macaristan tarafsızlığını ilan etmiş İngiltere çıkarlarına zarar gelmemesini tembihlemiş ve Romanya ise Rusya'nın tarafında yer alacağını belirtmişti.

1.2. Rusya – Romanya İttifakı

Romanya, Rusya'nın yanında yer alacağını açıkladıktan ve Rusya'nın savaş ilan etmesinden sonra askeri hazırlıklarını hızlandırdı. Asker sayısını çoğaltan Romanya Meclisi, ordunun savaşa hazırlanması için yüklü miktarda krediler çıkardı ve Osmanlı askeri'nin *Vidin*'i geçmemesi için *Kalafat* denen mevkinin güçlendirilmesi kararını verdi. Romanya hükümetinin bu hazırlıklarının yanı sıra Rusya'da Romanya'yı askeri malzemeye destekliyordu.⁵⁷ Rusya hazırlıklarını tamamladığında “*seyyar ordusu*” 260.000 askere ulaşmıştı. Ayrıca Romanya'dan 50.000 asker ve Bulgarlardan da gönüllü birlikleri ordusuna dâhil etmişti.⁵⁸

1.3. Osmanlı Ordusunun Durumu

Rus tarafında hazırlıklar sürerken Osmanlı devleti dağınık kuvvetlerini herhangi bir plan dâhilinde düzenlemiyor ve ordunun zayıflığını gidermekte geç kalıyordu. Osmanlı kumandanları Rumeli cephesinde giriştikleri savaşlarda Tuna nehrinin gerisinde mevzilenmeyi gelenek haline getirmişlerdi, yine aynı taktiği uygulamayı planlıyorlardı⁵⁹ Tuna nehri doğal bir set görevi gördüğü için Osmanlı ordusu burayı kendine siper edinmeyi tercih ediyordu bir ikinci set olarak da Balkan

⁵⁷ Ali Fuad, *a.g.e.*, c.1, s.148.

⁵⁸ Süer, H. Hikmet, *a.g.e.*, s.70.

⁵⁹ Ali Fuad, *a.g.e.*, c.1, s.167.

dağlarını görüyordu. Balkanların arkasını Edirne’de konuşlanacak bir ordunun korumasını, Bulgaristan’ı ise Sofya’da hazır bulundurulacak bir ordunun korumasını planlayan kumandanlar bu orduların hazırlanmasının mümkün olmadığını öğrendiklerinde; “*biz ibtida Tuna boyunu muhafaza edelim de düşman Tuna’yı geçecek olsa bile bir müddet oralarda dövüürüz ol-vakte kadar Edirne ve Sofya ihtiyat ordularını dahi tedarik ederiz.*” diyerek bir savunma planı düşünmüşlerdi. Rus ordusunun asker sayısı karşısında ise Osmanlı ordusu İstanbul’daki yedek kuvvetler dâhil olmak üzere 158.000 askerden oluşuyordu. Kısacası, Rumeli cephesindeki askeri birlikler düzen ve sağlıklı bir savaş planından uzak Rusya’nın saldırmasını bekliyorlardı.

1.4. Rusların Tuna Boyundaki İlerleyişleri

Rus ordusu, yoğun top ateşiyle Osmanlı askerini ve nehir donanmasını etkisiz hale getirip *Tuna’yı* geçerek *Dobruca’yı* ele geçirmiş ve buradan *Varna* ve *Silistre’ye* kadar ilerlemişti. Bu bölgede yaşayan halk ise *Şumnu* ve *Osman pazarı* yerleşimlerine kaçmak zorunda kalmışlardır.

Rus ordusu ise *Dobruca’dan* ilk ilerleyişlerini gerçekleştirmişlerdi fakat bu hareketin *Silistre*, *Varna* ve *Şumnu* merkezlerine gelindiğinde durdurulacağını tahmin ediyorlardı. Bu yüzden ikinci ilerleme hattını *Ziştovi* üzerinden planlamışlardı. Osmanlı askerinin savunmasına rağmen *Tuna* nehrini geçerek *Ruşuk’a* doğru olan bölgelere ilerledikleri görülen Rus ordusu karşısında direnmeye dayanamayan Osmanlı askeri geri çekildi, bu durumdan faydalanan *Ruslar* ise *Ziştovi’yi* ele geçirdiler⁶⁰. *Ziştovi’nin* nasıl geçildiği Osmanlı ordusu kumandanlığında soru işaretleri ortaya çıkarmıştı. Yapılan araştırmada ise çoğunlukla Adapazarı taburlarının ardından İzmit ve Akşehir taburlarının Rus askerine karşı çarpıştığı ve geri kalanlarının ise görevlerini yerine getirmedikleri

⁶⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.129 –132./ Süer, H. Hikmet, *a.g.e.*, s.70.

ortaya çıkmıştır⁶¹. Buradan ilerleyişe geçen Rus askerleri Osmanlı kuvvetlerinin yeterli ölçüde olmadığını gördüğü “*Gabrova ve Tırnova’yı ele geçirdiler.*” Aynı sırada “*Plevne ve Lofça*”yı da kuşatma altına aldılar. Rus kuvvetleri karşılarında etkili bir direnmeyle karşılaşmadıklarından ilerlemeye devam ediyorlardı bu arada sadece toprak elde etmek amacıyla değil *Bulgaristan*’da ki Hristiyan ahaliyi de Müslümanlara karşı kışkırtarak daha büyük sorunlar çıkarmayı, bastırılan isyanı yeniden alevlendirmeyi amaçlıyordu.⁶² *Bulgaristan*’dan toplanarak kendisine katılan gönüllüleri de bu amaçla kullanıyordu. Bölgede yapılan zulüm ise yabancı gazeteciler tarafından gazetelerine bildiriliyordu. Gönderilen telgraflardan, biri şöyledir;

“*Bulgaristan’da sakin ehl-i İslam haklarında vuku’ bulan ef’âl-i redîyenin tafsilatını mensub olduğumuz gazetelere ayrı ayrı tebliğ eylediğimiz gibi ber vech-i âti icmal vuku’atı imzalarımızla tasdik eyleriz. Şöyle ki muharebe esnasında kazaen tüfenk ve sair silah ile vuku’ı muhtemel olan cerihalardan maada Razgrad ve Şumnu’da mızrak ve kılıc ile mecruh birçok çocuk ve kadın ve ihtiyarları gözümüzle gördük bunlar rus askeri ve bazen Bulgarlar taraflarından muhacirin-i islamiye haklarında icra olunan mezalimin hikayat-ı mahufesini söylüyorlar (قراى) müteaddide sekene-i islamiyesi gerek yollara ve gerek yağma edilen köylerde katli “ilm” edilmiştir. Her gün yaralılar gelmekte ve bunların çoğu sübyan ve nisvan olduğu ve mızrakla cerh olduğu görülmektedir.”*⁶³ Gönderilen bu haberler Rusların amaçlarına ulaşmakta zorluk çekmediklerini gösteriyor.

Ziştovi’den sonra Rus ordusu kendisini güvenceye alabilmek için *Niğbolu* kalesini kuşatmaya karar verdi. Kale’de bulunan Osmanlı kuvvetleri kasabanın çevresinde de önemli noktalara yerleşerek Rus askerinin işini zorlaştırmışlardı. Her iki tarafta başarılı olmak istiyordu. Osmanlı askerinin direnmesine ve tüm gücüyle savaşmasına rağmen oldukça güçlü olan Rus ordusu galip gelmiş ve kaleyi kuşatarak

⁶¹ Gencer, Ali İhsan – İpek Nedim, “*1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları*”, Belgeler, c.XV, sa. 19, Ankara, 1993, vesika no:42, s.233.

⁶² Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.133 – 138.

⁶³ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.181 – 182.

Osmanlı askerini teslim olmaya zorlamıştır. Böylece Rus ordusu *Niğbolu*'yu da ele geçirerek ilerlemesi için önemli olan bir noktayı daha elde etmiştir.⁶⁴ Rusların bu ilerleyişleri karşısında Osmanlı ordusunun ve tabii ki bu ordudan sorumlu komutanların hiçbir varlık gösterememesi de hayli ilginçtir. Bu durum Komutanların Rus ilerleyişini takib etmedikleri ve gerekli önlemleri almadıklarını göstermektedir. Zıştovi ve Niğbolu'yu geçerek hızla Balkan'a ilerleyen Rus ordusunun durdurulması görevi Abdi Paşa'nın olduğundan bu durumun sorumlusu olarak Abdi Paşa gösterilmektedir. "*Müdde'î-i Umûmî*"⁶⁵ Ali Nizâmi Paşa bu durumla ilgili bir lâyiha sunmuş ve Abdi Paşa'nın bilerek veya bilmeyerek sebep olduğu bu durumdan sorumlu olduğu ve konuyla ilgili olarak Dîvân-ı Harb'de yargılanması gerektiğini bildirmiştir.⁶⁶

Osmanlı kumandanları, Bulgarların Ruslara yardım edebileceklerini hesaba katmadıklarından Rus askerinin geçebileceği küçük geçitleri korumamışlardı fakat hesaba katmadıkları bu ihtimal gerçekleşti ve Rus ordusu General Gurko kumandasında oluşturdukları bir saldırı kuvvetini bu geçitlerden ilerletmeye karar verdiler. Bunun için *Hâyin Boğazı*'nı kullanmaya karar veren Rus komutanı "Bulgar fırkasını" da alarak geçit'e ilerlemiş ve burada hazırlıksız yakaladığı Osmanlı askerini geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Hulûsi Paşa iki bin beş yüz kişilik bir kuvvetle "*Kızanlık*'dan" Rusların üzerine yürüdüyse de General Gurko kumandasındaki askerlerin etrafını sarması sonucunda geri çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat *Kızanlık* da Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve civar köylerde büyük bir katliam yapılmıştı. Hulûsi Paşa bunun üzerine *Şıpka*'ya kadar geriledi⁶⁷. Rusların bu hızlı ilerleyişlerinden endişe eden İstanbul Hükümeti *şıpka*'nın savunması için asker ve mühimmat desteği hazırlıyordu. Savunma için gerekli topların sevkiyatına da başlanmıştı⁶⁸. *Kızanlık*'ı da ele geçirdikten sonra *Şıpka*'ya yürüyen Ruslar burayı da kuşatarak Osmanlı askerini sıkıştırmıştı. General Gurko bu durum üzerine Osmanlı komutanlarına haber göndererek teslim olmalarını aksi halde

⁶⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.130 – 131.

⁶⁵ **Müdde'î-i Umûmî** : Umûmî haklar adına dâvâ açan hâkim.

⁶⁶ Cevdet Paşa, *Tezâkir, Tetimme*, s.177 – 178.

⁶⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.143 – 146.

⁶⁸ Gencer, Ali İhsan – İpek Nedim, *a.g.m.*, vesika no: 5, s.220.

öldürüleceklerini söylemişti. “Hulûsi Paşa ve *Şıpka* kumandanı Mirliwa Rasim paşa” bu teklifi kabul ettiklerini bildirmişler ve ardından gizlice askerlerini toplayıp geri çekilmişlerdi. Böylece Ruslar, Balkanları kontrol edebilmek için önemli olan noktaları ele geçirmişti. Bu noktaların ele geçirilmesi Rus askerinin Edirne ve oradan da İstanbul üzerine yürümesi için engelinin kalmaması demekti. Edirne yolu üzerinde, daha önceki köylerde yaptıkları gibi Müslüman halka zulüm etmeleri ve bu haberlerin yayılması halk arasında ayrı bir korku uyandırıyor. Bu zulümler karşısında her geçen gün ölenlerin yanında göç edenlerin sayısı da hızla artıyor ve göçmenler İstanbul’a doğru geliyorlardı.⁶⁹

Eski Zağra’ya ilerleyen Rus ordusuyla burada da çarpışan Osmanlı kuvvetleri Rusları yenilgiye uğratmış ve Hâyın boğazından Tırnova’ya kadar gerilemelerine sebep olmuştur. Süleyman Paşa Rusların terk ettiği geçiş noktalarını güçlendirerek Rusların yeniden ilerlemelerini engellemeye çalışıyordu. Bu noktalardan Balkan’a hakim olabileceği gibi Tırnova’ya kadar ilerleyebilirdi. Ayrıca Süleyman Paşa Tuna ordusu kumandanı Mehmet Ali Paşa ve Plevne’de bulunan “*vidin kumandanı*” Osman Paşayla da birleşerek üç koldan Rus ordusunu yenilgiye uğratmayı amaçlıyordu. Süleyman Paşa öncelikle Şıpka üzerine yürüyerek burayı geri almak istiyordu bunun için hazırlıklar yapıldı ve iki ordu karşılaştı. Ağır geçen muharebeler sonunda Osmanlı askerlerinin ısrarlı saldırıları sonunda Ruslar geri çekildiler. Şıpka’yı ele geçirdikten sonra bir hafta boyunca devam eden çatışmalarda altı bin yedi yüz kırk dört asker şehit verilmiş ve ordunun kuvveti oldukça azalmıştı buna rağmen karşılıklı top ateşi sürüyor ve kesin bir sonuca ulaşamaması endişe yaratıyordu.⁷⁰

Rusların ilerleyişini durdurabilmek için yapılması gerekenleri “*Serdar-ı Ekrem Abdi Paşa’ya*” ileten Osman Paşa kendisinden olumlu yanıt alamadığı için Osmanlı ordusu Ruslar karşısında gerekli önlemleri alamamış olarak saldırılarına cevap vermeye çalışmıştı. Fakat ilerleyen zamanda durumun kötüleştiğini gören

⁶⁹ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.143 – 146.

⁷⁰ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.170 – 176.

Sultan II.Abdülhamit, Osman Paşa'ya görüşlerini sordu ve aldığı cevapları olumlu karşılayarak kendisini destekledi. Bunun üzerine Osman Paşa, Vidin'den hareket ederek Plevne'nin savunması için buraya yerleşti. Bu hareket için geç kalındığından Niğbolu, Rus askerleri tarafından ele geçirilmiş ve burada bulunan mühimmat ve asker gücü de kaybedilmişti. Osman Paşa ve askerlerinin Plevne'ye gelmesiyle Ruslar bu hareketi etkisiz kılmak için hemen bir saldırı düzenlediler. İki gün süren çarpışmalarda direnen Osmanlı askeri zaman zaman Ruslar karşısında zayıf düşse de sonunda Rusların ele geçirdikleri savaş hattını geri almayı başarmışlardı. Bu çarpışmanın ardından Osman Paşa her iki taraf için de önemli olan Lofça'yı geri almayı planlamıştı. Rusların az bir kuvvet bıraktığı *Lofça* kolaylıkla geri alınmıştı.

18 Temmuz'da *Plevne* üzerine saldırıya geçen Rus ordusu iki gün süren yoğun muharebelerle Osmanlı askerleriyle çarpışmış fakat bu direnme karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaşın Osmanlı ordusu için büyük bir başarı olarak nitelenmesinin en önemli sebebi kendisinden sayı ve malzeme bakımından çok üstün olan Rus ordusuna yılgınlık göstermeden karşı koymalarıdır.⁷¹ Bu karşılaşmanın ardından Ruslar yeniden Plevne'ye saldırmak için plan yapıyorlardı ancak sayı ve güç olarak Osmanlı Ordusundan oldukça üstün olan Rus ordusu ancak üçüncü denemelerinde Osmanlı Ordusunu yenebilmeyi başarmışlardı. Osmanlı Ordusunun uzun süre direnebilmesinin en önemli sebebi ise hakim noktaları tutmuş olmalarıydı⁷². Plevne'yi ancak kuşatabilen Rus ordusu yüz bin kişilik bir ordu ile saldırıya hazırlanmıştı. Osmanlı askeri bu sayının yarısı kadar olduğu halde Osman Paşa önemli noktalara kuvvetli istihkamlar hazırlatarak savunmaya hazırlanıyordu. Yirmi altı ağustos'ta saldırıya geçen Rus ordusuyla altı gün süren savaş sonunda Osmanlı kuvvetleri yine galip çıkmış ve Rus ordusuna hayli kayıplar verdirmişlerdir.⁷³ Artık Rus komutanlar Plevne'nin ele geçirilmesi görevini General Gurko'ya vermişlerdi. Öncelikli olarak hakim tepeleri ve Osmanlı ordusunun bağlantı yollarını kapatan Ruslar Plevne'deki Osmanlı ordusunu kuşatma altına almıştı. Kış mevsiminin gelmesi ve erzak ve mühimmat sıkıntısı çeken ordu zor

⁷¹ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.201 – 207.

⁷² Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.213 – 215.

⁷³ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.218 – 223.

durumdaydı. İlerleyen günlerde bu erzağın da bitmesiyle Osman Paşa geri çekilme kararı aldı. Rusların insafına kalmak istemeyen halk da ordunun peşinden gitmek istediğini bildirdi ve bu ısrarlar karşısında Osman Paşa bu isteği kabul etti. Etraflarının yüz altmış bin rus askeriyle sarılı olmasına rağmen ordu geri çekilmeye başladı, Ruslar bu hareketi fark ettiklerinde kafiye top ateşine tuttular yine de tüm güçleriyle çarpışan Osmanlı askerleri Osman Paşa'nın yaralanmasıyla pes etti ve yapılan toplantı sonucu ordu teslim olmaya karar verdi. Osman Paşa ve askerleri esir alındı.⁷⁴

Tuna nehrinin ortası sayılabilecek bu bölgelerde Rusların ilerleyişi sürerken doğusunda da durum iyi değildi. Doğu ordusunu oluşturan kuvvetlerin dağınık halde bulunması savunma amacıyla oluşturulan bu birliklerin etkisiz kalmasına sebep oluyordu. Mehmet Ali Paşa'nın doğu ordularını desteğe gelmesiyle durum değişmeye başladı Osmanlı kuvvetleri Ruslara karşı bazı başarılar kazandılar. Birkaç çarpışmada Rusları yenilgiye uğratan Osmanlı askerleri yeni bir savunma hattı kurmayı dahi başardılar ancak Ruslara karşı tam bir başarı sağlanamadı⁷⁵. Ruslar ise amaçlarına ulaşmak üzereydi bunun için ilk adım olan Osmanlı ordusunu yenmişler şimdiyse Bulgarları ve Sırları kışkırtarak Osmanlı devletinden ayırmaları gerekiyordu. Bu teşebbüsler ilk etkilerini göstermiş “*Sırp Prensi Milan*” Rusya'nın bu başarısının ardından ona güvenerek topraklarını genişletebileceği kanaatine varmış ve savaş ilan ettiğini açıklamıştı. Osmanlı Hükümeti bu durum karşısında şaşırılmış fakat kendini toparlayarak Sırp Prensi'ni azlettiğini ve bu olanlardan Sırp halkının sorumlu tutulmayacağını bildirmişti. Fakat bağımsızlıkları için Rusların desteğini alan Sırlar, Osmanlı hükümeti'nin bu girişimini pek de önemsememişlerdi. Bu arada toplanan Sırp askerleri ilerlemeye başlamışlardı. Amaçları Sofya'yı alarak eski Sırp Prensiğini yeniden canlandırmaktı⁷⁶. Böylece Sırları da kendi tarafına çeken Rusya, Sırbistan, Karadağ ve Bulgarları yerel Osmanlı kuvvetleriyle çarpışır durumda bırakarak artık Tuna ve Balkan ordularını etkisiz hale getirdiği Osmanlı Devleti'nin başkentine doğru ilerleyebilirdi. Osmanlı

⁷⁴ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.234 – 256.

⁷⁵ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.159 – 165.

⁷⁶ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.3, s.4 – 7.

hükümeti de artık savaşı kendi lehine çeviremeyeceğini bildiğinden barış arayışlarına girmişti yeniden Paris anlaşmasını imzalamış olan devletlere arabulucuk için başvuran Osmanlı hariciye nezareti bu devletlerin hala tarafsız olduğu yanıtını aldı ve son çare olarak İngiltere'nin arabulucuk yapması istendi ve İngiltere tek başına bunu yapmayı kabul etti. Daha önce Ruslarla yaptığı anlaşma dâhilinde hareket eden İngiliz hükümetinin bu tavrını Osmanlı devleti ise İngilterenin tarafsızlıktan vazgeçerek kendi tarafını tuttuğu şeklinde yorumladı⁷⁷.

İngiltere, savaş başlamadan önce Rusya'ya kendi çıkarlarına dokunmadığı takdirde tarafsız kalacağına dair söz vermişti, Ruslar da İngilizlerin çıkarlarına aykırı davranmayacaklarını garanti etmişlerdi. Fakat gelişen olaylar sonrasında İngiltere Rusların sözlerine ve barış anlaşması sırasında İngiltere'nin çıkarlarını gözeteyeceğine güvenmemeye başladı aynı zamanda Rus Çarı da İngilizlerin tarafsız kalacağından emin olamıyordu. Bu sebeplerle iki devlet arasında gizli yazışmalar devam ediyordu. Aralarında karar verdikleri “*memorandum*”la - o sırada sonucu belli olmayan - savaş sonrası yapılacak anlaşmanın şartlarını kararlaştırmışlardı. Buna göre “ *evvela Balkanlara kadar idare-i muhtareye haiz olmak ve Avrupa'nın taht-ı kefaletinde bulunmak şartiyle bir Bulgaristan emaretinin teşkili saniyen bulgaristan'ın balkanların cenub tarafında kalacak kısmı ile sair eyalat-ı Osmaniye için bir idare-i müntezime tesisi zımnında devletlerce muvafakat husulü salisen Karadağ ve Sırbistan'a devletlerce bi'l ittifak kararlaştırılacak arazinin terk ettirilmesi rabian Bosna ve hersek kıtasında memleketin hüsn-ü idaresini temin edecek suretde tesisat icrası hamisen Romanya istiklalinin devletlerce bi'lmüzakere hal idilmesi sadisen batum ve arazi-i mütecaviresinin ve 1856 paris muahedesiyle Romanya'ya ilhak olunan Beserabya kıtasının Dobricanın bir kısmı ile tazmin olunmak üzere Rusya ya terk olunması.*”dır⁷⁸. Savaş sonrasında yapılan anlaşmalarla karşılaştırıldığında bu memorandum'un çerçevesinde verilecek olan kararların geliştiğini görüyoruz.

⁷⁷ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.3, s.10

⁷⁸ Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, c.2, s.180 – 181.

Bu durumda Rus ordusunun hızla ilerlemesinden endişelendiği için mi yoksa yaptıkları gizli anlaşmalar sebebiyle mi İngiltere'nin Osmanlı Hükümeti'nin arabuluculuk teklifini kabul ettiği net değildir. Ancak Boğazlarda ki çıkarlarını korumak için Donanmasıyla Osmanlı Devleti'nin yanında taraf almış görüldüğünü ve Yeşilköy önlerine kadar ilerleyen Rus Ordusunun ancak İngiliz Donanmasının caydırıcılığıyla Ateşkes'i kabul ettiğini biliyoruz.

1.5. Ayastefanos Anlaşması ve Berlin Kongresi

Hızlı şekilde gelişen Osmanlı – Rus Savaşı, 1878'de iki ülke arasında imzalanan Ayastefanos Muahdesiyle neticelendi. Yapılan anlaşmanın maddeleriyle Ruslar ezeli amaçlarına ulaşmayı hedeflemişlerdi. Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarının tamamına yakınının Bulgarlara verilmesi bu anlaşmanın genelini oluşturuyordu⁷⁹. Bu toprakların Bulgar hakimiyetine verilmesiyle resmen Bulgaristan kurulmuş ve fiilen Osmanlı yönetiminden ayrılmış oluyordu ancak belli bir süre Rus işgali altında kalması Ruslar tarafından şart koşulmuştu. Rusların Bulgaristan Devleti'ni kurmak adı altında güneye inmesi tabii ki Avrupa Devletlerinin gözünden kaçmamıştı özellikle İngiltere ve Avusturya'nın çıkarlarını engelleyen bu anlaşmanın değiştirilmesi için diğer Avrupa Devletleriyle de görüşülerek çalışmalara başlamışlar ve Rusya ise tüm bu devletlere karşı koyacak gücü olmadığını bildiğinden Ayastefanos anlaşmasını etkisiz kılacak sürecin işlemesine karşı koyamamıştır⁸⁰.

Rumeli topraklarının büyük kısmının Bulgaristan hakimiyetine girmesi ise burada yaşayan Türkleri isyana teşvik etmişti. Anlaşmanın imzalanmasından bir süre sonra “*kazak süvari bölükleri*” ile Türkler arasında silahlı çatışmalar başlamıştır. Bu çatışmalar son olmamış çeşitli bölgelerdeki diğer Türk toplulukları da Rus ve Bulgar kuvvetleriyle çatışmaya başlamışlardı. Bölgedeki yerli Türk halkın ilk ayaklanması ise “*Rodop balkanının kuzeyinde Filibe ile Tatarpazarcığı arasında olmuş ve hemen*

⁷⁹ İpek, Nedim, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara, 1999, s.109.

⁸⁰ Bıyıklıoğlu, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele*, I.cilt, s.10 – 11.

bütün Şarkî Rumeli'ye ve Rodop'lara yayılmıştı.” Bu ayaklanmalar Avrupa Devletleri'nin ilgisinin bölgeye çekilmesine de yardımcı olmuş, bölgede sadece Bulgarların yaşamadığı ve dolayısıyla Rus hakimiyetine bırakılamayacağı anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun üzerine Avrupa Devletleri arasında, Osmanlı Hükümeti'nin yönetiminde Şarkî Rumeli vilâyeti'nin kurulması fikri oluşmaya başlamıştır. Rodoplarda isyan eden halk ise Ahmed Ağa Timirski başkanlığında hareket etmeye başlamış ve geçici bir hükümet kurmuşlardır. Bu geçici hükümet halkın yaşadıkları sorunları, Rus ve Bulgar askerlerinin davranışlarını diğer devletlere anlatmaya ve Osmanlı Devleti'yle bağlarını koparmamaya çalışmaktadır. Bu amaçla Avrupa Devletlerinin İstanbul'daki elçilerine muhtıra vererek amaçlarını gerçekleştirmeye çalışmışlardır⁸¹.

Ayastefanos Anlaşması'nın Avrupa Devletleri tarafından hoş karşılanmaması ve Rodoplarda kurulan geçici hükümetin girişimlerinin de fırsat vermesiyle Avusturya – Macaristan Devleti'nin teklifi ve Almanya Devleti'nin davetnâmesi üzerine Devletler Berlin'de bir araya geldiler ve kongre kararlarını belirlediler. Paris Barış Anlaşmasını imzalayan Avrupa Devletleri'nin temsilcilerinin katıldığı Kongrede, Osmanlı Hükümetini ise Kara Todorî Paşa, Mehmed Ali Paşa ve Saadeddin Bey temsil edecekti⁸². Ancak Rus Çar'ı bu kongrede Osmanlı Devletiyle Rusya arasındaki kararların tartışılmamasını, sadece Avrupa Devletlerini ilgilendiren kararların düzenlenmesini istiyordu. Bu durum İngiltere'nin çıkarlarına ters düştüğü için de Rusya ve İngiltere arasında ciddi bir fikir ayrılığı ortaya çıkmasına rağmen iki devlet hangi maddeler üzerinde değişiklik yapılacağı konusunda gizli bir anlaşma yaparak uzlaşma yoluna gittiler⁸³. Kongre sonucunda, Bulgaristan'ın “*muhtar*” bir yönetimle emâret haline getirilmesi ve Hristiyan bir hükümet ile milli bir ordunun kurulması kararlaştırılarak Bulgaristan'ın sınırları çizilmiş, Bulgaristan'da Prens seçimi ise halka bırakılmıştı. Fakat seçilen Prens, diğer devletlerin de onayını aldıktan sonra Bâb-ı âli hükümeti tarafından da onaylanmak şartıyla Bulgaristan'ı yönetebilecekti. Seçilecek olan Prens, Büyük Avrupa Devletleri'nin herhangi

⁸¹ Bıyıklıoğlu, Tefik, *a.g.e.*, s.19 – 22.

⁸² BOA, *Y.E.E.*, nr: 73 / 1.

⁸³ Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c.1, s.378 – 379.

birisinin iktidarındaki hanedana mensub olamayacak, Prens seçilemezse ve bu makam boş kalsa dahi bu kurallara uyulması da şart koşulmuştu. Aynı zamanda Prens seçilmeden önce Bulgaristan'ın ileri gelenleri tarafından bir meclis toplanarak emâretin anayasası niteliğindeki kanunları hazırlayacaklar ve bu kanunlar, Bulgarların birarada yaşadıkları Türk, Romen, Rum ve diğer milletlerin haklarını da göz önünde bulundurarak düzenlenecektir. Aynı zamanda bu kanunlar hazırlanana kadar Rusya'nın atayacağı bir komiser Bulgaristan'ı yönetecek, bu komiseri de, Osmanlı Devleti ve anlaşmayı imzalayacak olan diğer devletlerin temsilcileri kontrol edecektir. Bulgaristanda emâret yönetiminin kurulmasından sonra Osmanlı askerlerinin artık Bulgaristan sınırlarında bulunmamalarına da karar verilmiştir⁸⁴.

Anlaşmada Şarkî Rumeli meselesine de değinilmişti. Onüçüncü maddede Balkanların güneyinde Şarkî Rumeli adıyla bir vilâyet'in kurulmasına ve bu vilâyet'in siyasî ve askerî olarak Osmanlı Hükümetine bağlı, hristiyan bir vali tarafından yönetilmesine karar verilmiş ve Vali'nin nasıl seçileceği konusu da karara bağlanmıştı. Buna göre Şarkî Rumeli valisi Devletlerin de onayıyla Osmanlı Devleti tarafından beş yıllık bir süre için seçilecektir. Osmanlı Devleti sınırların korunması amacıyla istihkâm kurabilecek ve buralara asker yerleştirebilecektir ancak bu askerler başıbozuklardan oluşmayacaktır. Bu konuda dikkati çeken nokta ise sınırların korunması amacıyla görevlendirilecek askerlerin “*ahali hanelerinde*” yerleşmeyecekleri ve vilâyet içinden geçiş yaptıkları esnada da belli bir bölgeye yerleşmeyeceklerine dair de anlaşmaya hüküm konulmasıdır⁸⁵. Bu ayrıntı bölge halkının sık yapılan savaşlarda askerlerle içiçe yaşamasından ve onların evlerine yerleşmesinden rahatsız olduklarını göstermektedir.

Vilâyetin sınırları dahilinde ise güvenliğin “*asâkir-i milliye*” ve “*asâkir-i zaptiyye-i mahalliyye*” kuvvetleriyle sağlanması öngörülmüştür. Bu iki kuvveti oluşturan askerlerin ise Osmanlı Padişahı tarafından seçilmeleri uygun görülmüştür. Yine Vali'nin herhangi bir tehlike karşısında Osmanlı Hükümeti'nden yardım isteme

⁸⁴ BOA, Y.E.E, nr: 73 / 1.

⁸⁵ BOA, Y.E.E, nr: 73 / 1.

hakkı olacaktı ancak Osmanlı Hükümeti bu yardımın sebepleri hakkında Büyük Avrupa Devletlerine açıklama yapmadan harekete geçemeyecekti⁸⁶.

Şarkî Rumeli meselesi, Berlin Anlaşması'nın diğer devletler tarafından da onaylanmasından sonra tam anlamıyla açıklığa kavuşturulacaktı. Anlaşmanın hemen sonrasında Şarkî Rumeli'nin "*Nizâmât-ı esâsîyesini*" düzenlemek için Osmanlı Hükümeti'nin de onayıyla bir Avrupa Komisyonu oluşturulacaktı. Bu komisyon üç ay içinde valinin hak ve görevlerini ve vilâyetin idare şekli, mahkeme ve maliye oluşumlarını düzenleyecekti. Bu düzenlemeler ve kanunlar için çeşitli "*vilâyet nizâm-nâmeleri*" ve yapılan teklifler incelenerek karara varılacaktır. Varılan bu kararlar ise bir ferman şeklinde düzenlenerek Osmanlı Devleti tarafından diğer devletlere duyurulacaktır. Ancak bu kanunlar ve düzenlemeler tamamlanıncaya kadar vilâyetin mâli işlerini Osmanlı Devletiyle ortak bir Avrupa Komisyonu'nun yönetmesine karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devletleriyle yaptığı veya daha sonra yapacağı anlaşmalar Şarkî Rumeli'de de diğer Osmanlı vilâyetlerinde olduğu gibi kabul edilecek ve gayr-ı müslim Osmanlı teba'sının bütün hakları ve ayrıcalıkları burda da uygulanacaktı⁸⁷. Bunlar "*muhtar*" idarenin Şarkî Rumeli'ye getirdiği sorumluluklardı. Bu sorumlulukların yapacağı etki ise zamanla ortaya çıkacaktı.

Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yaptığı ulaşım hatlarından Bulgaristan sınırlarında kalanlar da Emâret'in yönetimine geçecekti. Bulgaristan yönetimi, Osmanlı Hükümeti'nin şimendifer hatlarıyla ilgili yaptığı anlaşmaları ve Osmanlı Devleti'ne düşen hisselerini kabul edecekti fakat Osmanlı Devleti'nin Şarkî Rumeli'de ki Şimendifer hatlarıyla ilgili hakları devam edecekti⁸⁸.

Rusya ise Berlin Anlaşmasının imzalanmasından sonra Bulgaristan ve Şarkî Rumeli'den askerlerini çekme mecburiyetinde kalmıştı. Bunun için kendisine dokuz

⁸⁶ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

⁸⁷ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

⁸⁸ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

ay süre tanınmıştı⁸⁹. Anlaşmada, Balkanlarda oluşan yeni devletlerin kesinleşen sınırları da yer alıyordu. Böylece Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan'ın sınırları belirtilmiş, Bosna – Hersek ile Şarkî Rumeli'nin de konumları belirlenmiştir. Bu kongreyle Rusya kazandığı menfaatleri kaybetmiş fakat Bulgaristan özerk hale gelmişti. Rusya, Balkanlarda ki bu Slav kökenli devletlerin kurulmasına önayak olurken aslında onları kendine bağlamak istiyordu, fakat geline nokta Rus planlarının tam tersi istikametteydi⁹⁰. Bulgarlar milliyetçilik akımından yoğun şekilde etkilenmişler ve gerek devrimci düşüncülerinin, gerek panslavist politikaların etkisiyle amaçladıkları bağımsızlıklarını, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkıp Rusya'nın egemenliğine girerek harcamak istemeyeceklerdi.

Berlin Kongresi sonucunda dengeler yeniden değişmiş, bu defa ağırlık Avrupa Devletlerine geçmiştir. Kazandığı savaş sonrası beklediği çıkarları sağlayamayan Rusya, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırından elde ettiği topraklarla yetinmek zorunda kalmıştır⁹¹. Bu duruma karşı gelecek gücü de kendinde bulamamış ve kararları kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ise kendi toprakları üzerinde verilen bu kararları sadece izlemekle yetinmiştir. 1878 sonrasında değişen bu dengeler Avrupa Devletleri üzerinde etkisini göstermiş, yeni topraklar elde etmek ve sınırlarını genişletmek fikirlerini harekete geçirmeye başlamışlardır. Bu amaç için de Avrupa'nın güçlü Devletleri isyanları ve çatışmaları desteklemekten kaçınmamışlardır. Balkanlar üzerinde uyguladıkları bu politika uzun süre bölgenin karışmasına neden olmuş, Rusya'nın gerek elçileri vasıtasıyla, gerek takip ettiği politikayla, sürdürdüğü engelleme faaliyetleriyle Balkanlar çözümsüz bir hal almıştır.

Balkanlarda süren karışıklıklar, zamanla bu toprakların parçalanmasını, bağımsız ayrı devletlerin ortaya çıkmasını doğuracaktır. Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde gelişen bu durumun en önemli sonuçlarından birisi de Osmanlı

⁸⁹ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

⁹⁰ Kurat, Akdes Nimet, *a.g.e*, s.355-356.

⁹¹ Doğu Cephesinde Kars, Ardahan, Iğdır ve Doğu Beyazıd Rusya'ya geçmiştir. Erim, Nihat, *a.g.e*, c.1, s.379.

İmparatorluğu'nun parçalanma sürecinin başlamış olmasıdır. İngiltere ise, Berlin Kongresi'ne kadar politikasını Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemek doğrultusunda sürdürmesine rağmen bu kongreden sonra artık aynı politikanın devam ettirilmesinde kendisi için herhangi bir fayda olmadığı kanaatine vararak vazgeçmiş, Rusya'yı Osmanlı Devleti üzerinden uzaklaştırmak değilde, bizzat önemli noktalara yerleşerek veya bu kilit noktaları işgal ederek engellemeye karar vermiştir. Bu amacını gerçekleştirmek için de daha Kongre başlamadan 1878'de Kıbrıs adasına yerleşmiş, 1882'de ise Mısır'ı işgal etmiş, ayrıca dolaylı olarak da olsa kendisine bağlı küçük devletlerin kurulmasına destek vermiştir. Böylece Rusya'nın güttüğü genişleme siyasetini farklı yollarla engellemeye çalışmıştır. Berlin Kongresiyle en kazançlı çıkan devlet İngiltere olmuş, Panslavistler ise büyük bir hezimete uğramışlar, lakin amaçladıkları Büyük Slav Devleti'ni kurmak üzereyken kaybetmişlerdi⁹².

İngiltere, Kıbrıs'ın işgali için kendisine uygun ortamı Berlin Kongresi öncesinde bulmuş, vereceği genel destek için Osmanlı Devleti'nden birtakım beklentilere girmişti. Bunlardan biri Anadolu'da ki Hristiyanlar için reform yapma, diğeri ise gelecek tehlikelere karşı Anadolu'nun korunmasına yardım amacıyla Kıbrıs'ın kendisine üs olarak verilmesiydi. İngiltere, Kıbrıs'a bu bahanelerle yerleşerek işgal etmiş ve bu işgalle Kıbrıs, Osmanlı Devleti'nin savaş yapmadan kaybettiği ilk toprak olmuştur. Savaş yapmadan kaybedilen topraklara baktığımızda bir diğeri de Avusturya – Macaristan'a savaşta geçici olarak bırakılan Bosna – Hersek topraklarıdır. Bu geçici işgaller ise yerli halk üzerinde büyük sorunlar yaratmış ve büyük göçlerin başlıca sebepleri arasında yer almıştır.

⁹² Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.529-531.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. BERLİN KONGRESİ SONRASI BALKAN CEPHESİNİN DURUMU

1.1. Bosna – Hersek’in Avusturya Tarafından İşgali ve Avrupa Buhranı

15. yüzyılın sonunda başlayan Bosna – Hersek’in Osmanlı Devleti tarafından fethi ancak 16. Yüzyılın sonuna yaklaşılrken tam anlamıyla tamamlanabilmiştir. Fethedildiği ilk dönemlerde Rumeli Beylerbeyiliğine bağlı olan bu topraklar ilerleyen zamanda tek başına Beylerbeyilik ünvanını kazanmış ve Osmanlı Devleti için çok önemli bir konuma yükselmiştir. Bu yükselişin sebebi ise yerli halkın kendi inanışlarına ters düşmeyen müslümanlığı hızla kabul etmeleri ve Osmanlı yönetimi’ne duydukları güvenle açıklanabilir⁹³. Bu güven ortamının doğmasının ve Osmanlı yönetimiyle hızlı şekilde kaynaşılmasının sebebi, Bogomil dinine mensub Bosna halkının uzun yıllardır Ortodoks Sırpların baskısı altında bulunmalarıyla ve bu ortamda gelen Osmanlı yönetiminin kendilerine ılımlı yaklaşımlarıyla açıklanabilir. Bu yaklaşımlar karşısında müslümanlığı kendilerine yakın bulan halk hızla İslamiyet’i seçmiştir. “*Boşnak*” tabiri ise müslümanlığa geçen Bogomil halk için kullanılmış ve günümüze kadar gelmiştir⁹⁴. Gerek devlet yönetiminde gerekse askerî ve ekonomik yönlerden Osmanlı İmparatorluğuna büyük katkı sağlayan bu bölge, koşulların değişmesiyle diğer Avrupa Devletleri’nin de ilgisini çekmeye başlamıştır.

⁹³ Babuna, Aydın, *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, İstanbul, 2000,s.13.

⁹⁴ Gündoğdu, Saadet, *Bosna – Hersek Sorunu (1878 – 1909)*, Ankara, 1994, s.3.

Özellikle Avrupa'nın güneydoğusunu hakimiyeti altına almak isteyen Avusturya – Macaristan Devleti politikası gereğince Osmanlı Devleti'ni bölgedeki isyanlar karşısında yalnız bırakmıştı, bu durum ise Osmanlı yönetiminin bir kat daha zor durumda kalmasına sebep oluyordu⁹⁵. Balkanlardaki isyanlar ve karışık durum 1877'ye gelindiğinde Osmanlı – Rus savaşıyla had safhaya ulaşmıştı. Bu savaş sonrasında imzalanan Ayastefanos anlaşmasıyla Bulgaristan'ın ve dolayısıyla Rusya'nın bölgede hakim güç olarak ortaya çıktığından bahsetmiştik. Ayastefanos Anlaşması ile çıkarları zarar gören İngiltere ve Avusturya – Macaristan Devleti başta olmak üzere diğer Avrupa Devletleri de yeniden bir kongrede toplanılmasını talep ettiler. Berlin'de toplanan bu kongre sonrasında imzalanan anlaşmanın 25. Maddesi Bosna ve Hersek Eyaletleriyle ilgiliydi. Bu maddede “*Bosna ve Hersek eyaletleri Avusturya – Macaristan Devleti tarafından işgal ve idare olunacaktır.*” ibaresi başlangıç cümlesi olarak kullanılmıştı⁹⁶. Avusturya – Macaristan'ın, Bosna – Hersek'i ısrarla istemesindeki amaçlardan biri de Balkanlarda büyük bir Slav Devleti kurulmasını engellemektir.⁹⁷

Berlin Kongresi'nde bu karar verildikten sonra Osmanlı müsaadesiyle Avusturya askerinin Bosna – Hersek'e girmesi ve Bosna'nın Osmanlı topraklarından ayrılması konusunda görüşmek için olağanüstü bir meclisi Pâdişâh kendi huzurunda toplamıştı. Bu meclisin karar ve beyanları üzerine Kont Andraszy ile imzalanacak mukavelenin şartları konusunun görüşülmesi Kont Aleksandr Paşa'ya bildirilmişti. Görüşme sonrasında iki tarafın kararları 13 madde halinde bildirilmiş, bu maddeler hakkında görüş alışverişi yapılsa da sonuçlanacak bir tarafı kalmadığı görülmüştür. Osmanlı Hükümeti, özellikle Bosna ve Hersek bölgesi üzerinde Osmanlı Pâdişâhı'nın hakları konusunda endişelenmekteydi. Bunun yanında Bosna Eyâleti'nin önemli gelir kaynağı olan ormanların farklı kişilere dağıtılması ve gelecekte istenebilecek tazminatlar konusunda iki ek maddeyle bu mukavele 15 madde olarak imzalanmıştır⁹⁸. Ancak bu mukavelede son şekli verilecek olan

⁹⁵ Babuna, Aydın, *a.g.e.*, s.22-23.

⁹⁶ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

⁹⁷ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.535-538.

⁹⁸ BOA, *İ. DUİT.*, nr: 138 / 51.

Yenipazar sancağı'na hangi devletin hakim olacağı konusunda daha önce bir görüşme yapılmıştı. Bu görüşmede, Berlin Anlaşması Hükümlerine göre Avusturya Devleti'nin askerî korumaları ve Osmanlı askeri'nin yenipazar'a ihtiyaç duyulduğu zaman gelmesi konusunda bir mukavele akdi için Osmanlı Hükümeti'nden şifahen bir vaad alarak Avusturya sefâreti tarafından bir ayrıcalık sağlanması üzerine, geçen Pazar günü toplanan Osmanlı meclisinde gerekli konulardan bahsedilmiş. Verilecek vaadin hiçbir zaman Osmanlı Devleti'nin çıkarlarına dokunmayacak şekilde olması tarafsız şekilde görüşülüp araştırılarak *“Devlet-i aliyye, yenipazar sancağı'nda Osmanlı askeriyle beraber Avusturya Devleti tarafından koruma askerleri bulundurulmasına dair bir mukavele yapılmasına ve bununla beraber Bosna ve Hersek kıtalarının işgali şartının oluşturulması görüşmelerine başlanmıştır...”* deniyordu. Görüşmelerde çıkan sonuç konunun sadâret tarafından bir tezkereyle halledilmesi idi⁹⁹. Tüm görüşmelerin sonunda imzalanan mukavelenin maddeleri şöyledir:

1. Avusturya Devleti, askerlerinin Bosna – Hersek'e girmesinden önce bir duyuru yayınlamış olduğundan Bâb-âli'de derhal kendi halkına hitaben bir duyuru düzenleyip bu duyuruda askerin yerleşmesinin dostça olduğunu ve müdahalenin neye mal olduğunu açıklayacak ve Avusturya askerinin bu hareketinin direnişle karşılaşmaması için kolaylıkların gösterilmesi amacıyla gereken emirleri verecektir. Ve kendi talimatının ne etki gösterdiğini iyice ölçmek için Devlet-i aliyye Avusturya ordugâhına bir veya birkaç komiser gönderecek ve bunların görevi 2.maddede belirtilenlerden ibaret olacaktır. Ve bu komiserler ahaliyi Avusturya askerini kabul etmeleri yönünde teşvik edeceklerdir.
2. Bu komiserler iki tarafın askeri arasında veyahud yerleşen askerler ile halk arasında bir mücadelenin meydana gelmesinden sorumlu tutulacaklardır. Osmanlı askerinin Bosna – Hersek Eyâletlerinden uygun görülen mahallere çekilmesi Osmanlı askerinin azar azar

⁹⁹ BOA, *İ. DU'İT.*, nr: 138 / 58.

çekilmek maddesine uygun olarak Avusturya kumandanlarıyla birlikte bunu gerçekleştirecektir.

3. Osmanlı hükümeti Devlete aid olup istihkamlarda kalan mühimmat ve sair eşyayı istediği şekilde değerlendirebilecek ve iki ordunun komiserleri tarafından bunlar bir deftere yazılacaktır.
4. Koruyucu olarak bırakılan Osmanlı askeri çekilse dahi, Osmanlı Sancağı çekili olan mevkilerde durmaya devam edecek. kaldırılmayacak. Avusturya bayrağı onun yanına çekilecek fakat minarelere Avusturya bayrağı çekilmeyecektir.
5. Avusturya askerinin yerleştiği yerlerdeki bütün Osmanlı memurları yerlerinde kalacak eğer değiştirilmeleri gerekirse Devlet-i aliyye adına bu eyaletlerin kişilerinden seçileceklerdir.
6. Avusturya kumandanları ahlâk ve adetlere, müslümanların şahıs ve mallarına çok dikkat edeceklerdir. İslâmların şahıs-mal ve dinine karşı meydana gelecek hareket her kim tarafından yapılırsa yapılsın şiddetle cezası verilecektir ve bu eyâlette yaşayan her dinden kişi için geçerli olacaktır.
7. Avusturya kumandanları vatanına geri dönecek mülteciler için alınacak tedbirler hakkında Osmanlı memurlarına bilgi vereceklerdir.
8. Bu eyâletlerin gelirleri öncelikle kendi ihtiyaçlarına harcanacak, fazlası Osmanlı Hükümeti'ne verilecektir. Bu eyâletlerin diğer Osmanlı eyâletleriyle olan ticârî ilişkileri ve gümrük usulleri değiştirilmeyecektir.
9. Asâkir-i milliye-i mahalliye yani Bosna – Hersek kıtalarında teşkil ve mevcut olan Boşnak taburları kendi mahallerinde istihdam olunacaktır.
10. Bu eyâletlerde Osmanlı paraları kullanılmaya devam edecek ve hutbelerde Osmanlı Pâdişâhı'nın adı okunacaktır.
11. Bu eyâletlerin ahalisinden olup da diğer Osmanlı eyâletlerinde seyahat veya ikâmet edenler Osmanlı kanunlarına tâbî olacaktır.

12. Bu maddede Yenipazar'a asker ikamesi konusu açıklığa kavuşturulmuştur.
13. Avusturya askerî memurlarıyla Osmanlı memurları arasında meydana gelecek bütün anlaşmazlıklar halledilmek üzere kendi devletlerine bildirilecektir.
14. Bosna – Hersek için uygun görülen bu tedbirlere son verilmek istendiğinde devletlerden her biri bunu Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlere bildirip onların da onayını alacaklardır.
15. Bosna kıtasındaki arazi-i mîriye ile ormanların ihalesi eskisi gibi Osmanlı memurları tarafından yapılacaktır.
16. Bosna – Hersek kıtaları Avusturya askeri tarafından boşaltılacağı zaman Osmanlı askerinden tazminat istemeyecektir¹⁰⁰.

Ancak imzalanan bu mukavelenin Pâdişâh tarafından onaylandığı ve yenipazar sancağı'na Avusturya askeri'nin gireceğinin duyulması üzerine yenipazar ahalisi tepki göstermiş, Dersaadet'e gönderdikleri telgraf dikkat çekse de bu mukavele imzalanmadan önce tereddüde düşen Osmanlı Hükümeti'ne, Avusturya delegesinin mukavelenin imzalanmasının ertelenmesi halinde Dersaadet'i terk etmeye mecbur olacağı İngiltere Sefiri tarafından iletilmişti. Bu mukavelenin onayının ertelenmesinin Berlin Anlaşmasına karşı bir hareket olacağının özellikle belirtilmesiyle¹⁰¹ bu mukavelenin onayı kaçınılmaz olmuştur.

Avusturya askeri Bosna – Hersek'e girdiğinden beri bu iki eyâletteki müslüman halk kurulan yeni hükümetten gördükleri muameleden dolayı bâb-ı âli'ye sürekli şikâyetle bulunuyorlardı. Osmanlı Hükümeti başlangıçta şikâyetlerin gerçekleştiği eyâlette idare değişikliği olduğu için bu tip sorunların normal bir süreç olduğu kanısındaydı bu yüzden Viyana Hükümeti'ne herhangi bir girişimde

¹⁰⁰BOA, *İ. DUİT.*, nr: 138 / 51.

¹⁰¹BOA, *İ. DUİT.*, nr: 138 / 67.

bulunmamıştı, ancak 5 Kanun-u evvel 1879 tarihli Osmanlı Hariciye nezâreti'nin Viyana Sefâreti'ne gönderdiği bir telgrafta: “ Avusturya memurlarının tamamıyla işe başlayıp hangi millet ve mezhep'ten olursa olsun istisnasız bütün ahalinin mutlu olması amacıyla memleketin idare ve düzeniyle meşgul bulunur iken yine Dersaadet'e sürekli olarak aynı şikâyetler geldiğinden bahsedilmektedir. Bu şikâyetlerin yanında Bosna – Hersek ahalisinden birçok kişinin gördükleri zulm ve işkencelerden kurtulmak için yurt ve mallarını terke hazırladıkları da haber alınmaktadır. Bu haberlerin iletildiği arzuhal ve lâyhâlarda geçen olaylar eğer gerçek ise 21 Nisan tarihli mukavelenâme ile Berlin Anlaşması Hükümlerine aykırı düşen bu hareketler Avusturya Devleti'nin eski usulleri, idare şekliyle halkı arasında kurduğu eşit ve adaletli yaklaşımı ve koruyucu kurallarının bu olaylarla bağdaşmayacağı da kesindir” demektedir. Fakat tüm bu unsurlara rağmen Osmanlı Hükümeti, Avusturya Devleti'ni uyarmaktan çekinmekte ve Viyana sefirine diğer devletlerin bu konuyla ilgilenmekten ve Viyana Hükümeti'ni uyarmaktan çekinecekleri için kendilerinin de bu yola başvurmayıp tüm bu düşünceleri “*Baron Haymerli'ye*” “*özel olarak ve resmi olmayarak*” tebliğ etmenin daha *hayırlı olup olmayacağını* sormuş ve bu konuyla ilgili görüşlerini istemiştir¹⁰².

Avusturya – Macaristan Devleti her ne kadar bölgeye huzur gelmesini sağlamak ve Slavların birleşmesini engellemek amacıyla Bosna – Hersek'i yönetimine almayı kabul ettirmişse de yerli halkın bu durumdan memnun olmadığı ortadadır. Bu hoşnutsuzluk karşısında çoğunluğunu müslümanların oluşturduğu Bosna – Hersek halkı işgale karşı silahlı direnişe başlamıştı¹⁰³. Direnişe bu eyalette yaşayan her kısım halktan katılanlar oldu fakat Müslümanlar çoğunluğu oluşturduğundan Avusturya – Macaristan Devleti'nin gözünde isyanı kışkırtanlar müslümanlar olarak mimiendi. Başlayan isyan ve bölgedeki karışıklığı bir türlü dindiremeyen Avusturya – Macaristan tutumunu sertleştirmeye başladı. Sert önlemlerle durumu düzeltebilmek amacıyla direnişçilere ölüm cezası uygulaması getiren Avusturya hükümeti'nin yöntemleri zaman zaman “*yargısız infazlara*”

¹⁰² BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 29.

¹⁰³ Babuna, Aydın, a.g.e, s.24.

gidiyordu. Bu ortamdan kaçan halk artık çetelere katılmaya başlamıştı. Avusturya – Macaristan hükümeti yavaş yavaş sorunları halletse de tam olarak çözemeyecekti. Halbuki Avusturya – Macaristan hükümeti, Berlin Kongresine katılan diğer devletlere Bosna – Hersek’i kendi topraklarına katma isteğini açıklarken burada çıkan karışıklıkları Osmanlı Devleti’nin tek başına çözememesi karşısında olayların kendi topraklarını da etkileyeceğini fakat bu durumu kendisinin çözmesiyle Avrupa’nın merkezinde sorun oluşturan unsurları ortadan kaldırabileceğini vaad etmesiydi¹⁰⁴.

İşgal sonrasında Avusturya – Macaristan’a geçen bu topraklarda sorunlar bitmiyordu. Karşı koymalar dursa da burda yaşayan halk ve özellikle müslümanlar yeni yönetime ayak uydurmaya çalışıyorlardı. Bosna – Hersek halkı arasında slavlar da önemli bir yer tutuyordu. Bu sebeple Rusya ve Sırbistan’la da ilişkileri yoğundu. Bu yoğun ilişkiler Sırbistan ve Rusya’nın iştahını kabartıyor ve Bosna – Hersek’in Slav halkı üzerinde kışkırtıcı rol oynuyorlardı. Hristiyan Slav halk dışında kalan Müslümanları da Osmanlı Devleti, kendi çıkarları doğrultusunda kışkırtıyor ve destekliyordu. Bosnalı müslümanlar için hristiyan bir başka devletin yönetimine girmek oldukça zordu fakat yeni yönetim müslümanların ileri gelenleriyle görüşerek anlaşmayı başarmıştı. Ancak müslümanların ileri gelenleriyle anlaşma yapılması sonuç vermedi, lakin sorunlar başgösterdikçe Bosna –Hersek halkı da göç etmeye başlıyordu¹⁰⁵.

1881 yılında başlayan bu göçler artarak devam etmiş ve 1900 yılında en yüksek seviyesine ulaşmasının ardından Avusturya – Macaristan Hükümeti 1901’de bu göçleri engellemeyi başarabilmiştir. 1881 yılında göçlerin başlamasının sebebi ise çıkarılan “*askerlik yasası*” ile ilgiliydi. Bu yasayla daha önce Osmanlı Devleti’nde askerlik hizmetinden muaf olan Hırvat ve Sırlar askere alınmaya başlıyor, müslümanlar ise yabancı bir ordunun emrine girmekte güçlük çekiyorlardı. Bu sebeplerle Bosna – Hersek’te bu yeni yasadaki etkilenen her kesimden insan göç

¹⁰⁴ Gündoğdu, Saadet, *Bosna – Hersek Sorunu (1878 – 1909)*, s.81 – 83.

¹⁰⁵ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.535-538.

etmeye başlamıştı¹⁰⁶. Ancak göç etmeyen bir kısım halk ise Bosna – Hersek’te direnmeye çalışıyordu. İçinde bulundukları durum karşısında artık “*teşkilatlanma*” çalışmalarına başlamışlar, 1899’da gazete çıkarmışlar ve bu gazetelerde Avusturya Hükümeti’ni eleştirmişler, içinde bulundukları durumu ve isteklerini anlatmışlardır. Bunun yanısıra dış basına da durumlarını bildiren tezkereler göndererek, Avusturya’nın üzerlerinde uyguladığı baskıyı ve zulmü anlatmışlar, müslüman halkın yerine katolik halkın yerleştirilmesiyle ilgili durumu açıklamış ve Osmanlı Devleti’yle ilişkilerinin kesilerek nasıl yalnız kaldıklarını duyurmaya çalışmışlardır¹⁰⁷.

Tüm bu gelişmeler sonrasında ilerleyen yıllarda da Bosna – Hersek halkıyla ilgili endişeler giderilemiyor bölgeden göçler ve şikayetler devam ediyordu. Anadolu halkı ise bu süreçten endişe duyuyordu; Mesela 1326 tarihli bir telgrafta, Erzincan¹⁰⁸ ahalisi adına *dördüncü ordu müşiriyeti*’ne gelen Erzincan İttihad ve Terakki Cemiyeti temsilcilerinin Avusturya’nın Bosna – Hersek konusundaki politikasıyla ilgili sordukları sorulara cevap verildiği, Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerden de Bosna – Hersek konusunda Avusturya devletiyle Osmanlı Devleti arasında arabuluculuk yapmalarının istendiğinin açıklandığı belirtilmiştir. Ancak cemiyet temsilcilerinin merak ettikleri konu bölgedeki müslüman ahalinin *Avusturya feslerini* giyip giymeyecekleri olmuştur. Verilen cevap ise Bu fesleri giymeyecekleri hazine-i hümayun’da bulunan çeşitli serpuşlardan birinin seçilerek kabul edilmesinin uygun görüldüğü¹⁰⁹ şeklindedir.

¹⁰⁶ Babuna, Aydın, *a.g.e.*, s.25-30.

¹⁰⁷ Gündoğdu, Saadet, *Bosna – Hersek Sorunu (1878 – 1909)*, s.85.

¹⁰⁸ Dahiliye mektubî kalemine gelen bu telgrafta Erzincan kelimesinin net okunması ve Rumeli’de benzer bir isme rastlamamız sebebiyle Anadolu’da ki Erzincan şehri akla gelmektedir. Bu belgeyle 1326 tarihinde Erzincan’da da İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin faaliyette olduğu ve Rumeli’deki sorunlarla ilgilendikleri sonucuna varabiliriz.

¹⁰⁹ BOA, *DH.MKT.*, nr: 2659 / 25.

1.2.Karadağ'ın Durumu, Arnavutluk İsyanı ve Berlin Konferansı

Karadağın bağımsızlığı Berlin Anlaşmasıyla Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmiş ve diğer Avrupa devletleri de bu vesileyle Karadağ'ın bağımsızlığını tanımışlardır. Yine bu anlaşmayla Karadağ'ın sınırları da çizilmiştir. Ancak Berlin Anlaşması, Karadağ'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesini mecbur kıldığı gibi Osmanlı askeri'nin de Karadağ'a verilen topraklardan çekilmesi yükümlülüğünü getirmiştir¹¹⁰.

İngiltere'nin yeni politikasını Osmanlı Devleti'ni parçalamak şeklinde belirlediğinden ve bu amacı için de ayrılıkçı fikirleri desteklediğinden bahsetmiştik. Bunlardan biri Karadağ diğeri Arnavutluk'tu. İngiltere, Karadağ'a olduğu gibi Arnavutluk'a da özerklik verilmesini talep etmişti, bu isteği aşırı bulan Almanya, Avusturya ve Fransa itiraz etmişler, İngiltere ise fikirlerini kabul ettirmek amacıyla Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerin yeniden biraraya gelmesini sağlamış ve 1880'de Berlin Konferansı toplanmıştır. Bu konferansa katılan Devletler, Osmanlı Devleti'nin kendi toprakları üzerindeki hakimiyet hakkını hiçe sayarak Balkanlar hakkında çeşitli kararlar almışlardır.

Bu kararlar dahilinde Karadağ'a Adriyatik kıyısındaki Dulcigno'yu, Yunanistan'a da Epir ve Teselya'dan Yanya, Meçöve, Larissa'yı vermişlerdi. Bu toprakların farklı devletlere dağıtılması Arnavutluğun parçalanması demektir. Hesaba katılmayan nokta ise Arnavut halkıydı. Bölgenin çoğunluğunu Arnavutlar oluşturuyordu ve bu dağıtıma tepki göstererek Dulcigno'yu vermemek üzere direnmeye başlamışlardı. Bu kararı alan devletler ise birlikte Arnavutları yıldırmaya çalışıyorlar ve Osmanlı Devletini'de ısrarla yardımcı olmaya davet ediyorlardı. Osmanlı hükümeti bu direniş karşısında müslüman ahalisini uyarmak amacıyla Manastır valiliğinden bir ilânnâme yayınlattı. Bu ilânnâmede Osmanlı Hükümeti'nin Berlin Anlaşması hükümleri'ne göre Karadağ'a bırakılan toprakların tahliyesi için

¹¹⁰ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

gerekli tedbirlerin alınması konusunda elinden geleni yaptığını, fakat buna rağmen bu bölgelerdeki halkın bir kısmının yerlerini terketmemek ve bu yolda direnmek için fikir birliğine vardıklarının gözlendiğini belirtmişlerdi.¹¹¹ Ayrıca bu toprakların tesliminin Devlet-i aliyye için mecburi bir durum olduğunu, halkın bu direnişlerinin hiçbir sonuca varmayacağını ve kendilerini de zarara uğratacağını ifade etmişlerdi. Devletlerin verdiği karara aykırı olan bu davranışın boşa kan dökülmesine sebep olacağını, “*ne şer’en ve ne aklen*” doğru bir hareket olmadığını buna devam edenlerin sorumluluğu kendi üzerlerine almış olacaklarını beyan etmiştir¹¹².

Osmanlı Devleti ise müdahaleyi ağırdan alarak belki de yapılan emrivâkilere tepki gösteriyordu, ancak bu tepki fazla uzun süremedi. Osmanlı Hükümeti, İngiltere başta olmak üzere Karadağ ve Yunanistan’a kendi hakimiyetindeki toprakların verilmesi kararını alan Devletlerin baskısı karşısında, Arnavutlar üzerinde gücünü hissettirmek zorunda kaldı ve Dulcigno’yu onlardan alarak Karadağ’a verdi. Osmanlı Devleti böylece savaş yapılmaksızın bir toprak parçasını daha kaybetmişti¹¹³. Karadağ’a verilecek topraklar sorunu çözülmüş gibi görünse de Arnavutların bu sorunu Osmanlı – Rus savaşı sonrasında başlamıştı. Yapılan anlaşmalardan sonra, Üsküp sancağına sonradan katılan kazalara arka arkaya saldırılar yapılarak müslüman Osmanlı tebaasına zulmediliyordu. Bu saldırıları gerçekleştiren eşkiyalar takip edilerek Bulgaristan’a kaçtıkları, orada yeniden çeteler kurarak geri döndükleri, aynı zulm ve saldırı olaylarına devam ettikleri göz önünde bulundurulduğunda sadece Arnavudların sınırlarını korumasıyla sorunun çözülemeyeceği görülmüş ve Osmanlı hariciye nezaretine başvurarak Bulgaristan’la iletişime geçmelerini, bu konuda karşılıklı hareket edilmesinin sağlanmasını istemişlerdir¹¹⁴.

Bölgeyle ilgili bilgi edinebileceğimiz bir başka belge de Ahmet Cevdet Paşa’nın İşkodra’nın tarihçesi hakkında yazdığı rapordur. Bu raporda Berlin Kongresi sonrasındaki durum anlatılır ve yirmisekiz seneden beri İşkodra’da birçok

¹¹¹ BOA, *İ. DUİT*, nr: 143 /54.

¹¹² BOA, *İ. DUİT*, nr: 143 /54.

¹¹³ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.541 – 542.

¹¹⁴ BOA, *HR.SYS.*, nr: 128 /34.

değişikliğin olduğunu, dağlarda açılan okulların kapatıldığını, mescidlerin zarar gördüğünü, Latin papazların ise Latinler arasında değişik fikirler yaydıklarını, Berlin Kongresi'nin İşkodra sancağı dahilinde bulunan Boşnak yerleşimlerini Karadağ'a verdiğini, İşkodra'ya da Arnavudluk'tan birçok kaza ve nahiyenin katıldığını, böylece İşkodra'nın değişmeye başladığını belirtmiştir¹¹⁵. Bu bilgilere dayanarak Osmanlı Devleti'nin bölgede gücünü yitirmesiyle dengelerin değiştiği, değişen bu siyasi yapının halkı ve dolayısıyla sosyal yapıyı da etkilediğini görebiliriz. İncelediğimiz diğer belgelerde İşkodra'ya yakın bölgelerden gelen göçmenlerin yerleştirilmeleriyle ilgili yapılması gerekenler yer alır ki bu durum da yine bölgedeki sosyal değişikliğin bir başka açısıdır¹¹⁶.

Diğer taraftan, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşından sonra siyasî ve askerî gücündeki zaafiyeti iyice ortaya çıkmıştı. Bunun yanında, Avrupa Devletleri'nin etkileri altında kalan üst düzey Devlet adamları da Avrupa'nın lehine hareket edip, Osmanlı çıkarlarına zarar vererek ilerliyorlardı. Tüm bu gelişmeler ve tabii ki milliyetçilik akımlarının etkileriyle, Osmanlı topraklarından yeni ayrılmalar, kopmalar kaçınılmaz olmuştu.

1.3.Şarkî Rumeli Meselesi ve Balkanlara Etkisi

Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin Berlin Anlaşması kararlarıyla resmen kurulduğundan bahsetmiştik. Bu anlaşmaya göre Bulgar Emâreti'nden ayrı olarak doğrudan Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmasına karar verilen ve Rumeli-i Şarkî Vilâyeti olarak adlandırılan vilâyetin “*mülkiye ve maliye idaresinin*” kurulması için anlaşmayı imzalayan devletlerin temsilcilerinin oluşturduğu bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu sırada anlaşmayı imzalayan devletler hızlı şekilde komiserler görevlendirmişler, Osmanlı Hükümeti ise bu sürede kimseyi göreve atamadığından hariciye konularında deneyimli devletler arası ilişkilerden anlayan

¹¹⁵ BOA, *Y.EE*, nr:79 /8.

¹¹⁶ BOA, *DH. MKT*, nr:171 /75.

birisinin acil olarak bu göreve getirilmesinin uygun olacağı Osmanlı elçisi tarafından belirtilmiştir¹¹⁷. Bu süreç içerisinde, Bulgaristan'ın etkisi ise, bölge üzerinde devam ediyordu. Bulgarlar, kurmayı amaçladıkları Büyük Bulgaristan fikrinden vazgeçmemişler ve bunu sağlayabilmek için Şarkî Rumeli'yi sınırlarına katma planlarını sürdürüyorlardı. Fakat Berlin Anlaşmasının hemen sonrasında harekete geçmek için ortam elverişli değildi. Rusya da bu karardan memnun olmadığı için şimdilik sadece politik oyunlar sergileyebiliyordu; bunlardan biri de Anlaşma hükümlerince geri çekilmesini geciktirmektir. Sonunda baskılara dayanamayarak geri çekilme hareketine başlamış, ancak bu seferde geri çekildiği bölgelerdeki Bulgarları kendileriyle birlikte gelmeye zorluyordu. Yeşilköy, Çatalca ve Tekirdağ'dan başlayan Rus çekilmesiyle hareket eden Bulgarlar ise Şarkî Rumeli sınırlarına yerleşmeye başlıyorlardı. Bu yerleştirme politikasının amacı ise yeni kurulan vilâyette Bulgar nüfusunu arttırarak ilerleyen zamanda Bulgaristan'la birleşmeyi gerçekleştirmektir. Vilâyetin kurulduğu ilk günden beri hazırladıkları bu birleşme planı için Şarkî Rumeli'de de faaliyetler devam ediyordu. Emâret dahilindeki ve vilâyetteki Bulgarlar da bu ayrılmayı istemiyor ve şiddetle karşı çıkıyorlardı. Vilâyeti tanımadıklarını, Osmanlı askerini istemediklerini belirtmek için komiteler kuran Bulgarlar aslında henüz vilâyeti terketmeyen Rus askerine güveniyorlardı. Hatta daha da ileri giderek bölgede yaşamaya devam eden Türklere ve savaş sırasında göç edip sonrasında dönmek isteyenlere de zorluk çıkarıyorlardı. Yine amaçları Türk nüfusunu azaltarak ilerleyen zamanda Bulgaristan'a bağlanmaktı. Tüm bu baskılar nedeniyle savaş sırasında Rodop dağlık bölgesine sığınan halk, yapılan tüm anlaşmalar sonrası sağlandığı iddia edilen güvenli ortama rağmen, Rodopları terketmeyerek kendilerini savunmaya devam etmişlerdir. Kurdukları geçici hükümetse gerek Avrupa Devletleri, gerek Osmanlı hükümeti nezdinde çalışmalarına devam etmiş ve ilgi çekmeyi başarmıştı. İnceleme yapmak üzere Osmanlı, İngiltere, Avusturya, Rusya ve İtalya temsilcilerinden oluşan bir komisyon bölgeye gitmiş, insanların içinde bulundukları durum, geri dönememelerinin sebepleri,

¹¹⁷ BOA, *İ.MTZ.(04), nr: 6 /191.*

dönebilmelerinin mümkün kılınması gibi konular görüşülmüş ve gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir¹¹⁸.

Bölgede Rus askerlerine güvenerek hareket eden Bulgar askerlerinin çekilme sürelerinin 1879'da dolmasına rağmen Rusya bunu ertelemek için yeni fikirler ortaya atıyordu. Rusya, Avrupa Devletlerine birlikte kuvvet oluşturarak, Şarkî Rumeli'nin ortak işgal edilmesini önermişti. Bu fikir Avrupa Devletleri tarafından değiştirilmiş ve buna göre Şarkî Rumeli Komisyonu'nun görev süresinin uzaması halinde on bin kişilik karma bir askeri kuvvetin bu komisyonun emrine verilmesine, böylece Rus askerinin çekilmesinin ardından çıkabilecek herhangi bir karışıklığın engellenmesine karar verilmişti. Osmanlı Devleti de bu fikre olumlu yaklaşmış, böylece Avrupa Devletleri'nin önerdiği gibi kendisini tehdit edecek herhangi bir isyana karşı asker sevk etmek zorunda kalmayacak ve böylece önemli bir maddi yükten kurtulacaktı. Osmanlı hükümeti bu fikrin kabulüyle Berlin Anlaşmasıyla elde ettiği kendi güvenliği için sınırlara asker yerleştirme hakkını ertelemiş oluyordu¹¹⁹. Rusya için bu da yeterliydi, çünkü bölgeye Osmanlı askeri'nin sevkedilmemesi Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a katılma sürecini rahatlatmış oluyordu.

1879'da Aleko Paşa Vilâyete vali olarak atanmıştı. Öncelikli olarak Osmanlı Devleti'nin bölgeyi işgal edeceği söylentilerine karşı halkı yatıştırmaya çalışmış, bu durumun ancak kendi isteği ve Avrupa Devletlerinin desteğiyle olabileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda Aleko Paşa bölgede uyguladığı politikalarla hem Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerin onayını almış; hemde Bulgarlara Bulgar olduğunu Rumlara Rum, Türklere ise "*padişahın sadık tebaası*" olduğunu söylemiştir. Geri dönen göçmenlere karşı harekete geçen Bulgarları ise sadece uyarmakla yetinmiştir. Bu taraflı hareketleri ilerleyen zamanda Bulgar Prensi olma isteğinden kaynaklanmıştır denebilir, çünkü yine bu amaç dahilinde olması muhtemel görünen benzer davranışlar da sergilemeye devam etmiştir. Bulgarlara her konuda yumuşak davranmış ve her geçen gün Bulgarlara verilen imtiyazları arttırmıştır. Büyük

¹¹⁸ Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, 1992, s.20 – 25.

¹¹⁹ Aydın, Mahir, *a.g.e.*, s. 32 – 40.

Bulgaristan'ın kurulabilmesi için yürütülen faaliyetlerde de hiçbir engelleyici rol oynamıştır. Tüm bu ayrıcalıklara rağmen Aleko Paşa herkesi memnun edecek politikalarından beklediği sonuçları elde edememiş ve Osmanlı hükümeti'nin kendisini azletmesine hiçbir devlet karşı çıkmamıştı. 1884'te azledilen Aleko Paşa'nın yerine Gavril Efendi tayin edilmişti. Gavril Efendi İstanbul'a geldiğinde hükümetten “*Türk ahâli'nin hukukuna itina gösterilmesine dair*” isteklerle karşılaşmıştı. Diğer tüm devletler Gavril Paşa'nın da Aleko Paşa gibi kendi taraflarını tutacaklarını düşünüyorlardı. Gavril Paşa bu düşüncüyü pek de haksız çıkarmamış ve Rus Konsolosuna sorun çıkarmazken Milli partiyi de desteklemiş, Şarkî Rumeli'yi Bulgaristan'a yaklaştıran süreci hızlandırarak, vilâyetteki gelişmeleri Osmanlı hükümetinden saklamıştır. Aslında onun bu tavırları, dahiliye müdürü olduğu zamanlarda da ortada olmasına rağmen, Türk ahaliyi ezen tavır ve kararları görmezden gelinerek, kendisi vali tayin edilmiş ve sonuçları bölgedeki Türkler için zorlayıcı olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne de toprak kaybettirmiştir¹²⁰.

Atanan valilerin Rus yanlısı tavırları yanında bölgenin milis ve jandarma kuvvetlerindeki komuta zinciri de sorunluydu, bu da karışıklıkların engellenmesini zorlaştırıyordu. Kurulan vilâyet kumandanlığındaki ilk görev Vitali Paşa'ya verilmişti. Aslen Fransız olan ve Osmanlı ordusunda görev yapan bu subay, Bulgar askerlerin itaatsizlikleri nedeniyle görevinden azledilmiş, ancak yerine getirilen Reşid Paşa olarak bilinen Strecker Paşa da Rus Konsolosu Prens Çeretle'ın etkisiyle görevini yerine getirir olmuştu. Strecker Paşa'nın Rus etkisiyle hareket etmesi Rus askerlere görev vermesine ve emrindeki askerleri de Rus askerleri gibi eğitmesine sebep oluyordu. Bu etkinin diğer bir sebebi Vilâyetin valisi olan Aleko Paşa'nın da Rus yanlısı bir siyaset izlemesiydi. Aleko Paşa'nın Rus yanlısı siyaseti bırakmasıyla da Strecker Paşa'nın görevine son verilmiş fakay Aleko Paşa'nın bu siyasetten vazgeçmesi azlini engelleyememişti¹²¹. Askeri konular dışında mali konularda da Vilâyetinde sorunlar ortaya çıkıyordu; Vilâyet yönetimi özerk olduğu için kendi bütçelerini hazırlıyor ve Osmanlı hükümetine sunuyorlardı. 1879 – 80 senesinin

¹²⁰ Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, 1992, s. 115 – 122.

¹²¹ Aydın, Mahir, *a.g.e.*, s. 131 – 132.

bütçesi bir sorun yaratmamış ancak sonrasında bazı pürüzler çıkmıştı. 1880 – 81 bütçesinde Hristiyanların kayırılması, bölgedeki Türkler için diğerlerine oranla çok az para ayrılması ve diğer bazı kalemlerde de yapılan Türk – Bulgar ayrımları, hükümetin bütçenin düzeltilmesini istemesine sebep olmuştur. Bundan sonraki iki yıl sorun çıkmasa da 1883 – 84 bütçesinden itibaren gönderilen bütçeler reddedilmeye başlanmış fakat vilâyete gönderilen uyarılar pek de dikkate alınmamış ve gerekli düzeltmeler yapılmadan uygulamaya konulmuşlardır¹²².

1885'e gelindiğinde Doğu Rumeli'de ki Bulgarlar artık birleşme isteklerini iyice dile getirmeye ve ciddi bir ayaklanma için hazırlık yapmaya başlamışlardır. Hatta bu isyana Bulgar Prensi Aleksandr'ı da davet etmişler fakat olumlu cevap alamamışlardır. Yine de çalışmalarına devam eden "*ittihad*" yanlıları çeşitli olaylara karışmışlar ve şarkî Rumeli valisini tutuklayarak etkisiz hale getirmişler, ardından da "*şarkî Rumeli muvakkat hükümeti*" ni kurmuşlardır. Osmanlı askerinin müdahalesinin engellenmesi için de tren yolları tahrip edilmiştir. İsyân haberinin Bulgaristan'a yayılmasıyla bu cepheden de büyük destek görmeye başlayan isyancılar yeniden Prens Aleksandr'ı Vilâyet'e davet etmişlerdir. Vilâyet'i teftiş ederek ilerleyen Prens, Tırnova'da "*Şimâlî ve Cenûbî Bulgaristan Prensi*" olarak bir "*beyannâme*" yayınlamış ve "*Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhak olduğunu ilan etmiştir*"¹²³. Bulgaristan Komiseri Gazban Efendi gönderdiği telgrafta, Prens Aleksandr'ın iki gün içinde Sofya'da olacağını ve gelişiyile Bulgaristan ile Şarkî Rumeli idaresinin birleşmesini resmen açıklayacağını, Bulgarları memnun etmek için Bulgaristan'ın bağımsızlığını dahi ilan edebileceğini hatta kendisini halka Bulgaristan ve Şarkî Rumeli Kralı ilân ettirmek niyetinde bulunduğu söylentisinin yayıldığını belirtmiştir. Prens'in hareketlerine ses çıkarmayan Rusya'nın ise bu işi oldu bittiye getirerek, ilk fırsatta kendisini tahttan indireceği ve bu "*küçük*" krallığı işgâl edeceği de söylentiler arasındadır demektedir¹²⁴.

¹²² Aydın, Mahir, *a.g.e.*, s. 156 – 169.

¹²³ Aydın, Mahir, *a.g.e.*, s. 255 – 258.

¹²⁴ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 194 – 2 / 8.

Gazban Efendi kendi fikirlerini belirtirken, Prens Sofya'ya gelişinde Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilân edebileceğini pek mümkün görmüyor, fakat Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a katılmasını ilân edeceğini kuvvetli bir ihtimal olarak görüyordu. Berlin Anlaşmasından sonra Bulgar Emâreti'nin kurulmasıyla Rusya amacına ulaşmıştı, ancak bu birleşmenin Avrupa Devletleri tarafından onaylanması Prens başarısını kanıtlarken Rusya'ya olan ihtiyacı da ortadan kaldıracaktı. Fakat konu bu kadar çabuk çözüme ulaşmıyordu. Prens'in ittifak ve istiklâl girişimleri Rusya ve müttefiki olan Almanya ile Avusturya Devletleri tarafından Konferans kararlarına aykırı olduğu gerekçesiyle onaylanmayıp, Prens Aleksandr, Bulgarların milli isteklerinin gerçekleşmesine bir engel gibi gösterilecek ve Aleksandr'ı dış sorunları çözemediği gerekçesiyle Prenslikten düşürerek kendilerine boyun eğecek bir başka Prens başa gelmesini sağlayacaklardı¹²⁵.

Bu gelişmelerin yanısıra Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a katılacağının müslüman halka duyurulması üzerine halk toplanarak Osmanlı Devleti'nin idaresinden çıkmak istemediklerini, bunu sağlamak için "*can ve mallarını*" feda edebileceklerini, Devlet onları çıkarmadıkça yerlerinden ayrılmayacaklarını bildirmişlerdi. Şarkî Rumeli sınırlarında kalan Kırcaali kazasında yaşayan müslüman halk, Bulgaristan'a ilhak edilmelerine karşı çıkarak yazdıkları telgrafta, nüfusu yalnız müslümanlardan oluşan ve sayıları kırkbin'i bulan bu bölge halkının, Bulgaristan'a katılacaklarına inanmadıklarını belirtmişler; Bulgar Prensi Aleksandr'ın gönderdiği telgrafta, Güney Bulgaristan'ı Kuzey'le birleştirdiğini ilan etmesi ve bunun da Osmanlı Pâdişâh'ı tarafından kabul edildiğinin bildirilmesiyle, Bulgaristan'ın düzenleyeceği askerî bir hareket karşısında müslüman ahalinin de kendilerini savunma isteğinde olduklarını, Osmanlı Hükümeti'ne iletmışlerdir.

Bu birleşmenin diğer bir yüzü de Avrupa devletleriyle ilgiliydi. Bu devletlerin onayıyla Şarkî Rumeli Vilâyeti Osmanlı Devleti'nin himayesinde kurulmuştu. Ancak bu vilâyetin Bulgaristan'la birleşme haberine Avrupa'nın güçlü devletlerinden hiçbir tepki gelmemişti. Kırcaali kazasındaki müslüman halk ise bu birleşmeye karşı

¹²⁵ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 194 – 2 / 8.

gelmek istemekte fakat Osmanlı Hükümeti'ni de zor durumda bırakmamak için harekete geçmeyip Hükümetten bir öneri beklemeye devam ediyorlardı. Bulgaristan'da yaşayan Bulgarlar ise birleşme haberinin yayılmasından sonra bu süreci hızlandırmak için ellerinden geleni yapmaya başlamışlar, eli silah tutanlar silahlanarak sınırlara doğru yürümüşlerse de müslüman halka zarar vermemişlerdir. Kırcaali dışındaki, halkı müslüman olan diğer kazalarda yaşayanlar da bu gelişmelerden endişelenmeye başlamışlar, Dersaadet'ten aksi yönde bir haber beklemişler fakat birleşmenin onaylanmasıyla onlar da göç etmeyi düşünmeye başlamışlardı¹²⁶.

Balkanlarda yaşanan bu değişiklik üzerine önce tepki vermeyen Avrupa devletleri de soruna müdahil olabilmek için fikir alışverişlerine başlamışlardı. Avusturya ve Rusya'nın vilâyetle ilgili gelişmeleri başbaşa görüşmelerinden dolayı Berlin anlaşmasını imzalayan devletler tepkiliydi. Daha öncesinde de Üç İmparatorlar Ligi'nin dışında kalan İngiltere artık daha aktif bir siyaset izleme peşindeydi. Almanya ve Avusturya aynı fikri paylaşıyor fakat İngiltere'nin bahsedilen Vilâyetle bir muhtar idare kurulması yönündeki tavrına Avusturya, statüko'nun bozulacağı endişesiyle karşı çıkıyordu. Osmanlı Devleti'nin Viyana sefiri ise edindiği bu bilgilerin yanında Avusturya Hükümeti'nin, muhtariyet fikrinin İngiltere hükümetine değil, sadece Hükümetten bir kişiye ait olduğunu ve İngiltere'yi bu fikirden vazgeçirebileceğini, ümid ettiklerini bildirmiştir¹²⁷. Aynı zamanda Avusturya ve İngiltere'nin, Bulgaristan'ın Berlin Anlaşmasıyla belirlenen konumunun değişmesi için Rusya'nın destek vermesini engellemek amacıyla özel bir ittifak kurmak üzere çalıştıkları da Berlin'de yayılan bir haber halini almıştı¹²⁸. Fakat Rus Çarı gösterdiği tüm çabaya rağmen kendilerinin safdışı bırakılarak, Vilâyet'in Bulgaristan'a ilhakına karşı çıkmış ve Bulgar ordusundaki askerlerini geri çekerek Prens Aleksandr'ı tek başına bırakmıştır.

¹²⁶ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 184 / 21.

¹²⁷ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 440 / 61.

¹²⁸ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 195 / 63.

Rusya askerlerini geri çekmiş olmasına rağmen yine de arkasında eğitilmiş birlikler bırakmıştır diyebiliriz. Çünkü daha Berlin Anlaşması'nın yeni imzalandığı dönemlerde Ruslar, “*sosyete cimmastik*” adı altında bir cemiyet kurmuşlar ve bunlar Doğu Rumeli'deki Bulgar halkına seksen bin kadar silah dağıtarak onları çalıştırmışlar, kendileri bölgeden çekildiklerinde Anlaşma maddelerinin uygulanmasının engellenmesi için silahlı ayaklanmaya teşvik ederek Bulgar halkını hazırlamışlardır. Bölgedeki İngiliz, Fransız ve Avusturyalı komiserler ise bu hareketin farkına varıp konunun ayrıntılarını kendi hükümetlerine bildirmiş ve onların emirlerini beklemişlerdir¹²⁹.

Bu dönemde Sırbistan'la Bulgaristan'ın ilişkilerine de bakacak olursak, bazı problemler söz konusuydu. Sırbistan'dan Bulgaristan'a geçen Sırp göçmenlerin durumu iki hükümet arasında çözüleliyordu. Bulgaristan yönetimi Sırp göçmenlerin serbest dolaşımlarını engelleyeceğini vaad etmesine rağmen bu sözünü tutmuyordu. Bulgaristan'daki bazı çetelerin de Sırp sınırlarına saldırması iki taraf arasında bir başka sorundu; Sırp Hükümeti göç eden asilerin etkisi ve Bulgar hükümeti'nin desteğiyle çıkacak isyanlardan da endişeleniyordu. Sırp Hükümeti bu durumu bir elçiyle Osmanlı Hükümeti'ne iletmış ve kendini savunmak için ileride girişebileceği müdahale hareketlerine zemin hazırlamıştır. Ancak Bulgaristan tam olarak Osmanlı himayesinden çıkmadığından yapılan hareketlerin Berlin Anlaşmasına aykırı olacağı ve sonuçlarından da Sırp Hükümeti'nin sorumlu olacağı cevap olarak elçiye bildirilmiştir. Aynı zamanda Bâb-ı âli, diğer Avrupa Devletlerine'de durumla ilgili bilgi vermiş ve arabuluculuk yapmaları istenmiştir¹³⁰.

Sırp Hükümeti Bulgarların bu tavırlarını Kont Kalnoky'e de şikayet etmişlerdi. Kont Kalnoky Osmanlı Hükümeti'nin konuyla ilgili tavrını haklı buluyor fakat Bulgaristan'ın sözünü tutmaması sebebiyle Sırp mültecilerin saldırılarına maruz kalan Sırp Hükümetine de hak veriyordu¹³¹. Kont Bismark'ta Sırbistan'la Bulgaristan arasında gelişebilecek olaylar hakkında Berlin'deki Osmanlı elçisiyle

¹²⁹ BOA, *Y.EE.*, nr: 42 / 113.

¹³⁰ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 184 / 37.

¹³¹ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 184 / 48.

görüştür. Bismark aslında bu iki devletin birbirleriyle çekişmelerini olumlu karşılamış, Osmanlı Devleti'ne karşı birleşip sorun çıkarmak yerine, birbirleriyle uğraşmalarının Osmanlı lehine olacağını söylemiştir. Bismark, Sırbistan Kralını da aşırıya kaçmaması için elçisi aracılığıyla uyarmış ve Sırbistan'a ancak yüzbin asker gönderebileceklerini, başka bir yardımda bulunamayacaklarını bildirmiştir. Aynı zamanda Bismark, Bulgaristan aleyhine Sırbistan'ın harekete geçmesinin faydalı olacağını tekrarlamış, Bulgarların, Sırlılara karşı asker sevk etmesi gerektiğinden askerlerini Şarkî Rumeli'den çekebileceklerini belirtmiştir. Osmanlı Elçisi'nin, Bulgaristan'ın Sırlılar tarafından işgali diğer Avrupa Devletlerini müdahaleye sevk edebilir mi? sorusuna ise Bismark; böyle bir ihtimalin hoşnutsuzluk yaratacağını, gerekirse Bulgarların Şarkî Rumeli'den, Sırların da Bulgaristan'dan çıkarılabileceğini belirtmiş, ancak bu fikirlerin sadece kendine ait olduğunu da eklemiştir¹³².

Bu süreçte Rusya'da boş durmamış, sefâretleri aracılığıyla Avrupa Devletleri'nin tepkilerini öğrenmeye çalışmıştır. Devlet-i aliyye'nin de Roma Sefâretinden edindiği bilgilere göre Rusya Sefâreti tarafından İtalya Hükümeti'ne verilen bir taktirde; Sırbistan ile Bulgaristan arasında bir çatışmanın yakın bir zamanda gerçekleşebileceğine dikkat çekilerek, Berlin Anlaşması'na karşı gelinmesini kabul edemeyeceğini bildirmeyi görev saydığını bildirmiştir. Sırbistan'ın savaş ilanından önce Petersburg'un bu girişiminin diğer kabineler nezdinde de yapıldığı yüksek bir ihtimaldir. Yine Roma Sefirinin güvenilir kaynaklardan edindiği haberlere göre İtalya Devleti “*düvel-i salise-i şimâliye ile müttefiken harekete devam ile bu kere meydana gelen savaşları belirlenmiş bir daire içinde tutmak ve hadise-i mezkûre'den oluşan yeni zorlukların konferans kararlarını bozmasını englemeye çalışacaktır*”¹³³ beyanında bulunmuştur.

¹³² BOA, Y.A. Hus. , nr: 184 / 53.

¹³³ BOA, Y.A. Hus. , nr: 185 / 45.

Sonunda, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmek için harekete geçmesiyle Yunanistan ve Sırbistan'da bir takım askerî hazırlıklara girişmişlerdir. Öncelikle Sırbistan'ın hareketleri dikkat çekmiş ve bu hazırlıklarının amacı hakkında bilgi istenmiş, aynı zamanda diğer Avrupa Devletlerinin de görüşlerine başvurulmuştur. Osmanlı Hükümeti'nin Doğu Rumeli'ye müdahalede bulunmayacağını anlayan Sırbistan askeri hazırlıklarına devam etmiş ve bir yandan da Osmanlı Devletiyle olan sınırlarına asker sevk etmiştir. Sevk edilen bu askerlerin toplamı kırkbeş – ellibin civarındaydı ve bunların bir kısmı Osmanlı sınırına gönderilirken kalanı da Bulgaristan sınırına ilerliyordu.

Sırp Kralı askeri hazırlıkların yanında Osmanlı Hükümetine de isteklerini kabul ettirmeye çalışıyordu. Belgrad Sefareti'nden gönderilen bir telgrafta “ *Kral hazretleri Rumeli-i Şarkî'nin Bulgaristan ile birleşmesi onaylandığı takdirde arazice bir karşılık almaksızın icra-ı hükümete devam edemeyeceğini bizzat Viyana'ya gidip Devlet-i metbûasına tebliğe buradaki Avusturya sefirini me'mur etmiş olduğundan sefir-i müşa'rünileyh altı gün evvel buradan hareket ve evvelsi gün Belgrad'a avdet eyledi. Gayet güvenilir bir mahalden aldığım ma'lumata göre sefir-i müşa'rünileyh Sırbistan'a arazice bir karşılık gösterilmeksizin Rumeli-i Şarkî'nin Bulgaristan'a ilhakına Avusturya'nın muvafakat etmeyeceğini gerek İmparator hazretleri ve gerek Avusturya Hükümeti canibinden kat'iiyyen vaad ve te'min edildiğini Sırbistan hükümetine bildirmiştir.*” deniyordu. Bu bilgiler ışığında Sırbistan'ın Avusturya'ya güvenerek askerî hazırlıklara başladığını söylemek mümkündür¹³⁴. Sırbistan'ın Avusturya'dan destek görmeden bu hareketlere girişmesinin zor olduğunu ise bir başka belgeden anlayabiliriz. Berlin Anlaşması'nın hemen sonrasında Sırbistan Prensi Milan'ın Osmanlı başkenti'ne bir elçi göndermek istediği Sırp Hariciye nâzırı tarafından bildirilmiştir. Bu elçi'nin geliş amacı ise, Anlaşma gereğince uygun görülen iyi ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi olarak belirtilmiştir¹³⁵.

Bulgaristan'ın Berlin Anlaşması kurallarını çiğnediği gerekçesini ileri sürerek, savaş ilan eden Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne karşı da kendisi Berlin

¹³⁴ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 183 / 75.

¹³⁵ BOA, *İ.HR.*, nr: 277 / 16988.

Anlaşması'nın kurallarını çiğnemiş sayılıyordu. Belgrad Sefâreti ise Sırbistan'ın Bulgaristan'a planladığı hareketin sebeplerini bildiriyordu. Buna göre, “*taarruza*” sebep Bulgarların Makedonya’da karışıklık çıkarmaya başlamaları ve Bâb-ı âli’nin bu sorunu çözmeye çalışmamasıdır. Bu sorun ortadan kalkana kadar Sırp hükümeti Bulgaristan’a asker sevketmeye devam edeceğini bildirmiştir¹³⁶. Bunun yanısıra Sırp Kralı, halkına yayınladığı bir bayannâmede Bulgaristan’ın Berlin anlaşamasınca belirlenen Sırbistan sınırlarına riayet etmediğini, gümrük geçişlerinde sorun çıkararak Sırbistan’a karşı tavır aldığını, “*Bregova*”yı işgal ettiğini ve Sırbistan’da karışıklık çıkarmak için “*vatan hainlerine*” yardım ettiğini. Ayrıca Bulgaristan’daki Sırpların gördükleri muameleler karşısında gönüllülerin toplanarak Sırp sınırlarını koruma altına almaya başladıklarını ve Bulgar askerinde bu gönüllülere saldırdıklarını belirtmiştir¹³⁷.

Osmanlı Hükümeti’nin Viyana Sefiri’nden aldığı telgrafta ise Avusturya Başbakanı Kont Kalnoky, Bulgaristan’daki askerî hareketlenmenin Osmanlı hükümeti tarafından dikkat edilmesi gereken bir hareket olduğunu belirtmiştir. Viyana Sefiri ise endişe verici bu gelişmeler konusunda Bulgaristan Hükümeti’nin herhangi bir sorun çıkarmayacağına dair Osmanlı Hükümeti’ne “*teminat*” vermesini istemiştir¹³⁸. Sırp hükümeti savaş hazırlıklarındaki ciddiyetini Yunan gazetelerine verdiği ilanlarla da göstermiştir. Bu ilanlarda Yunanistan’da bulunan bütün Sırp halkını savaşmak üzere toplanmakta olan Sırp ordusuna katılmak için acilen ülkelerine dönmeye davet etmiştir¹³⁹.

Diğer devletlerin de araya girmelerine rağmen savaş gitgide kaçınılmaz hale gelmiş, Sırp Hükümeti, Bulgar askerinin “*tecâvüzî*” hareketlerde bulunduklarını ve kendilerinin bu “*hasmane hareketlere*” karşı tedbir aldıklarını belirtmişlerdir. Fakat Bulgar askerlerinin Sırpların ellerinde bulundurdıkları bir bölgeyi ani ve sebebsiz

¹³⁶ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 185 / 11.

¹³⁷ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 185 / 31.

¹³⁸ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 194 / 8.

¹³⁹ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 183 / 75.

işgal etmesiyle Sırp Hükümeti bu durumu “savaş ilânı” olarak kabul etmiştir¹⁴⁰. Savaşın başlaması üzerine Sırp Hükümeti de askerlere “*emâret hududuna tecaviize emr*” vermiştir¹⁴¹. Ancak Sırbistan’ın bu emri Bulgaristan emâretine karşı verilmiş olsa da emâret hala Osmanlı hükümetine bağlı olduğundan bu savaş ilânı Osmanlı Hükümeti’ne karşı yapılmış sayılabılırdi. Fakat Osmanlı Hükümeti içinde bulundukları zor durumda bir de Sırbistan ile savaşmak istemiyordu; Sırbistan’la savaşın ancak Sırp Hükümeti’nin Yunanistan’la ittifak kurmasıyla oluşabileceğini belirtiyordu. Osmanlı’nın Belgrad sefâreti bu durumu göz önünde bulundurarak Sırbistan Hükümeti’nin “*Bulgaristan ile Sırbistan beyninde bir muharebe hukuk-u hümmâyün’a hazret-i pâdişâhî aleyhine bir taarruz mahiyetine asla haiz olamayacağını*” diğer Avrupa devletlerine bildirmesini talep etmiştir¹⁴². Rusya, Almanya ve Avusturya ise elçileri aracılığıyla Sırbistan ve Bulgaristan Emâretine Osmanlı Hükümeti’nin silah bırakma çağrısında bulunmasını ve kendilerinin de bu talebi destekleyeceklerini bildirmiştir. Özellikle Rus Sefiri Sırpların saldırdığı toprakların Osmanlı toprağı sayılacağını, bu yüzden Rus Hükümeti’nin iki tarafın da silah bırakmasını destekleyeceğini ve Şarkî Rumeli için alınacak tedbirlerde de yardımcı olacaklarını bildirmiştir¹⁴³.

Her ne kadar Sırplar bu savaşa Bulgarlar’ın sebep olduğunu savunsa da Bulgar Prensi Aleksander’da yayınladığı beyannâmede Sırpları Bulgaristan’a saldırmakla suçluyordu. Bulgar Prensi ayrıca savaştan kaçınmayacaklarını da belirtiyordu¹⁴⁴. Yunanistan ise Sırbistan’la birlikte Bulgaristan’a karşı savaş hazırlıklarına başlamıştı. Bu hazırlıklar karşısında “*düvel-i muazzama*” sefirleri Yunanistan’a sakin ve tedbirli davranmasını tavsiye etmişlerdir¹⁴⁵. Hükümetlerin bu meydan okumaları devam ederken, ordu için de asker toplamak gerekiyordu. Bulgarların sınırları içinde yaşayan müslüman tebâa’yı da askere almak istediklerine

¹⁴⁰ BOA, Y.A.Hus., nr: 185 / 35. Sırp Kralı’nın Savaş ilânı gelen telgrafta “...teşrîn-i sâni’nin ikinci Cumartesi günü sabahın saat altısından itibaren Bulgaristan emâretiyle kendisini muharebe halinde add eder.” Şeklinde bildirilmiştir.

¹⁴¹ BOA, Y.A.Hus., nr: 185 / 31.

¹⁴² BOA, Y.A.Hus., nr: 185 / 31.

¹⁴³ BOA, Y.A.Hus., nr: 185 / 85.

¹⁴⁴ BOA, Y.A.Hus., nr: 185 / 31.

¹⁴⁵ BOA, Y.A.Hus., nr: 183 / 94.

dair haberler geliyordu, bu istek müslüman halk tarafından endişeyle karşılanmıştı. Ancak verilen güvenceyle sadece 22 yaşından 30 yaşına kadar olanların askere alınacaklarını ve gerekmedikçe savaşa gönderilmeyecekleri söyleniyordu¹⁴⁶. Yine de kesin bir bilgi olmadığından bu haberler önceleri ciddiye alınmamış ancak zamanla bu duyumun doğru olduğu anlaşılmıştır. Müslüman halk ise Pâdişahları izin vermedikçe bu teklifi kabul etmeyeceklerini bildirmişler ve cevap beklemeye başlamışlardı.

Osmanlı Hükümeti gelişen bu savaş ortamında Bulgaristan ve Şarkî Rumeli’de müslüman halkın yaşamaya devam etmesinin faydası olmayacağını, zarar görebilecek bu halkın geri çekilmesinin düşünölmeye başlanmasını görüşüyorlardı; bu durum açıkça göç demekti. Hükümet bu muhtemel göç hareketiyle ilgili Edirne, Selânik, Kosova, Manastır gibi Rumeli vilâyetlerinin yöneticilerine hazırlık yapmalarını ve gelecek olan muhacirlerin yerleştirilebilecekleri alanların listelerinin hazırlanması emrini vermişlerdir¹⁴⁷. Bulgaristan’ın müslüman ahaliyi askere alma isteğı de aslında ordusundaki asker sayısını yüz yirmi bin kişiye ulaştırma isteğinden kaynaklanmaktadır. Şarkî Rumeli askerleriyle birleşen Bulgar ordusu ancak yüz bin kişiyi bulduğundan, yirmi bin kişiyi de tamamlamanın yollarını aramaktadır. Bulgar hükümeti zaten askere çağrılan müslüman halkın çoğunun bu görevden kaçtığını, kaçmayanların küçük bir bölümünün ise bedelli askerlik yaptıklarını belirtmiş, Osmanlı Hükümeti’nin müslüman halkın göç etmesi isteğini bir iki şarta bağlamıştı; bunun için “*mirî sandıklarında*” Bulgaristan emâretine kayıtlı görünmeyenlerin gitmesine izin vereceğini ancak görevli asker konumundakilerin iki sene süreyle askerlik hizmetini yaptıktan sonra gitmekte serbest olduklarını, yeniden görevlendirme beklemelerine gerek olmadığını ve “*hicret etmek istediklerinde kendilerinden hiçbir şey talep*” edilmeyeceğini belirtmişlerdir¹⁴⁸.

Tüm bu hazırlıklara rağmen önce ilerleyişe geçen Sırp ordusu ardından geri çekilmeye başlamış ve iki devlet arasında 1886 Mart’ında “*Bükreş Sulh Muahedesi*”

¹⁴⁶ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 188 / 117.

¹⁴⁷ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 188 / 118.

¹⁴⁸ BOA, *Y.A.Hus.*, nr: 193 – 69 .

imzalanarak bu savaş sonlanmıştı¹⁴⁹. Savaşı kaybeden Sırp Kralı politikasını değiştirerek Slavcılarının uyguladığı yöntemleri benimsedi ve mücadelesini kültür politikasıyla sürdürdü. Güçlü bir Bulgar Devleti'nin bölgede büyük sorunlar yaratacağını farkedenden ve kendi politik çıkarları tehlikeye giren Osmanlı Devleti ve Rusya, Sırlara karşı sert tepki göstermediler. Rusya, Sırları desteklerken Osmanlı Devleti yapılanlara göz yumarak tavırlarını ortaya koydular.¹⁵⁰

Tüm bu gelişmeler Bulgaristan'ı Şarkî Rumeliyle birleşme fikrinden caydıramamıştı. Viyana sefâreti'nden alınan bir başka telgrafta, Filibe mutasarrıflığı tarafından kuzey ve güney Bulgaristan'ın Prens Aleksander idaresi altında birleşmesini Osmanlı Pâdişâhı'nın kabul ettiğine dair bildirilerin dağıtıldığı haberi veriliyordu¹⁵¹. Bulgaristan'ın Şarkî Rumeli'yle birleşme fikri, Osmanlı ve Rus Devletlerini ortak bir paydada buluşturmuydu. Her iki devlette bu birleşmeden zarar göreceğinden, konuyla ilgili yapılan görüşmeler ve gönderilen telgrafnâmelerde, resmen olmasa da, hükümete yakın kişiler tarafından ortak hareket edebileceklerinden, hatta toplanacak bir konferans'ın Bulgaristan'ın işgaline karar vermesi durumunda, Rusya'nın bu işgali Osmanlı Devleti'yle birlikte yapmak istediği ama bu ortak işgal teklifini de Osmanlı Hükümeti'nden beklediği anlaşılmaktadır¹⁵². Ancak yine de ilk adımı Rusya atmış ve toplanma amacı için; Doğu Rumeli meselesinin Berlin Kongresi kararları dahilinde çözülebilmesidir de diyebiliriz. İstanbul'da toplanan konferansta diğer Avrupa Devletleri de bu durumun Berlin Anlaşmasına uymadığını belirtmişlerdir. Fakat kendi çıkarlarını gözetken İngiltere, Rus nüfuzunu istemeyen Bulgaristan'ı desteklemeye başlamıştı. Osmanlı Devleti ise Berlin Anlaşması hükümlerine uyulmasını istiyordu. Bu konuda Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti'ni destekliyor ancak savaş ilan etmemesini istiyorlardı.

Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi topraklarına katarak genişlemesi Sırbistan'ı endişeye düşürmüştü ve Makedonya üzerindeki ortak emeller sebebiyle Sırp – bulgar savaşı kaçınılmaz olmuştu. Sırlar ağır bir yenilgiye uğramış ancak Avusturya ile

¹⁴⁹ Tugay, Esad Fuad, “ 1877 – 78 Türk – Rus Savaşı'ndan Sonra Balkanlarda Durum”, 1972, s. 19.

¹⁵⁰ Adanır, Fikret, *a.g.e.*, s.113 – 114.

¹⁵¹ BOA, Y.A. *Hus.*, nr:183 – 135.

¹⁵² BOA, Y.A. *Hus.*, nr: 184 – 54.

1881’de yaptıkları ittifak sayesinde Bulgarların savaş sonrasında ağır şartlı anlaşma isteklerinden Sırp’lar kurtulabilmiştir.

Doğu Rumeli’nin durumu için ise 1886’da Osmanlı ve Bulgaristan arasında bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre Doğu Rumeli Bulgar Prensi’ne bağlanıyor ve sonuç olarak Doğu Rumeli ile Bulgaristan birleşmiş oluyordu. ancak Türklerin yoğun olarak göç ederek yerleştikleri bölgeler Osmanlı Devleti’ne bağlanıyordu. Bu değişiklik dışında Berlin Anlaşması’nın Doğu Rumeli ile ilgili kararları aynen uygulanacaktı¹⁵³.

1.4.Bulgaristan Emâreti

Ayastefanos Anlaşmasıyla “*Büyük Bulgaristan*” hayaline kavuşan Slavlar, Berlin Anlaşmasıyla ulaştıkları bu büyük sınırları kaybetmişlerdi. Artık Bulgaristan Emâreti’nin Balkanlardaki hakimiyet alanı kısıtlanmıştı. Kuruluşlarında Rusya’nın desteğini alan ve Berlin anlaşmasıyla da teşkilatlandırılması Ruslar’ın himayesine verilen Bulgaristan’ın savaştan sonra yönetim sistemi tamamen Rus etkisine girmişti. Sıra Prens seçimine geldiğinde Bulgaristan üzerinde hakimiyet kurmak isteyen her devlet kendilerine yakın kişileri destekliyordu. Bunlardan biri de Romanya Prensinin kardeşi Prens Frederik’ti. Adaylığı hakkında söylentiler dolaşan Frederik’i İngiltere Komiseri’nin desteklediğini ve diğer devletlerin bu adaylığa onay vermeme ihtimaline karşı dikkatli olmasını İngiltere komiserinin kendisine söylediğini Pertev Efendi bildirmiştir¹⁵⁴. Fakat 28 nisan 1879 tarihinde Bulgaristan Komiseri Pertev Efendi gönderdiği telgrafta aynı günün sabahında Prens seçmek için toplanan genel meclisin “*Batenberg*”i “*I. Aleksandr namıyla ve alkışlarla*” Bulgaristan Prenslğine seçtiklerini ve ardından şehirde şenliklerin başladığını ve Devlet-i aliyye’nin bu durumu nasıl karşılayacağını merakla beklendiğini bildiriyordu.

¹⁵³ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.551 – 553.

¹⁵⁴ BOA, *Y.A. Hus.*, nr: 160 / 101.

Pertev Efendi 9 Mayıs tarihli bir başka telgrafında Prens Dondukof'la görüşmesine değinmektedir. Livadya'dan dönen Prens Dondukof, Rus İmparatoru'nun Bulgaristan hakkında Berlin Anlaşmasında alınan kararların eksiksiz uygulanmasından dolayı kendisine memnuniyetini ifade ettiğini söylemiş ayrıca Prens “*dö Batenberg*”in Livadya'ya giderek Bulgar vekillerini burada kabul edeceğini ve yine Prens “*dö Batenberg*”in “*Bulgaristan nizamnâme-i dahiliyesi*” gereğince Tırnova'ya gelip yemin etmeden önce Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerin Pay-i taht'larını ziyaret edeceğini bildirmiştir¹⁵⁵.

Bulgarlar, Prens seçimini de yaptıktan sonra amaçlarının büyük kısmına ulaşmışlardı. Ancak Rusya'nın desteğiyle kurdukları devletlerini yönetirken artık tek başlarına olmak istiyorlar diğer bir deyişle Rus etkisinden kurtulmak istiyorlardı¹⁵⁶. Prens, Rus İmparatoru'nun atadağı “*politika memurunun*” içişlerine karışmasından da oldukça şikâyetçiydi. Prens Aleksandr, Osmanlı Devleti'nin Bulgar Komiseri'ne anlattığı düşünceleri “*bu hal ile memleketin sulh ve asayişini iade etmek mümkün olmaz. Bu memur hakkındaki şikâyet sebeplerimi Petersburg'a bildireceğim*” şeklindedir. Prens bu şikâyetle bulunmasından sonra Rus Çar'ı Bulgaristan hizmetindeki Rusya asker ve memurlarının politika işlerine müdahaleden uzak durmaları hakkında emir vermiş, Prens'e karşı sadakat göstermelerini istemiş, fakat yine de şikâyet edilen Rus memuru hareketlerini değiştirmemiştir. Komiserin bildirdiğine göre, Prens Aleksandr, Bulgaristan Harbiye müdürünün şikâyet edilen Rus memurunun etkisi altında olduğundan bahsederek, bu müdüre hiç güvenmediğini ve Rus Çarı'na yeniden başvurarak bu memurun görevden alınmasını ve Rus askerinin kendisine bağlanmasını isteyeceğini belirtmiştir. Yaşanan anlaşmazlıklar sonrası Rus Politika memuru istifa etmiş ve ülkesine dönecekken hükümetinin telgrafiyla durdurulmuş ve Prens de Çar'a sormadan memurunun istifasını kabul ettiği için ağır şekilde eleştirilmiştir¹⁵⁷.

¹⁵⁵ BOA, Y.A. Hus., nr: 161 / 17.

¹⁵⁶ Armaoğlu, Fahir, a.g.e., s.553.

¹⁵⁷ BOA, Y.A. Hus., nr: 170 – 30.

Prens Aleksandr, Rus Çarı'nın desteğinin olup olmadığını dikkate almadan, özellikle İngiltere'den aldığı destekle Şarkî Rumeli'yle birleşmek için de çalışmalarına devam ediyordu. İngiltere ise aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne bu konuyla ilgili tavsiyelerde bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin Londra Sefirini Lord Salisbury evine davet edip birkaç gün ağırlayarak Balkanlardaki gelişmeler ve özellikle Bulgaristan'la olan ilişkiler hakkında görüşmek istemişti. İngiliz “başvekili” eski uyarılarını tekrarlayarak, Rusların Bulgar Prensini kendi taraflarına çekmek için çalıştıklarını bu durumun gün geçtikçe açığa çıktığını, geç olmadan Prensle görüşerek bu konunun çözülmesi gerektiğini, ancak bu şekilde Osmanlı Devletinin çıkarlarının korunabileceğini tekrar etmiş ve özellikle bu meselenin gelecek ilkbahardan önce halledilmesini önermiştir. Sefirin aktardığına göre, Lord'un ısrar etmesinin sebebi, Bulgar ve Yunanların çıkardığı karışıklıkların Selânik vilâyetine sıçramasıyla gelecek ilkbaharda bir savaşın patlak verebilme ihtimalidir. Lord, bu ihtimal karşısında da Prens Aleksandr'ı desteklemeye devam etmiş ve onun barış istediğini söylemiştir. Bulgar meselesinin çözümsüz kalmasının Yunanlılara ümit verdiğini ve hazırlıklarına bu yüzden devam ettiklerini fakat Bulgar meselesinin anlaşarak çözümlenmesi halinde Yunan Hükümeti'nin de bu tavırlarının sona ereceği ve barışçı politikasına geri döneceği, çünkü Bulgar meselesi halledildiğinde Yunanlılar vazgeçmezse onların saldırıdan caydırılmaları için Osmanlı devletinin tüm kuvvetiyle üzerlerine yürüyeceğini bilmeleriydi¹⁵⁸.

1885 yılı içinde gerçekleşen bu görüşmede İngiltere Başvekili Lord Salisbury, aslında Prens Aleksandr'ın artık Rus himayesinde olmadığını ve Şarkî Rumeli'yi ilhâk için cesareti kendilerinden aldığını biliyor, fakat dikkatleri farklı yöne çekmek istiyordu. Ancak “saygın ajansların” yayınları bu fikrimizi de çürütür nitelikteydi, çünkü Bükreş Sefâreti'nden Osmanlı Hükümeti'ne gelen bilgilerde, bu ajanslar Rusya'nın, tavır ve hareketlerini Rumeli'deki olaylara karşıymış gibi gösterip aynı zamanda ihtilâlin yayılmasını engellemek için diğer devletlerle görüşmeler yaptıklarını fakat Rusçuk'tan dönen İngiltere konsolos vekili'nin orada dörtbin gönüllü yazıldığını haber aldığını bildiriyordu. Yine Bükreş Sefâreti'nden alınan

¹⁵⁸ BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 4 / 95.

haberlerde Prens Aleksandr'ın Romanya hatlarından geçen ve Romanya Hariciye nâzırı'nın paylaştığı bir telgrafında Şarkî Rumeli'ye davet edilmesi ve kendisinin de bu daveti kabul etmesinin geçerli sebepleri olduğundan bahsediyor ve kendisinin Padişah'a sadık olduğunu ve Padişah'ın haklarına saygılı olacağını belirtiyor ve Bulgaristan ile Şarkî Rumeli'nin iltihâkının onaylanmasını rica ile de sözlerini bitirdiği bildiriliyordu. Romanya sınırından geçen Rus gönüllüleriyle ilgili yapılan görüşmede ise, Rus gönüllülerin açıkça sınırdan geçmedikleri, Romanya'nın ise sivil kıyafetle geçiş yapanlara karışma hakkının bulunmadığı söyleniyordu. Gazetelerde de çıkan bu gibi haberlerle ilgili ise Romanya hariciye nazırı'nın herhangi bir bilgi vermediği belirtiliyordu. Aynı sıralarda emâret sınırları içinde demirlemiş olan bir Rus vapurunun kaptanı'nın atış eğitimi için gemideki elli kadar askerini karaya indirmek için yerel yönetimden izin istediği ancak bölgedeki komutan'ın yerel idare'ye iletilmeden bu isteği reddettiği haberi de alınmış ve komutan takdir edilmiştir¹⁵⁹. Komutan'ın bu tepkisinin de Rus gönüllülerin geçişiyle ilgili olduğu düşünülebilir. Rusya'nın her ne kadar bu birleşmeye aslında karşı olmadığı haberleri yayılsa da Roma Sefâreti'nden gelen haberler yine tersi yöndeydi; Sofya'da bulunan İtalya Genel Konsolosu gönderdiği telgrafta Rusya'nın, Bulgaristan Prensi'ne Rumeli-i Şarkî toprağından hemen çıkmasını önermiş ve Harbiye müdürü Miralay Kantakuzen'e derhal geri çekilmesi ve Rus askeri'ne de Bulgaristan'a ilerlemeleri için Petersburg'dan emir verilmiştir. Rus askerinin tavırları ise beğenilmemiş ve bu haberler Bulgar idarecileri ve halkı üzerinde büyük bir etki yaratmıştır. Birleşme hareketinin başında görülen şevk ise yok olmuş ve Osmanlı askerinin ilerlediğine dair haberler üzerine “*genel bir üzüntü*” yayılmış ve genel meclisin toplanmasına karar verilen gün ise ertelenmiştir¹⁶⁰.

İngiltere ve Rusya'nın Bulgaristan'a verdikleri destek dışında Osmanlı Hükümeti'nin merak ettiği bir başka konu da Bulgaristan'ın Sırbistan'la olan ilişkileriydi. Şarkî Rumeli'nin durumundan bahsettiğimiz bölümde Sırbistan'la ilişkilere değinmiştik. Ancak Sırp – Bulgar savaşından önce yapılan askeri hazırlıklar

¹⁵⁹ BOA, Y.A. Hus., nr: 183 / 74.

¹⁶⁰ BOA, Y.A. Hus., nr: 183 / 18.

sırasında Osmanlı Hükümeti bu hazırlıkları yanlış yorumlayarak Sırbistan ve Bulgaristan'ın bir ittifak kurmalarından çekiniyordu. Bununla ilgili Bulgaristan komiseri Gazban Efendi'den araştırma yapmasını istemiş ve öncelikli olarak Bulgarların Sırlarla müttefikken Osmanlı Devleti aleyhine hareket etmelerinin şimdilik ihtimal dışı görüldüğü haberini almıştır. Gazban Efendi bu konuyla ilgili bilgi vermeye devam ederek Filibe'den alınan haberlerin ve Bulgaristan'ın genelinden alınan haberlerin abartıldığını söylemiştir. Sırbistan ile Bulgaristan arasındaki durumun şiddetlenmesinden beri Kral Milan ile doğrudan bir ittifak anlaşması için Prens'in düşüncelerini almak amacıyla görüştüğünde Prens böyle bir ittifakın olmasının mümkün olmadığını şöyle açıklar; *“Sırbistan Kralı mecnun olmasaydı düşmanlarımızın ve bizi tehdit eden unsurların bir olduğunu ve ahalimizin aynı arzuda bulunduklarını anlar idi. Kral Milan ile önceden vukubulan sohbetimizde kendisine bunları belirttim ve kendisiyle verdiğimiz karar hep müttefik hareket etmek idi. Fakat son savaş meydana geldikten sonra Kral Milan, Karayorgi'den korkusundan ne yapacağını şaşırdı ve hiçbir suretle kendisine güveni olmayan bir mecnun gibi hareket eyledi bundan başka sırbistan ile anlaşmamızı Avusturya istemez. Çünkü biz ikimiz ittifak edince Avusturya'nın balkan yarımadasında ki niyetleri engellenmiş olacaktır..... Şüphe yoktur ki Sırp ve Bulgar ittifakına iyi gözle bakmayan ve her yolu deneyerek buna engel olmak isteyen Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devletleridir.”*

Gazban Efendi, Osmanlı Hükümeti'nin endişelerini de bu suretle gidermiş oluyordu. Bulgaristan'ın askerî teçhizatı sağlayabilmesi, silahlanabilmesi ve gerekli yeniliklerin yapılabilmesi için birkaç seneye ihtiyacı olduğunu ve bu süreden sonra Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti ile iyi geçinmek üzere şartlar ileri süreceği ve Makedonya'yı isteyeceğini ise kesin olarak görüyordu. Bununla beraber yine komiserin bildirdiğine göre, *“bu süre içinde Yunanlılar ile Sırların durumu sakin olup Yunanistan'ın önümüzdeki ilkbaharda kendisiyle de ilişkisi olduğu anlaşılan karışıklıklara durmadan müdahale edeceği bellidir ve Makedonya'nın herhalde ya Sırbistan veya Avusturya veyahud Yunanistan'ın hakimiyetine geçeceğine dair en küçük tehlike görüldüğünde Bulgar milli davasını terk etti dedirtmemek için askeri*

kuvvetlerinin durumu ne halde olursa olsun Prens Aleksandr'ın dahi meydana atılacağı ortadadır” demektedir (1885-86)¹⁶¹.

Rus Çarı'nın onayını almadan Doğu Rumeli'yi Bulgaristan'a ilhak eden Prens ise artık zor durumda kalmıştı. Doğu Rumeli sorununun çözümü için çalışıldıktan ve resmen Bulgaristan'la birleşmesinden sonra dahi Rus çarı, Aleksandr'ı affetmemişti. Hatta Aleksandr'a karşı başarısız bir darbe girişiminde dahi bulunmuşlar ancak Rus karıştıları Aleksandr'ı yeniden tahta çıkarmayı başarmıştı. Bu karışık ortamda Aleksandr, daha fazla Çar'a direnemeyeceğini anlamış ve yeniden bağlılığını bildirmişti. Rus Çar'ı yenilenen yemini de kabul etmemiş ve Prens Aleksandr, 7 Eylül 1886'da tahttan ferâgat etmiştir¹⁶². Prens'in bu istifası özellikle İngiltere'yi zor durumda bırakmıştı. Prens'in yardımıyla gerçekleştirmeyi planladığı düşüncelerini ertelemek zorunda kalan İngiliz hükümeti Alman Hükümeti'nin kendilerini yalnız bırakan tavrına şaşırarak ve Prens Bismark İngiltere'deki nüfuzundan çok şey kaybetmiştir. Bulgaristan'ın durumunun İngiltere halkını nasıl etkilediğinden de ayrıca dikkat edilmelidir, çünkü İngiliz halkının düşüncesinin, Hükümetleri'nin uygulayacağı politikalar için çok önemli olduğu İngiltere'den gelen raporlarda belirtilmektedir. Prens'in azledilmesi olayı, İngiltere kamuoyuna Bulgar halkının isteği olarak gösterildiği ilk zamanlarda tepki çekmemiştir. Fakat gelen haberler Bulgaristan'daki gelişmelerin Avusturya ve Almanya için önem taşıdığını ortaya koyuyordu bunun dışında ihtilal karşıtı hareketler, prens hakkında yapılan propagandalar ve özellikle Rusya'nın tavırları İngiliz halkının düşüncelerinin de değişmesine yol açmış, Bulgaristan'ı ilerleyen zamanda işgal etmek niyetiyle Prensi azleden Rus Hükümeti'ni İngilizler yoğun şekilde protesto etmeye başlamışlardır. Osmanlı sınırlarını korumak ve Rusların boğazlara inmesini engellemek için de İngiltere'nin bölgede varlığını göstermesini istemişlerdir. Bu gelişmeler sonrası Osmanlı Hükümeti'nin Londra Sefiri, Prens Aleksandr'ın, Karayîç tarafından prensin kardeşi aracılığıyla davet edildiğini ve Batenberg ailesinden iki kişinin İngiliz Prensleriyle evli olduğu düşünüldüğünde, Aleksandr'ın İngiltere'de iyi

¹⁶¹ BOA, Y.A. Hus., nr: 194 – 1 / 8.

¹⁶² Armaoğlu, Fahir, a.g.e., s.554.

karşılanacağını kesin olduğunu belirtmiş ve Karayıç tarafından sevilen Batenberg ailesinin soylular tarafından aynı ilgiyi görmediğini de eklemiştir¹⁶³.

1886 tarihli bir başka belgede ise, Osmanlı Padişah'ının, Almanya İmparatoru'ndan Bulgar meselesi'nin çözümü için konuyla ilgilenmesini rica eden bir teklifin, Alman Sefirine iletilmesi yer almaktadır. Buna göre Alman sefiri öncelikle bu konu hakkında tereddüde düşmüş ve konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi istemişti. Sefire yapılan açıklamada; Şimdiye kadar, Padişah'ın uygun şekilde barışın sağlanması ve sorunun Berlin Anlaşması hükümleri dahilinde bir an önce çözülmesini istediğinden, ancak ortamın düzelmemesinden fayda sağlayacak bazı devletlerin ve kişilerin çalışmalarıyla konunun hala çözülmemiş olduğu, bu durumun gelecekte de sorun çıkarmaya devam edeceği anlatılmıştır. *Meselenin Alman İmparatoru tarafından ciddi olarak ele alınması; Berlin Anlaşması gereğince ve herkesin hoşnud olacağı şekilde, barış ve düzeni sağlayacak yol aranılması; Bu amacı gerçekleştirmek için Bulgaristan'a gereken uygun bir Prens seçilmesi ve bu konuda hükmün tayin kılınması* istenmiş. İmparator'un bu hususları kabul etmesiyle hiçbir tarafın itirazı kalmayarak kısa zamanda meselenin çözüleceğinden şüphe olmayacağı Alman Sefiri'ne açıklanmıştır. Bunun üzerine Sefir tarafından, Alman İmparatoru'nun bu teklifi kabul edebileceği cevabı verilmiştir¹⁶⁴.

Alman Sefiri, İngiltere Hükümeti'nin Bulgar Prensliği adayına karşı olduğunu ve bundan amacının Bulgaristan'ı içinde bulunduğu karışık durumda bırakıp meseleyi çözümsüz kılarak Avusturya ve Rusya'nın aralarındaki işbirliğini yıpratmak olduğunu söylemiştir. Burada açıkça adı belirtilmeyen Prens adayı Ferdinand olmalıdır. Alman Sefiri'ne göre İngiltere İtalya'yı da kendi tarafına çekmiştir. Almanya'nın arabuluculuğunun ise barışın devamının sağlanması ve Rus Devletiyle İmparatoru'nun haklarına dokunulmayarak güzellikle durumun düzeltilmesi esasına dayanıldırıldığını belirtiyordu. Hatta Prens Bismark, Avrupa kabineleri nezdinde girişimlerde bulunmak üzere seyahate çıkan Bulgar Heyeti'nin

¹⁶³ BOA, Y.A. Hus., nr: 194 – 2 / 131.

¹⁶⁴ BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 6 / 24.

Osmanlı Sefiri aracılığıyla takdim olunurlarsa kabul edileceklerine dair de bir fikir belirtmiştir. Bu heyet, Viyana'da Kont Kalnoky tarafından kabul edildikleri sırada Berlin Anlaşması hükümleri gereğince hareket etmeleri şartıyla amaçlarına ulaşacakları kendilerine anlatılmıştır. Konunun bir an önce çözülüp barış ortamının kurularak korunması ve devamı fikrinin esas alınması önerilmiş, ancak İngiltere Hükümeti'nin düşünce ve hareketlerinin bu fikre karşı olduğunun ortaya çıkmaya başladığı da belirtilmiştir. Bu önerilerin aksi olması halinde Bulgaristan'daki karışıklıkların Avrupa'yı da etkileyeceğini söylemiştir. Alman Sefiri de Osmanlı Padişahı'nın gösterdiği ilgiyi karşılıksız bırakmayarak Sofya'daki Alman memuru Baron Tilman'dan aldığı Gazban Efendi'yle ilgili haberleri iletmiştir. Bu haberlere göre Gazban Efendi'nin, Bulgarlar nezdinde Prens Aleksandr'ın tekrar dönüşü fikrini açıkça desteklediği ve ayrıca Gazban Efendi'nin Osmanlı Hükümeti'nden aldığı talimatları uygulamadığı gibi Bulgaristan'ın durumunu da gerektiği gibi bildirmediği ve Osmanlı Hükümeti'nin çıkarlarını da korumadığından bahsedilmiştir¹⁶⁵.

Bu görüşmelerin ardından Alman Prensi'nin önerisinin gerçekleştiğini Osmanlı'nın Roma Sefirinden gelen telgrafla anlıyoruz. Bulgaristan temsilcilerinin Avrupa'nın, diğer başkentlerini dolaştıktan sonra Roma'ya geldiklerini ve ilk ziyaret ettikleri yerin Osmanlı Sefâreti olduğunu Roma Sefiri bildirmiştir. Bu temsilcilerin anlaşma konusunda kendisiyle görüştüklerini en kısa zamanda sorunu çözmek istediklerini ve Osmanlı Padişahı'nın adaletine güvendikleri de Roma sefirinden gelen haberler arasındadır. Bu görüşmeler sonunda Bulgar heyeti, Bâb-ıâlî Hükümeti'nin belirttiği esasları, Bulgaristan hükümeti vekilliği ve heyet-i müdirânın değişmesi konularını kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Bu görüşmenin ardından temsilcilerden biri hemen Sofya'ya dönerek, ordan Osmanlı başkenti'ne geçeceğini belirtmiş. Diğer ikisinin de ilk vasıta ile Dersaadet'e doğru yola çıkacaklarını bildirilmiştir¹⁶⁶. Almanya'nın Osmanlı Hükümeti'ne bu denli yardımcı olmasının sebebinin aslında 1299 (1881 – 1882) yılında Fransa üzerine birlikte hareket etmek amacıyla kurdukları ittifak olduğu düşünülebilir. Osmanlı Devleti'nin Tunus ve

¹⁶⁵ BOA, *Y.PRK.EŞA.*, nr: 6 / 24.

¹⁶⁶ BOA, *Y.PRK.EŞA.*, nr: 6 / 32.

Cezayir'i Fransa işgalinden kurtarmak amacıyla kurduğu bu ittifak sayesinde Almanya'nın İngiltere'nin yerine geçtiği de düşünülebilir¹⁶⁷.

Bunların dışında Osmanlı Hükümeti ve Bulgaristan Emâreti karşılıklı olarak Berlin anlaşmasında bazı şartları kabul etmişti. Bu şartlarda belirtilen yükümlülüklerini Osmanlı hükümeti yerine getirirken Bulgar Hükümeti vaatlerini yerine getirmemiştir. Şarkî Rumeli'nin Bulgaristan'a katılmasına ve Bulgar Prensi'nin aynı zamanda Şarkî Rumeli Valisi olmasına rağmen asayiş sağlamaması ve olaylara kayıtsız kalması çetelerin tekrar ortaya çıkmasına ve bölgede yeniden gerginliğe sebep oluyordu. Bulgar hükümeti yine imzaladığı ahidnâme'nin birinci maddesine aykırı olarak çok sayıda askeri silah altına almış ve Avrupadan da mühimmat alarak bir Bulgar ordusu oluşturma yoluna gitmiştir. Bu gelişmeleri kendi tebaa'sı açısından endişeyle izleyen Devlet-i aliyye hükümeti, Bulgar yönetimi'nin Berlin anlaşmasıyla müslüman halkın adalet ve huzur içinde yaşamasını sağlayacağını garantilediği halde tam aksi yönde hareket etmesini hatta müslümanların haklarından mahrum halde yaşamalarını engellemek istiyordu. Bunun için Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerden Bulgaristan'a karşı bir uyarı yapıp yapılmayacağını ve bu devletlerin böyle bir hakka sahip olup olmadığını araştırıyordu.

Aslında Bulgaristan Hükümeti yukarıda bahsedilen konular dışında da bazı sorunlar çıkarıyor, imzaladığı maddelerin çoğunu uygulamayı aksatıyordu; mesela yöneticilerin tayinini geciktiriyor, Tuna nehri üzerinde yıkması gereken kaleleri yıkturmıyor, korunması ve tamiri için söz verdiği mirî ve vakıf emlâklarını kendi haline bırakıyordu¹⁶⁸. Bu vakıf emlâklarının kendi haline bırakılması cami ve medreselerin ihtiyaçları olan gelirlerden mahrum kalmaları demekti. Savaş sırasında yıkılmaktan kurtulan cami ve medreseler yardım görmediklerinden kapanmaya başlamışlardı, bu kurumların kapanması ise bölgede yaşayan Türklerin kültür ve eğitim hayatının yok olması sonucunu meydana getiriyordu. Bu engellenmeler

¹⁶⁷ BOA, *Y.PRK.TKM.*, nr: 4/60.

¹⁶⁸ BOA, *İ.MTZ.*(04), nr: 30 / 1965.

sonucunda müslüman türklerle oluşan tüm sosyal hayat yok ediliyor, bölgedeki alışkanlıkların değişmesine yol açılıyordu¹⁶⁹.

Halk meclisi Sobranya ise yeni Prenslerini seçmeye çalışıyordu, bu meclisi oluşturanların ancak üçte bir kadarı Rus yanlısıydı. Ruslar beğenmedikleri bu idare heyetini Sofya'ya gönderdikleri General Kolbars aracılığıyla düşürmek ve yeni prensin seçimi için görevlendirilen meclisi kendi istekleri doğrultusunda hareket ettirmek istiyorlardı¹⁷⁰. Bu girişimden önce ise Rusçuk Tüccar vekâletinden alınan telgraflarda bazı söylentilerin duyulduğu, bu söylentilerde seyyah, kutsal resim ve benzeri eşyaların satıcıları kılığında Rusya'dan Bulgaristan'a bazı casusların geldiği ve bunların Rus askerlerinden oldukları iletilmiş, bu casusların Bulgaristan'a gelmelerindeki amaç ise iki şekilde yorumlanmıştır; Bunlardan biri, askerî bir müdahaleye fırsat yaratabilmek için halkı birbirine düşürmeye çalışmak, diğeri ise bozulan emâret yönetimine bir Rus adayın getirilebilmesi için halkın onayını almaya çalışmak şeklinde yorumlanmıştır. Yerel yönetim, farkına vardıkları bu harekete karşı koymak için çalışmalara başlamışlar ama "*Bulgarların Rus rublelerine*" dayanamayacağı da belirtilmiştir¹⁷¹. İngiltere ve Avusturya ise Ferdinand'ı desteklediğini bildirmiş, Fransa hariciye nazırı da kendilerinin Berlin Anlaşmasına uygun olarak Ferdinand'ın Prens seçilmesine destek olacaklarını bildirmişlerdi¹⁷². Avrupa Devletleri'nin desteğiyle Ferdinand'ın Bulgaristan'ın yeni Prens'i olarak seçilmesi kaçınılmaz olmuştur. Rusya, İngiltere ve Avusturya'nın desteğini alan Ferdinand'ı ve onun yönetimindeki Bulgaristan'ı artık etkileyemeyeceğini kabul etmeye başlamış fakat tam anlamıyla sahneden çekilmemiştir. Berlin Anlaşması hükümleri gereğince seçilen Bulgar Prensini, Osmanlı Sultanı'nın onaylaması gerekse de Osmanlı Hükümeti bu süreçte bir etki gösterememiştir¹⁷³.

¹⁶⁹ Memişoğlu, Hüseyin, *Bulgaristan'da Türk – İslam Kültürü ve Sanatı*, İstanbul, 2007, s.140.

¹⁷⁰ BOA, *Y.A. Hus.*, nr: 194-2 / 134.

¹⁷¹ BOA, *Y.A. Hus.*, nr: 194-2 / 139.

¹⁷² BOA, *Y.A. Hus.*, nr: 346 / 64.

¹⁷³ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.554.

Bulgaristan yeni prensini seçmiş fakat emâretin yönetiminde etkin isim yine Stanbulof olarak öne çıkmıştır. Stanbulof yönetimle ilgili işlerle ilgilenirken Osmanlı Devletiyle de arasını iyi tutmaya çalışmıştır. Sofya’da bulunan Rıza bey’le yaptığı görüşmede de önemli bilgiler vermiş ve Rıza Bey bunları Osmanlı Sadrazamına bildirmiştir. Bu telgrafa göre Stanbulof, Bulgaristan’ın bağımsızlık fikrini onaylamadıklarını ve “*Bulgaristan’ın selâmetinin*” Osmanlı Hükümeti’nin ve Büyük devletlerin himayesiyle mümkün olabileceğini söylemiştir. Prens Aleksandr’ın başkâtibi Stoylof’a da bu tip girişimlerde bulunmamasını bildirmişler ve Osmanlı Hükümeti’ne de teminat verilmesini istemişlerdir. Eğer askerî heyet ve başkaları Prens Aleksandr’ın iadesini istiyorlarsa da yeniden Prensliğe geçmeyeceği konusunda güvence istemişlerdir. Rıza Bey’e göre bağımsızlık fikri’nin yeniden gündeme gelmesi ve taraftarlarının çalışmaya başlaması yeni Prens düşürülmesi için Aleksandr’ın ortaya attığı bir konudur. Ancak Prens Aleksandr’ın Bulgaristan’a döneceğiyle ilgili haberlerin sıklıkla gelmeye başlaması artık bu haberin ciddiye alınmaya başlamasına sebep olmuştur. Bu sebeplerle Aleksandr’ın dönmesini engelleyici tedbirler alınmasını Pâdişâh istemiş ve konuyla ilgili fikirlerini Sadrazam’a sormuştur. Dönemin Sadrazamının Pâdişâh’a verdiği cevapta, hala emâret yönetiminin Osmanlı Devleti’ne sadık olduğu bu durum devam ettiği sürece Aleksandr’ın yeniden seçilmesinden endişeye gerek olmadığı, Aleksandr’ın ancak Rusya’nın Bulgaristan’a asker göndermesiyle onların komutanı olarak emârete girebileceğini, Bulgaristan idare heyetinin Berlin Anlaşması dışına çıkmamak, Osmanlı Hükümeti ile müttefik hareket etmek konusunda kesin kararlı olduğu, bunun da Bulgar hükümetinin verdiği kararları içeren bir telgrafın gönderilmesiyle açıklığa kavuşacağını bildirmektedir. Bulgaristan Hariciye müdürü’nden gelen telgraf ise bu yönde beklenen açıklamayı yapmıştır¹⁷⁴.

Ancak 1887 yılında Berlin Sefiri Tevfik Bey’den gelen bilgiler Ferdinand’ın durumunun zorlaştığını göstermektedir. Buna göre Fransa Sefiri’nin Tevfik Bey’e verdiği bilgi, Rus Çarı’nın Berlin’e gelmesiyle yapılacak görüşmede Prens Bismark’ın “*Bulgaristan meselesinden dolayı*” Rusya’nın çıkarlarına uygun olarak

¹⁷⁴ BOA, Y.A. *Hus.*, nr: 201 / 73.

hareket edeceği ve şimdiden Viyana'daki Alman Sefirine talimat gönderip Kont Kalnoky ile yapacağı görüşmede Prens Ferdinand'ın desteklenmemesini söylediği şeklindeydi¹⁷⁵. Osmanlı Devleti'nin Viyana Sefiri ve Avusturya Başvekili Kont Kalnoky'nin yaptıkları görüşmenin Dersaadet'e yansımada ise Kont Kalnoky'nin Bulgaristan'ın durumu hakkında yaptığı yorumlar sırasında gazetelerde yayınlanan Mösyö Stambulof'un Rusya'yla görüştüğü, bu şekilde Prens Ferdinand'ın azledilmesine çalıştığı hakkında haberler olduğu, fakat kendi aldığı duyumlara göre Prens'in durumunda bir değişiklik olmadığını söylemiştir. Kont Kalnoky ise barış ortamının devam edeceği, Fransanın'da bu konuda destek vereceğini belirtmiştir¹⁷⁶.

Bu gelişmeler yaşanırken Balkanlarda da gerginlik Bulgaristan sebebiyle yeniden artıyordu. Almanya'nın ise Osmanlı Devleti haricinde Rusya'yla da yakınlaşmaya çalıştığı görülmüyordu. Yabancı gazetelerde de Bulgaristan'daki durumla ilgili yazılar çıkıyordu. Londra Sefâreti'nden gelen bilgilerde “*Times*” gazetesinin Sofya'daki muhabirinin Osmanlı Askeriyle başıbozukların birlikte birçok köyde halkı katlettiği ırz ve namusuna dokunulduğu gibi bazı hareketlere girişildiğini, gelişmelerden haberdar olan bir konsolosun da bahsedilen bu son olayların sabırları taşırdığını ifade ettiğine dair haberler verdiğini bildirmiştir. “*İhtilal komitesi*”nin de Berlin Anlaşması'nın 23.maddesinin uygulanabilmesini talep etmek üzere büyük devletler nezdinde vekil meclislerine başvurmak düşüncesinde bulunduğunu eklemekte ve düşüncesini de bir telgrafla Manastır'daki gazetelerde yayınlanmak üzere gönderdiğini de iletmiştir. Bu telgrafta Bulgar eşkiyası ve Osmanlı askeri ve müslüman köylüler tarafından Karçova'da yapıldığı iddia edilen zulm ve saldırıların ayrıntıları verilmiş ve müslüman köylülerin bu kasabaya üç gün boyunca akın ve yağmalarda bulundukları ve Rumlara saldırarak kadınların ırzına geçtikleri söylenmiştir. Yine “*times*” gazetesinde yayınlanan imzasız bir röportajda Osmanlı sularına bir donanma göndermediğinden dolayı Rusya'nın tenkid edildiği 26 Ağustos 1902 tarihli bir telgrafla Londra sefâretinden bildirilmiş. Bu iddiaları inceleyen Hariciye Nâzırı ise Osmanlı ordusunda başıbozuk

¹⁷⁵ BOA, *Y.PRK.EŞA.*, nr: 7 / 23.

¹⁷⁶ BOA, *Y.PRK.EŞA.*, nr: 8 / 11.

istihdamı'nın aslı olmadığı ve gerçekleşen bu olayların, hasarların ve kayıpların Bulgar Komiteleri tarafından gerçekleştirildiği sonucuna ulaştıklarını bildirmişti¹⁷⁷.

Bu haberlerden daha önce, 1894'te Avrupa 'da yayınlanan gazetelerden gönderilen haberlerden biri ise daha ilginçtir. Viyana'da yayınlanan *Politische Korrespondenz* gazetesinin Sofya'dan aldığı haberlerde, Bulgaristan'daki müslümanların emâret aleyhindeki nefretinin birkaç seneden beri gittikçe çoğaldığını, Emâret dahilinde yaşayan müslümanların sayısının 600 bin kadar olduğunun tahmin edildiğini, bu nüfus sayesinde halkın emâret hakkında her zaman olumlu hareket ettikleri ve Bulgaristan'da ki müslümanların Bulgarlarla aynı haklara sahip oldukları, öğretmenlerinin maaşlarının dahi emâret tarafından ödendiği de belirtilmiştir. Aynı zamanda Müslümanların askerlikten muaf olmalarına rağmen siyaset yapma hakları bulunduğu bahsedilmiş ve mecliste 12 âzâ'larının bulunduğu, böylece yerel idarenin de elinden geleni yaptığını ayrıca müslümanların göç etmesini engellemek için alınan önlemlerden birinin de göç etmek isteyenlerin dilekçe vermeye mecbur oldukları ve gerekli izin verilince ancak ülkeden göç edebilecekleridir. 1892'de tek bir kazâ'dan 1020 müslüman göç etmiş ve muhacirlerin sayısının yılda 12 – 15 bin kadar olduğu tahmin edilmektedir. Gazetede kullanılan ifadede, “*müslümanlar emâretin kurulması üzerine hicret'e lüzum görmüşlerdir zirâ sahib-i memleket olmamaklığa tahammül edemiyorlar*” denmektedir. Ayrıca arazi kullanımları için yapılan yeni düzenlemeler gereğince Osmanlı tebaasından “*emlâke bağlı kullanımı bulunan kasaba arazilerinin*” bir kısmını Bulgarlara terk etmeleri istenmiş bu durum Osmanlıların emâret hakkındaki olumlu düşüncelerini oldukça sarsmıştır. Emâret yönetiminin ise bu durumu düzeltmek için çalışmalara başladığı bildirilmiştir¹⁷⁸.

¹⁷⁷ BOA, Y.A. Hus., nr: 455 / 76.

¹⁷⁸ BOA, HR. SYS., nr: 27 / 33.

1.5. Yunanistan'ın Toprak İstekleri ve Girid Meselesi

Berlin kongresinde Girid'le ilgili düzenlemeler de yer almaktaydı; Girid adası hakkında 1868'de yapılan kanunî düzenlemelerin, yapılacak olan yeni düzeltmelerle Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edileceği belirtilmiştir. Bu düzeltmelerin yapılması için özel bir komisyon kurulmasına ve bu komisyonun üyelerinin ise yerli halktan olmasına karar verilmiştir. Kurulan bu komisyon, aldığı kararları Osmanlı Hükümeti'ne bildirecek, Osmanlı Hükümeti ise “*Rumeli Avrupa Komisyonu*”nun onayını almadan harekete geçemeyecektir. Böylece Girid'in statüsü bu kararlarla kesinlik kazanmıştı. Yunanistan için önem taşımaya devam eden adayı elde etmek için Yunan hükümeti'nin girişimleri de sürüyordu¹⁷⁹.

1880 senesi başlarından beri Osmanlı Pâdişâhı bir yandan Fransa'nın bir yandan da İngiltere'nin Yunanistan'a arazi verilmesi konusunda ısrarlarından rahatsız olmaktaydı artık kendisine Almanya'yı müttefik olarak gören Osmanlı Hükümeti Yunanistan'la sorunlarını hızla hallederek Almanya ile bir ittifak anlaşması imzalamak için Teselya'nın Yunanistan'a verilmesine razı olmuştu¹⁸⁰. Yunanistan'a verilen desteğin yanısıra Avrupa Devletleri'nin dayanak olarak gördüğü Berlin Kongresi, Yunanistan için de aynı görevi görüyordu. Yunanistan'ın toprak istekleri karşısında Devletler dört kez toplanmıştı¹⁸¹. Bu Konferanslar sonucunda, devletlerin onayıyla 1881'de Yunanistan, Teselya'nın tamamıyla “*Epir kıt'asından*” bir kısım toprağı sınırlarına katıyordu Yunanistan, savaşmadan toprak kazanmanın verdiği güvenle sınırlarını daha da genişletmek istedi. Amacı doğrultusunda Girid, Epir'in kalan kısmı ve Makedonya'ya da göz koymuş, hedefine ulaşmak için de bu topraklarda çıkacak her türlü huzursuzluğu destekler hale gelmişti. Özellikle Makedonya sınırından saldırılara destek veriyor ve bunun için eşkiya çeteleri kurduruyordu. Sadece sınır işgali ya da isyan çıkarmakla yetinmeyen Yunan hükümeti, buradaki halkı da rahatsız ediyordu¹⁸². Yunanistan bir yandan karışıklıklara destek verirken, bir yandan da kendisini haklı çıkaracak bahaneler ileri

¹⁷⁹ BOA, *Y.E.E*, nr: 73 / 1.

¹⁸⁰ BOA, *Y.PRK.TKM.*, nr: 60 / 3.

¹⁸¹ Preveze Konferansı 1879 – I. İstanbul Konferansı 1879 – Berlin Konferansı 1880 – II. İstanbul Konferansı 1881.

¹⁸² Tefik, Süleyman, *Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi*, İstanbul, 1315, s.13.

sürüyor, Bulgaristan ve Sırbistan arasındaki paylaşım savaşlarının Balkanları, dolayısıyla Avrupa'yı etkileyeceğini, kendisinin bu topraklara sahip olmasıyla dengeyi sağlayabileceğini vaad ediyordu¹⁸³. Asıl amacı ise “*Panhelenizm*” fikrini hayata geçirmek, Rum kilisesine bağlı tüm toplulukları tek bir yönetim altında toplamaktı. Bu amaçları doğrultusunda da öncelikle Makedonya ve Girit'i elde etmeliydi¹⁸⁴.

İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya ve Rusya ise Osmanlı'nın Balkanlardaki toprakları üzerinde kendi çıkarları için sürekli politik oyunlar içerisindeydiler. Yunanistan'ın, bu planları bozan çıkışı büyük devletleri telaşlandırmıştı. Uyarılarına kulak asmayan Yunanistan'ı büyük devletler 1886 Mayıs'ında deniz yoluyla ablukaya almışlardı. Burada Fransa'nın, İngiltere'yi karşısına alarak Yunanistan'ı desteklemesi ilginçtir. Yunanistan'ın bu durum karşısında başarı sağlayamayacağını anlayarak geri çekilmesiyle gerginlik sonlanmış oldu¹⁸⁵. Ancak Yunanistan faaliyetlerine bir süre daha devam etmiş, Girit ve Makedonya'da da faaliyet gösterecek olan “*Ethniki Etery*” örgütünün 1894'te kurulmasına göz yumarak gerçekleşecek olayları destekleyeceğinin işaretini de vermiştir. Bu örgüt, kuruluş amacına uygun olarak Girit'te, Hristiyan halkı Müslüman Türklere karşı kıskırtmış ve yine müslümanlara karşı silahlandırarak çatışmaya cesaretlendirmiştir.

Her ne kadar Girit'te katliam'ın Rumlara yapıldığı söylene de adada bulunan bazı Avrupalıların hatıraları tam tersini göstermektedir. Mesela Fransız *Victor Bérard*'ın bu konudaki tespitleri şöyledir; “...*Hristiyanlar (Rumlar), Hüseyin Mehmed'in hamile karısı Halime'yi yere fırlatıp karnını boydan boya kestiler ve cenini çıkardılar...Mustafa Efendi'nin kızı , Fatma'yı göğüslerinde sırtına kadar yardılar. Erkekleri camide öldürüp minâreden fırlattılar ve gazla yaktılar. Köydeki köpekler her tarafta ağızlarında yarı yanmış el ve ayak parçalarıyla*

¹⁸³ Hatipoğlu, Murat, “*1897 Osmanlı – Yunan Harbi ve Yunanistan'ın Makedonya Politikası (1897 – 1913)*”, Ankara, 1999,c.2, s.306 – 307.

¹⁸⁴ Tefik, Süleyman, *a.g.e*, s.14.

¹⁸⁵ Armaoğlu,Fahir, *a.g.e*, s.555 – 557.

*koşturmaktaydı....çocuklar da süngülenerek öldürülüyordu*¹⁸⁶.” Fakat Yunan hükümeti için önemli olan Rumların istediği yardımdı. Girid meselesinin başlangıcından beri Avusturya – Macaristan matbuatı olayların gelişiminden Osmanlı Hükümeti’ni sorumlu tutuyordu. Girid meselesini oluşturan asıl sebeplerin ise Bâb-ıâli’nin, Berlin anlaşmasıyla belirlenen hükümlere muhalif bir tutum sergilemesinden ibaret olduğunu ortaya sürdükleri halde son olarak Yunan eşkiyasının Teselya’dan Osmanlı sınırlarını taciz etmeleri üzerine bu gazetelerin pek çoğu söylemlerini değiştirmeye yönelmişti¹⁸⁷.

Bu süreç 1897 de Osmanlı – Yunan savaşı’na kadar ilerleyecekti. Bu savaşta Yunanistan yenilip herhangi bir kazanç elde edememişti, fakat Bulgaristan ve Sırbistan’ın Makedonya’dan vazgeçmemeleri, Yunanistan’ın da Makedonya yarısından çekilmesini engelliyordu. Balkanlarda gelişen olayların ve “ *Makedonya Sorunu* ”nun en önemli sebebi ise Berlin Antlaşmasıydı¹⁸⁸.

Girit meselesi’nin savaşa kadar uzaması, her iki devleti ve tabii ki bu sınırlar içinde yaşayanları da zora sokmuştu. Osmanlı Hükümeti seferberlik diyebileceğimiz bir kararla, asker sınıfına mensupları göreve çağırmış, sivil hayatlarında toprakla uğraşan bu kişiler işlerinde zarara uğramışlar, işgücü kaybının yanında ek masraflarda devlet hazinesini zarara uğratmıştı. Bunların yanısıra başlanan ıslahat çalışmaları da sekteye uğruyordu fakat Yunanistan’la yapılan savaşın kazanılmasıyla, Osmanlı Devleti’nin ve Sultan II.Abdülhamid’in zedelenen imajı az da olsa güç kazanmış, varlığını bir kez daha hissettirmiştir. Savaş sonucunda, anlaşma masasında Avrupa devletleri’nin baskısıyla siyasi bir başarı elde edilemese de, savaş alanından zaferle çıkılması sebebiyle, Yunanlıların toprak isteyerek bazı meselelerin savaşız çözülmesi yolu kapatılmış oluyordu. Bir bakıma bu savaşın sonucu itibariyle Balkan devletlerine gözdağı verilmiş ve bu devletlerin de politikalarını yeniden gözden geçirmelerine sebep olunmuştur. Bu savaş’ın Osmanlı devleti’nin müttefikleri arasında da değişikliğe yol açtığını görüyoruz. Savaş sırasında Almanya, Osmanlı Devleti’ni desteklemiş ve sonrasında Alman İmparatoru II.Wilhelm’in İstanbul’u

¹⁸⁶ Hatipoğlu,Murat, *a.g.m*, s.307 – 308.

¹⁸⁷ BOA, *HR.SYS*, nr: 192 / 11.

¹⁸⁸ Hatipoğlu, Murat, *a.g.m*, s.307 – 308.

ziyaret etmesiyle artık İngiltere'nin siyaset ve ticaretteki yerini Almanya almaya başlamıştır¹⁸⁹.

1.6. Makedonya Sorunu

93 Harbinden sonra, Balkanlarda uzun bir süre devam eden karışıklıkların en önemli sebebi Makedonya ve çevresindeki devletlerin, bu toprakları paylaşma istekleri olmuştur. Makedonya coğrafi olarak, Orta Avrupa'yı Akdeniz'e bağlayan topraklar üzerinde yer alır ve bu yüzden stratejik önemi büyüktür. Makedonya'nın sahip olduğu, Morava ve Vardar nehirlerinin oluşturduğu vadiler üzerinde yer alan topraklar oldukça bereketli olduğundan, Balkanlardaki diğer devletlerin de ilgisini çekmekteydiler. Avrupa Devletleri'nin bölgeyi paylaşma istekleriyle Berlin Anlaşmasından sonra bir “ Makedonya Sorunu” ortaya çıkmıştır. Ancak Makedonya tanımı Osmanlı literatüründe yoktu, Osmanlı Devleti bu bölgeyi vilâyât-ı selâse olarak anmaktaydı¹⁹⁰. Makedonya ya da vilâyât-ı selâse'de Müslümanların yanı sıra Bulgar, Rum, Sırp gibi diğer halklar da yaşamaktaydı. Bu yapı bize bölgenin niçin Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan arasında paylaşılmadığı hakkında da az çok bir fikir verir.

Adı geçen bu üç devlet de, bu topraklarda tarihi bağlarının bulunduğunu savunmaktaydılar. Panslavizm propagandalarında olduğu gibi Bulgarlar, Makedonya'daki halkı kendi taraflarına çekebilmek için en büyük görevi öğretmen ve papazlara vermişlerdi. Bu propagandalarla, Makedonya'yı birleşmeye razı etmeye çalışıyorlar, bunun için farklı yollar da deniyorlardı. Bu gelişmeler karşısında gazetelerde yayınlanan haberlerde “*Balkan yarımadasının şu anki durumu fırtınadan önceki sessizlik gibi duruyor ve aniden bir takım olayların ortaya çıkışı delillerle ortaya konulur. Sofya'da bir muhbir olayların gerçeğini bize bildirmiştir. Durum günden güne zorlaşmaya başlıyor, şimdi dinamit üzerinde bulunuyoruz. Makedonya*

¹⁸⁹ Hülagü, Metin, “1897Osmanlı – Yunan Savaşı'nın Sosyal, Siyasal ve Kültürel Sonuçları.”

Ankara, 1999, c.2, s.314-317.

¹⁹⁰ Adanır, Fikret, *a.g.e.*, s.3.

tarafını tahrik ediyorlar, her gün yeni yeni çeteler Makedonya'ya doğru gidiyor. Orada mikdar-ı külli dinamit toplanmaktadır. Bulgaristan istiklâlinin ilân olunduğunu yakında bildirecek olursam beni mecnun add etmemenizi şimdiden rica ederim. İstiklâl-i mezkûr Dersaadet'te ermeni meselesi patlak verince ilân edilecektir.” denmektedir¹⁹¹. Makedonya'daki Bulgarlar, karışıklıklar çıkararak, devletlerin ilgisini ve müdahalesini çekmek istiyorlardı. Bu amaçla önce örgütlenmeye başladılar, kurdukları örgütün ilki 1890'da Sofya'da kurulan “*Merkezî Edirne-Makedonya Komitesi*”ydi. Bu örgüt görünüşte her ne kadar Makedonya'dan göç eden Bulgar göçmenler için kurulmuşsa da zamanla siyasi amaca bürünmüştür¹⁹². Sofya'da kurulan komitelerin dayanak noktaları şüphesiz Bulgaristan'ın siyasi fırkalarıydı. Serbest ve muhafazakar fırkaların fikirleri ortaktı, gönderilen raporlarda “*Bulgaristan'ın politikası hangi fırka için olursa olsun Ayastefanos Anlaşmasının hükümlerini yerine getirmek ve Şarkî Rumeli'ye yaptıkları hücum gibi birgün ansızın Makedonya'yı işgal edebilmektir*” denmekteydi. Bulgaristan'ın bu siyasetinin sebebi de Adriyatik kıyısında bir limana sahip olabilmektir. Her ne kadar Berlin Anlaşmasıyla Bulgaristan'ın planları bozulsada amaçlarından vazgeçmemişlerdir. Alınan bilgilerde Bulgaristan'ın Makedonya'yı elde edebilmek için yapmadığı entrika'nın kalmadığını, Şarkî Rumeli'yi aldıklarını ve şimdi sıranın Makedonya'ya geldiğini, bunun için çok çaba sarfeden Bulgar Hükümeti'nin Makedonya'yı topraklarına katabilmek için beşyüzbin frank harcadığını, Bulgarların gözünün Selânik'te olduğunu, Makedonya'daki Bulgar Kilise ve okullarının “*entrika ve fesad ocağı*” olduğu aynı zamanda Sırpların da Makedonya'ya sahip olmak istedikleri bildiriliyordu¹⁹³. Ancak Avrupa Devletleri Bulgaristan'ın Makedonya'da çıkardığı karışıklıklara devam etmesinin kendisi için zorluk çıkaracağını belirtmişlerdi. Özellikle İtalya bu konudan rahatsız olmuş ve Sofya'da Almanya, Avusturya ve İngiltere'yle konunun hallolunması için bir görüşme yapmışlardır¹⁹⁴.

¹⁹¹ BOA, *HR. SYS.*, nr: 33 / 82.

¹⁹² Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.580-583

¹⁹³ BOA, *Y.PRK.EŞA.*, nr: 19 / 81.

¹⁹⁴ BOA, *Y.PRK.EŞA.*, nr: 8 / 43.

Makedonlar da, bu faaliyetler karşısında boş durmamışlar ve kendi bağımsızlıkları için mücadeleye başlamışlardır. Mücadeleleri için ilk adımı halkı devrim yapmaya teşvik ederek atmışlar ve bunu yaparken de hızlı hareket etmişlerdir. En büyük çekinceleri ise “*Sırp propagandasının halkı parçalaması*”dır¹⁹⁵. 1893’te ise Makedonyalı Bulgarlar yeni bir örgüt kurdular. Selanik’te kurulan bu örgütün adı “*Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı*” (Makedonya Komitesi) idi. Makedonya’ya özerklik kazandırmak amacıyla kurulan bu komite, bahsettiği sınırlar içerisine zamanla Edirne’yi de almıştır. Bu amaçlarını gerçekleştirmek için çetecilik faaliyetlerine de başlamışlardır.

Bu tip komitelerde görüldüğü üzere, Makedonya Komitesinde de bölünmeler başladı; Bulgarlar, Komiteye hakim olabilmek için 1895’de Sofya’da “*Üstün Komite*” kurdu. Başka bir gurup ise “*Makedonya Makedonyalılarıdır*” diyerek çalışmalarını sürdürdüler. Bulgaristan’a bağlı olanlara “*Vrhovistler*”, Selanik’de kurulan Makedon kanada ise “*Merkezciler*” yahut “*Santralçiler*” denildi. Makedonya’da hak iddia eden Sırp ve Yunanlılar’da Bulgarların bu atağı karşısında boş durmayıp çalışmalara başladılar; Komiteler kuruldu ve Makedonya bundan böyle bitmeyen karışıklıklar içine düştü. Bu komiteler ortak amaçları doğrultusunda birleşmeye çalışsalar da çıkar çatışmaları birleşmelerine engel oluşturmuştu. Yunanistan, topraklarını genişletmeye çalışırken Sırp ve Bulgarlarla amaçları çatışıyordu. Çünkü her ikisi de Makedonya’nın tamamına sahip olmak ve Ege Denizine inmek istiyorlardı. Böylece, Sırp – Yunan ve Bulgar çekişmeleri ve çatışmaları Makedonya’yı çete mücadelelerinin ortasında bırakıyordu¹⁹⁶. Avusturya’da yayınlanan bir gazete Makedonya’daki olayları ahali’nin çıkarmadığını muhtemelen Yunanistan’dan geçen bir takım eşkiyaların sebep olduğunu yazmıştır. Bu eşkiyaların Makedonya sınırlarını geçmekteki bahaneleri, Makedonya’da yaşayan Rumları, Bulgar çetelerinin saldırılarından korumak olarak ileri sürülüyordu. Rumları korumak için sınırı geçiyorlardı çünkü Osmanlı askerî kuvvetinin yetersiz kalacağını iddia ediyorlardı, yine verilen haberlerde Bulgarların faaliyetleriyle ilgili

¹⁹⁵ Adanır, Fikret, *a.g.e.*, s.118.

¹⁹⁶ BOA, *HR.SYS.*, nr: 192 / 11.

iddiaların doğru olmadığını zaten bir seneden beri Makedonya’da hiçbir Bulgar çetesi görülmediğini Yunan eşkiyaların Makedonya’da Osmanlı askerleriyle çatıştıklarını yazıyor; Bu çatışmaların, Makedonya’ya yapılan Yunan saldırılarını kanıtladığını iddia ediyor ve Yunan Hükümeti’nin, çetelerin Osmanlı sınırlarına saldırılarını engellemediğini, bu görevini yerine getirmediğinden dolayı Avrupa Devletlerinin Yunanistan’ı uyardıklarından da bahsediliyordu. Avusturya’nın “*Pres*” gazetesi’nin, başlarda özgürlük vaadeden Yunanistan’ın yanında olduklarını, ancak artık Yunanistan’ın saldırgan politikaları ve Makedonya ile Girit’de karışıklık çıkarmaya çalışması nedeniyle yalnız kaldığından gazetelerde bahsedildiğini de Viyana sefiri bildirmektedir. Bunun dışında konuyla ilgili birçok yazı da değişik gazetelerde¹⁹⁷ yayınlanmaktadır, bunlara göre; “*Yunanistan öteden beri gözü olduğu Girit’i elde etmek için Makedonya’da bir mesele çıkarmak girişiminde bulunmuştur*” bir başka gazete, “*Avrupa’ya en çok zararı dokunanlar barışı ihlal edenler, barış ortamını yok edenlerdir. Yunanlılar ateşle oynamaktan çekinmelidirler*” demiştir. Yine bir diğeri Makedonya ve Girit’teki karışıklıkların sebebinin Atina olduğunun artık Avrupa tarafından anlaşıldığını ve yine bir başkası da, “*Yunan Hükümeti’nin bazı gönüllüleri gemilerle Girit’e ve eşkiyaların asayişe sekte vurması için Makedonya’ya gitmelerine izin vermesiyle dost bir hükümetin koruması gereken sınırları ihlal etmiş ve Avrupa devletlerinin kendisine olan güvenini harcamıştır. Osmanlı Devleti’de Avrupa Devletleri’nin kendisine gösterdiği politikayı Yunanistan’a karşı sürdürmeye başlamıştır.*” denmektedir. Avusturya gazeteleri dışında Rus gazetelerinde de konuyla ilgili yorumlar yapıyordu. Bunlar Avrupa’nın şark meselesine son vermek hak ve gücüne sahip olduğunu, Osmanlı Devleti’nin ise Siyasi hayatında iyi niyetle hareket ettiğini yazıyorlardı¹⁹⁸.

Balkanların merkezinde gelişen bu olaylar, 1897’de Rusya ve Avusturya’nın olaylara kendilerini dahil etmeleriyle uluslararası bir nitelik de kazanmış oluyordu. Bu iki devlet, aralarında bir anlaşma yapmışlardı. Bu anlaşmanın amacı olayların Balkanlarda yeni bir düzen kurduracak kadar ileri gitmesini engellemek olarak

¹⁹⁷ Belgede adları geçen gazetelerin isimleri telaffuz edildikleri şekilde yazılmış olabileceğinden anlamlı isimler elde edemedik. Gazete isimlerini doğruladığımız zaman metne ekleyeceğiz.

¹⁹⁸ BOA, *HR.SYS.*, nr: 192 / 11.

duyurulmuştu. Balkanların paylaşılması durumunda ise Avusturya'nın, Bosna – Hersek ve Yeni Pazar'ı ilhak etmesine, Yanya ve İşkodra gölleri arasında bir “*müstakil Arnavut Prenslığının*” kurulmasına, kalan toprakların da Balkan Devletleri arasında eşit şekilde bölünmesine karar verdiler. Fakat, Bulgar Prenslığı bu durumun çıkarlarına aykırı olacağını gördüğünden, Makedonya’da muhtar bir idarenin kurulması konusunda Osmanlı Hükümeti’ne başvurdu. Bu teklif sadece Bulgar Prenslığı’nin işine yarayan bir teklif olduğundan, ne Osmanlı, ne de Avusturya ve Rusya buna olumlu bakmadılar. Planları engellenen Bulgarlar, komitelerin faaliyetlerini arttırarak, mücadelelerini devam ettirdiler.¹⁹⁹ 1317 (1899 – 1900) yılında Sofya’daki Makedonya Bulgar Komitesi delegeleri ilkbaharda genel bir isyan hareketi başlatmak amacıyla Osmanlı sınırları dahilindeki Arnavudlara silah ve cephane göndermeye başlamışlardır²⁰⁰. Bulgarlar, Makedonya’da karışıklık çıkarmak üzere bu ve benzeri hareketlerine devam ettiler. İlerleyen süreçte de komiteler para toplayıp silah ve cephane göndermeye devam ettiler²⁰¹.

Temel konu Balkanlar olsa da İngiltere, Almanya, Fransa, Avusturya ve Rusya için gerçek ve üzerinde durulan sorun, Boğazlar ve Osmanlı Devleti’ne kimin hakim olacağıydı. İngiltere, İngiltere’nin Osmanlı Hükümeti üzerindeki etkisinden endişelenen Almanya, Avusturya ve Fransa’nın farklı yollar deneyerek kendilerine yer edinme çabaları, Rusya’nın ise daha da ileri giderek, hazırlıklı olma isteğiyle Boğazları ele geçirmek için yaptığı planlar, Osmanlı hükümetini, buna bağlı olarak da Balkanlar’ı içinden çıkılmaz durumlara düşürmüştür²⁰². Aslında, Avrupa Devletleri Berlin Anlaşmasıyla Osmanlı’nın bütünlüğünü korumaktan vazgeçmişler, kendi çıkarlarına göre nasıl paylaşabileceklerinin yollarını aramaya başlamışlar ve görünürdeki amaçları olan Balkan dengelerini yerine oturtmak yerine, sadece çıkarları için Avrupa güvenliğini sağlamayı amaçlamışlardır²⁰³.

¹⁹⁹ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.584 – 587.

²⁰⁰ BOA, A} MTZ. (04), nr: 65 /1.

²⁰¹ BOA, A} MTZ. (04), nr: 65 / 60.

²⁰² Uzer, Tahsin, *age*, s.84-86.

²⁰³ Tokay, Gül, “*Osmanlı – Bulgaristan İlişkileri : 1878 – 1908.*”, Ankara, 1999, s.319.

Makedonya'daki ayrılıkçı hareketler çoğaldıkça, Osmanlı Devleti'nin de tepkileri artıyordu. Bu durumda Bulgarlar propagandaya başlayarak dikkatleri kendi üzerlerine çektiler. Bunun üzerine Avrupa devletleri bölgede ıslahat yapılmasını ve Özerk bir yönetim kurulmasını teklif ettiler. Abdülhamit ve hükümeti uzun görüşmelerden sonra 1902'de ıslahat hazırlıklarına başladı ve tamamlanan ıslahat planını da hemen hayata geçirdi. “*Rumeli vilâyetleri hakkında talimat*” adını taşıyan yeni ıslahat planı şöyleydi : “*Valilerin yetkileri genişletilmiş, mahkemelerin istiklâli tekit edilmiş, karma jandarma teşkilâtı meydana getirilmiş ve bu ıslahatın kontrol ve murakebesi vezir rütbesinde bulunan bir umumî müfettişe verilmiştir. Diğer bir deyişle Makedonya'da umumi valilik derecesinde bir umumi müfettişlik kurulmasına*” karar verilmiştir.

Rusya ve Avusturya ise bu ıslahatlara müdahale ettiler. “*Munchtek şehri toplantısında*” alınan kararla Makedonya maliyesi İstanbul'dan ayrılacak, büyük devletler buraya maliye delegeleri gönderecek ve “umumi meclis açılacaktı.” Osmanlı Hükümeti umumi meclisin açılmasını kabul etmedi ancak maliye delegelerinin gönderilmesini kabul etti. Yapılan ıslahatlar Osmanlı Devleti'nin artık bölgede söz sahibi olamayacağına işaret ediyordu. Ancak tüm girişimlere rağmen sorunlar çözülüyor çatışmalar devam ediyordu.

1903 yılına gelindiğinde ise durum, tüm büyük devletleri ilgilendirir bir hal almıştı. Rusya'nın duruma hakimiyetine son vermeyi hedefleyen İngiltere kralı VII. Edward, Rus çarı II. Nikola'ya Reval'de görüşme teklif eder. Bu görüşmeler sonunda alınan kararlarla Makedonya, jandarma bölgelerine ayrılır. Selânik – Rus, Drama – İngiliz, Serez – Fransız, Kosova – Avusturya, Manastır vilâyeti ise İtalyan jandarma reform örgütüne verildi. Bu reform oluşumunda 150'ye yakın subay bulunuyor ve gayr-i müslim halk ise bu subaylardan çözüm istiyordu. Köylere kadar ulaşan organizasyon, Osmanlı Devleti'nin devam eden zayıf otoritesini de tamamen bitirmişti Reval kararları Osmanlı hükümeti'ne bildirildiğinde ise Sultan II. Abdülhamit, bu kararların yumuşatılmasına çalışmıştı. Görünen duruma göre, kurulacak Makedonya özerk yönetimi, Arnavutluk'u Osmanlı idaresinden tamamen ayırıyordu. Bu durum Hristiyan tebaa ve Bulgarlar arasında sevinç yaratsa da bir süre

sonra Rumlar çıkarlarına ters geldiğini anlayarak 1907-1908'de Bulgarlar aleyhine faaliyete giriştiler. Çeteler Makedonya'ya girerek Bulgar köylerini yakmaya, insanları öldürmeye başladılar²⁰⁴.

Reval kararlarının çıkardığı bu kargaşalar ülke içinde sıkıntı ve endişe yaratmış, muhalif bir teşkilatlanma başlatmıştı. 1907'de İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulmuş ve faaliyetlerini genişletmeye başlamıştır. Cemiyetin kurulma ve teşkilatlanma amaçları; Rumeli ve Makedonya'nın kurtarılması, Reval'de alınan kararların uygulanmasının engellenmesi ve Meşrutî idarenin kurulmasıdır. Kendisine pek çok taraftar bulan bu cemiyet gittikçe güçlenerek Abdülhamit yönetimine karşı direnmeye başladı. Sonunda meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan İttihat ve Terakki cemiyeti iktidara geldi ve Reval kararlarının uygulanması engellendi²⁰⁵. Fakat bu dönemde Balkanlarda, özellikle Makedonya'daki sorunlara çözüm bulunamadı.

1.7.Göçler ve Sıkıntıları

Bilindiği gibi savaşlar, toplum düzenini bozan isyanlar veya baskılar göç'ün başlamasına sebep, doğal olmayan unsurlardır. Bu gibi sebeplerle insanların yaşadıkları yeri terk ederek bir başka yere yerleşmek üzere hareket etmesine göç denir. Göçmenler, göç sebebine bağlı olarak çeşitli isimlerle adlandırılmıştır. Bunlar; *muhacir*, *mülteci*, *üsera-yı muhacirîn*, *harikzede*, *istilâzede*, *felâketzede*, *depremzede*, *kahtzede*, *evgöçü*, *mubadil* şeklindedir.

1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında ve sonrasında, Osmanlı'nın Kafkas topraklarından olduğu gibi Balkanlardan da göçler başladı. Bu göçler, halkın yaşadıkları bölgede gördükleri zulümden kaçmak için olduğu kadar, Osmanlı sınırları dahilinde yaşamak istemeleriyle de alakalıydı. Balkanlarda yaşayan Müslüman Türklerin Osmanlı yönetiminden ayrılmak istememesinin en önemli sebebi ise Avrupa Devletleri'nin Osmanlı'yı dolayısıyla Türkleri, Balkanlar ve

²⁰⁴ Uzer,Tahsin, *a.g.e.*, s.84 – 87.

²⁰⁵ Uzer, Tahsin, *a.g.e.*, s. 88 – 93.

Anadolu'dan Orta Asya'ya geri sürme politikalarının 19. Yüzyılda tüm hızıyla devam etmesiydi. Bu politikayı kendi amaçları dahilinde benimseyen ülkelerden biri de Rusya idi. Rusya'nın “*sıcak denizlere açılmak*” adıyla izlediği politikası gereği sınırlarını genişletmesi gerekiyordu. 1877 – 78 savaşı Rus Devleti'ni bu amaca daha da yakınlaştırmış, savaş sonrasında Kafkaslarda ve Balkanlarda hakimiyet sahasını bir hayli genişletmişti²⁰⁶.

Aslında Balkanlardan Türk ahaliyi göç etmeye zorlama siyaseti yalnız bu savaş ortamıyla ortaya çıkmamıştı. Savaş öncesi Balkanlara baktığımızda, Tuna Vilâyeti'nde, 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar nüfusu vardı ve vilâyetteki tarım arazilerinin % 70'i Türkler tarafından işleniyordu. Nüfusun çoğunluğunun Bulgarlara geçmesi ve Türklerin işledikleri topraklara sahip olmak amacıyla Ruslardan oluşan slav taraftarları “*Türkleri ne şekilde olursa olsun, gerekirse öldürerek*” bu topraklardan çıkarmak gerektiğini savunuyorlardı. Slav milliyetçilerinin oluşturduğu guruplar arasında da bu konu tartışıldı ve “*Tuna ve Edirne vilâyetleri Türklerinin yurtlarından sökülüp atılmaları olmazsa kılıçtan geçirilmeleri*” kararına varıldı. Savaşın başlamasında da etkili olan bu karar, savaş sonrasında da etkili oldu ve koşullar hızla değişmeye başladı.

93 Muhacereti adı verilen göç dalgasıyla Türkler yerlerini terketmeye başladılar. Savaş sırasında durumun düzelmesiyle topraklarına geri döneceklerini düşünen halk eşyalarını bile almadan yollara düşmüştü. Ancak hesaba katmadıkları bir unsur vardı, o da Bulgarların boşalan topraklara el koymaları ve bu arazilere yerleşmeleri idi. 1880'de Bulgar Prenslğine temsilci olarak gönderilen Nihat Paşa bu toprakların kanunsuzca ele geçirilmesini önlemek için “*tapu senedleriyle*” birlikte görüşmelerde bulunmuş fakat Bulgar Hükümeti'nden bu arazilerin karşılığı olan bedeli tahsil edememişti²⁰⁷.

²⁰⁶ İpek, Nedim, “*93 Muhacereti*”, Ankara, 1999, s.661 – 662.

²⁰⁷ Şimşir, Bilâl, “*Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*”, 1992, s. 48 – 50.

Prens'in seçilmesinden sonra Rusya, Bulgar yöneticilerini Berlin Anlaşması maddelerine uydukları için tebrik etmişti. Ancak Bulgarların yukarda değindiğimiz tavırları, gösterdikleri diğer düşmanca hareketleri de tamamen Berlin Anlaşması hükümlerine aykırı olmasına rağmen hiçbir yaptırımla karşılaşmıyorlardı. Bu rahat ortam kendilerini daha da cesaretlendiriyordu. Bölgedeki müslüman halkın sıkıntı içinde olduğunun iyice anlaşılması üzerine Osmanlı Hükümeti duruma müdahale etmeye karar vermişti. Osmanlı Hariciye Nezâreti'nden 5 Kanûn-u sâni 1880 tarihinde tüm sefâretlere gönderilen telgraf, Osmanlı Hükümeti'nin tavrını ortaya koymaktadır; Devlet-i aliyye'nin "*Bulgaristan ahâli-i islâmiyesi'nin hâl-i tahammül-güdâzı hakkında*" Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerin dikkatlerini birçok kez çekmeye çalıştığını, bu devletlerin Bulgaristan emâretinde bulunan memurları tarafından müslüman halka yapılan hareketlere karşı çıkacaklarına olan güveni üzerine hareket etmiş olduğunu belirtmiştir. Ardından bu güvenin boşa çıkmadığını gördüğünü, Bulgaristan hükümeti'nin müslümanların uğradıkları muameleden dolayı her taraftan sert uyarılar aldığını fakat buna rağmen müslümanların Dersaadet'e şikâyeti bir an olsun bırakmadıklarını, burdan emâretin gönderilen uyarıları dikkate almadığının anlaşıldığını da bildirmiştir. Bugüne gelindiğinde ise şikâyetlerin bir kat daha arttığını ve ağırlaştığını, bâb-ı âli'nin de artık "*bîçare mazlumlar hakkında*" durumlarının düzelmesi için aracılık yapmaya mecbur kaldığını bildirmiştir. Avrupa hükümetlerine de aynı konunun iletileceğinin belirtildiği telgrafın devamında özetle, müslümanların can, mal ve namuslarının saldırı altında olduğu en şiddetli yerin "*prevodı*" nahiyesi olduğunu bu nahiye'nin üç karyesinin yağma edilerek harab olduğu şöyle anlatılmıştır; "*yaşanan olaylar burada anlatılamayacak kadar çoktur, yalnız şunu söylemeliyim ki mahallerde asayişî korumaktan sorumlu emniyet memurları olan silahlı kuvvetler ahalinin önde gelenlerinden oluşmaktaydılar. Bunlar müslümanlara herkesten önce zulm etmektedirler. Silistre memurlarından 2 kişi 2 müslümanı ateş işkencesi gibi en müthiş işkenceye koymuş ve bîçareler bu şekilde ölmüştür. Bu hal nezdinde bulunduğunuz devlete beyan ile şu son tahammül-güdâzın önünü almak üzere Sofyaca daha şiddetli girişimlerde bulunmak için kendisinin insaniyetine müracaat buyrulmasını rica ederim*"²⁰⁸.

²⁰⁸ BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 41.

Bu telgraf üzerine Avusturya hemen harekete geçerek Sofya'daki konsolosuna emir vereceğini vaad etmiş, Osmanlı Hükümeti'nin Londra Sefiri ise gönderdiği cevabî telgrafta Lord Salisbury'e ulaşamasa da bir başka Lord'a telgrafi iletmiş ve kendisinin bu telgrafi Lord Salisbury'e en kısa zamanda ulaştıracağından, çünkü Bâb-ı âlî'nin bu teşebbüsünün sadece Bulgaristan sınırı üzerinde kalmış olan müslüman göçmenlerin terk ettikleri evlerine iadesi amacına dayandığından, göçmenlerin bu durumuna bir son verilmesine dikkat ve özen gösterileceğini vaad etmiştir. Petersburg Sefiri de bu telgrafi iletmesi üzerine verdiği bilgede; Rusların daha önce de bildirdikleri gibi Petersburg kabinesi Bâb-ı âlî'nin Bulgaristan göçmenlerinin hane ve topraklarına iade ve iskânları hakkındaki görüşlerini onaylamıştı. Bu konuda yapılan hatırlatma üzerine Rus temsilcisi Osmanlı komiserine bu girişimlerini desteklemek için Sofya'da ki Rusya memuruna telgrafla talimat vereceğini vaad etmiştir²⁰⁹. Bu çalışmalar sürerken Avusturya'nın Sofya'daki konsolosu da bazı raporlar gönderiyordu. Bunlarda “*çaresiz muhacirlerin*” çekmekte oldukları sıkıntılar anlatılmış ve Bulgaristan'ın şuan ki durumundan bahsedilmiştir. Bu durum karşısında Avusturya hükümeti, Bulgar yönetimine tesirli nasihatlerde bulunması hususunda Avusturya'nın Sofya Konsolosuna emir verileceğini vaad etmiştir²¹⁰. Aynı mesele ile ilgili karşılıklı yapılan yazışmaların bir diğeri de yine Petersburg sefâretiyleydi. 25 Kanun-u Sâni 1880 tarihli telgrafta, Osmanlı Devleti'nin Petersburg sefiri, Rus temsilcisinin, Bâb-ı âlî'nin görüşlerine katıldığını, fakat Bulgaristan emâreti hududu üzerinde bekleyen muhacirleri genel olarak müslüman muhacirlerden ayrı tutmakta olduğunu ifade etmiştir. Rus temsilcisi sınırda bekleyen muhacirlerin Bulgaristan'a girişlerini kolaylaştırmak için gerekli girişimlerde bulunmak amacıyla Sofya'daki Rusya memuruna emir vereceğini de vaad etmiş ve Bulgaristan “*muhacirin-i islamiyyesi*” meselesinin hızlıca çözülmesi konusunda Sofya genel konsolosluğuna tayin edilen memura da geniş talimat verdiğini belirtmiştir.

²⁰⁹ BOA, Y.A. Hus., nr: 164 / 48.

²¹⁰ BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 87.

Yine aynı tarihli bir başka telgraf ise Roma sefâretinden geliyor. Burda da İtalya devleti, “*Bulgaristan muhacirin-i islamiyesi*” hakkında Osmanlı Hükümeti’nin talep ettiği “*teşebbüs-ü insaniyetkârâne*”ye yardımcı olabilmek için Sofya’daki memuruna emir verdiğini; İtalya hükümeti, bu girişiminin acil olduğunu ve bu “*bîçarelerin*” kanunlara uygun olarak yerleştirilmelerini istemiştir²¹¹. 7 Kanun-u Sâni 1880 tarihinde Paris sefâretinden alınan telgrafnâmede de Paris Sefiri girişimlerini anlatırken, Gönderilen telgrafı alarak bir kopyasını vekil başkanına verdim ve bu zulümlere son verilmek üzere Sofya’daki Fransa Konsolosuna derhal gerekli emirlerin verilmesini ısrarla rica ettim demektedir. Müteakiben Mösyö Frasnîye ile yaptığı görüşmede bu telgraftan bahseder ve Bulgar Prensi’nin bir an evvel engellenmesi için arabuluculuk yapmak üzere Sofya’daki Fransa Konsolosunun davet edildiğini öğrenir²¹². Almanya Başbakanı Prens Bismark da Bulgaristan emâretine, müslüman halk hakkında Berlin Anlaşması hükümlerine göre muamele olunmasına dikkat etmesini tavsiye etmek üzere Sofya’daki Alman konsolosuna talimat vermiş olduğunu Osmanlı Devleti’nin Berlin Sefirine söylemiştir. Bu konuyla ilgili bir komisyon kurulması hakkında ise Prens, diğer hükümetlerle fikir alışverişinde bulunacağını belirterek, *geleceğin sağlanması* için bir şey yapmanın gerekli olduğu fikrine de katılmaktadır²¹³. Osmanlı Hükümeti’nin bu girişimleri göçmen sorununu çözmeye yönelikti ancak göçler engellenemiyor sorunlar artıyordu.

1877- 78 Osmanlı – Rus savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan yoğun göç yeniden nüfus sayımı yapılmasını da gerektirmiştir. 1882’de başlayan sayım çalışmaları 1890’a kadar sürmüş ve ilk kez kadınlar da sayılmıştır. 19. Yüzyılda Osmanlı coğrafyası’nın değişmesi sosyal yapının değişmesini de beraberinde getirmişti. 1876’dan 1896’ya kadar Osmanlı sınırları içine göç edenlerin sayısı kayıtlara göre 845.681 kişi olarak belirlenmişti²¹⁴. Sadece Bulgaristan, Sırbistan, Doğu Rumeli ve Karadağ’a bırakılan topraklardan Doğu Trakya, Batı Trakya ve

²¹¹ BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 80.

²¹² BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 54.

²¹³ BOA, Y.A. Hus., nr: 165 / 52.

²¹⁴ Koç, Yunus, “*Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfus yapısı (1300-1900)*”, Ankara, 1999, s.547. - Çavdar, Tevfik, “*Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri*”, Ankara, 1999, s.554.

Makedonya'ya göç yoluyla gelenler ise 400.000 kişiyi bulmuştur²¹⁵. Osmanlı Hükümeti yanında Bulgaristan'daki “rus geçici yönetimi” de sayım yapıyordu. 1879 yılında yapılan sayımlarda kuzey bulgaristan'da 750.000 Türk'ün Bulgar prensliği sınırlarında yaşadığı tespit edilmişti. 1881 sayımında ise prenslik dahilindeki Türk nüfusun tüm nüfusa oranının yüzde 28.79 olduğu ve yine Türk nüfusunun prensliğin doğu kesiminde daha yoğun olduğu belirtilmiştir²¹⁶.

Çeşitli sebeplerle başlayan göçlerin arkasındaki asıl unsur ise Rusya idi. Rusya ele geçirdiği toprakları devamlı kontrolü altında tutmak için bir iskan siyaseti uyguluyordu. Uyguladığı siyaset, ele geçirdiği topraklardaki Müslüman halkın göç etmeye zorlanmasına ve bunların yerine Rus veya Hristiyan unsurlar yerleştirilmesine dayanıyordu. Ruslar, direnenler üzerinde ise asimile etme yolunu deniyordu. Bu politikanın en etkili örnekleri Kafkaslarda da görülmüştür. Balkanlar'da ise Ruslar amaçları için panslavist politikaları benimsediklerinden bölge halklarında milliyetçilik duygularını geliştirmiş, Yunan, Karadağ – Sırp, Bulgar yönetimleri kurulmuştur. Bu sebeple bölgedeki durum Kafkaslardakinden farklı gelişmiştir diyebiliriz. Balkanlarda, bahsettiğimiz *Rus politikaları* çete zulümleriyle de desteklenmiştir. 93 harbi sonrasında Kafkaslardan göç'e başlayanların en önemli sebebi, savaş sırasında karşılaştıkları zulmün, tamamen yönetilmeye başladıklarında alacağı boyutu düşünmeleriydi. Balkanlara baktığımızda ise müslüman Türkler göç etmemek için direnmişlerdir. Bulgar milli devleti'nin kurulabilmesi, Ruslar ve Bulgarlar için en önemli mesele olduğundan bölgede nüfus yapısını Bulgarlar lehine çevirmeleri gerekiyordu. “ *Bulgaristan mülkî idare teşkilâtı*” da amaçlarının gerçekleşebilmesi için lazım gelen tüm çalışmaları yapıyorlardı. Müslüman – Türk halk üzerinde mübadele, eritme, katletme gibi yöntemler de uygulanmaya başlanmıştı. Bu hareketlerin başlamasında ilk adım Türklerin silahlarının toplanıp Bulgar köylülere dağıtılmasıdır²¹⁷. Bu gelişme karşısında Prens Bismark tarafından

²¹⁵ Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, s. XXIII.

²¹⁶ Memişoğlu, Hüseyin, *a.g.e.*, s.105.

²¹⁷ İpek, Nedim, “*93 Muhacereti*”, s.662 – 663.

Prens Aleksandır, Müslüman halkın silahlarının toplanmasıyla kan dökülmesinden sorumlu tutulacağına dair de uyarılmıştır²¹⁸.

Bulgarların uyguladığı şiddet bölgedeki yabancı konsolosların da gözünden kaçmamış ve hazırladıkları raporlarda bu durumu belirtmişlerdir. Varna'daki Fransız viskonsolosunun 1880'de ilettiği raporda, yalnız kendi ilgilendiği bölgede 82 olay olduğunu, Bulgar çetelerinin Türk köylerine baskı uyguladığını, mallarını ve hayvanlarını çaldıklarını, zenginlerin evlerinin yağmalandığını, işkence, tecavüz ve adam öldürmeye varan olaylar olduğunu, gerçek göç dalgasının ise Rusların çekilmesinin ardından başladığını bildirmiştir. Yine Fransa'nın Sofya büyükelçisi ise 1884 tarihli bir raporunda, Bulgaristan'dan göç eden Türklerin sayısının 600.000'i geçtiğini ve bunun ciddi bir iş gücü kaybı yarattığını bildirmiştir. Savaş sonrası başlayan göçler zaman zaman azalsa da bitmemiş ve savaş olmadığı halde uzun yıllar devam etmiştir. 1886 – 1890 arasında 74.753, 1893 – 1902 arasında ise 70.603 kişi Anadolu'ya doğru göç etmiştir²¹⁹. Ancak 1902'de Bulgaristan Komiserliği'nden gelen bilgide Bulgaristan ve Şarkî Rumeli'ye ticaret vesilesiyle gidip gelenler varsa da göç ve firar amacıyla gidenler bulunmadığı, göç ve firar ettiği söylenen ailelerin Selânik ve Kosava'da bulundukları, bu vilâyetlerin halkından oldukları ve başka ailelerin de gidip gitmediği sorularak doğrulanmaya çalışılacağı belirtilmiştir²²⁰. Bulgaristan Komiserliği'nin halkın göç ettiğini inkar eden bu açıklamaların amacının ise artık huzuru sağlayabildiğini göstermek olduğu düşünülebilir. Ancak Bulgaristan'ın sadece emâret sınırları içindeki topraklarından göçen ve savaş sonrası geri gelen halk için hayatlarını zorlaştıran uygulamaları sürdürmediğini biliyoruz. Zamanla Şarkî Rumeli'de de aynı politikaların izleri görülmeye başlanmıştır. Savaş sonrası topraklarına dönmek üzere yola çıkan müslüman Türkler vilâyet'e geldiklerinde kötü muameleyle karşılaşıyorlar, Bulgar görevlileri onların üzerlerinde silah sayılabilecek, tarım aletleri dahil olmak üzere her türlü eşyayı topluyorlardı. Bu savunmasız halleriyle Türkler, silahlı Bulgarların saldırılarına karşı direnemiyorlardı. Bir süre sonra Bulgar hükümeti dönüşleri engellemek için sınırları kapatmış ve

²¹⁸ BOA, Y.A. Hus., nr: 183 / 55.

²¹⁹ Şimşir, Bilâl, “*Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*”, 1992, s. 50 – 52.

²²⁰ BOA, A.J.MTZ.(04), nr: 183 / 29.

Türklerin dönüşleri yasaklanmıştır. Yola çıkmış olan göçmenler sınırı geçemediklerinden soğuk hava koşullarında barınaksız şekilde yaşamaya çalışmış ve bir kısmı da bu olumsuz koşullar altında ölmüştür. Bölgedeki bu şartları haber alan ve henüz geri dönüş yoluna çıkmamış olan göçmenler geri dönmekten vazgeçmeye başlamışlardır.

1880 yılında Osmanlı Devleti'nin başkentinde altmış bin göçmenin bulunduğu dikkat çekilmektedir. Osmanlı Hükümeti, Bulgar planlarının farkına vardığından bu oyunu bozmaya çalışıyor, göçmenlerin geri dönmesi için çaba sarfediyor ancak can güvenliği olmayan halk dönmeye yanaşmıyordu. Evlerine geri dönmüş olanlar ise yeniden Anadolu'ya doğru gelmek istiyorlardı. Fakat Osmanlı Hükümeti'nin bölgede kalmaları konusundaki ısrarları ile orada kalıp sorunların çözülmesi için çaresiz bekliyorlardı. Osmanlı yöneticileri bu yolla şarkî Rumeli vilâyeti topraklarının Bulgarlara geçmesini engellmeye çalışıyordu, hatta bunun için vilâyetten alacağı vergiden bir kısmının müslüman Türklere yardım için ayrılmasını, böylece yaşamlarını idame ettirebilmelerinin kolaylaşmasını sağlamak istemişti. Ancak vilâyetin vergilerini ödemeyi aksattığını ve Bulgaristan'a bağlandığı sırada da vergi borçlarının bulunduğunu göz önünde bulundurursak, Türk halkının zor hayat şartları altında yaşamaya devam ettiğini anlayabiliriz²²¹. Türklerin evlerini bırakarak göç etmelerinin engellenmesi yanında savaş bitiminde geri çekilen Ruslarla beraber Edirne'de yaşadıkları bölgelerden ayrılan Bulgarlar da geri dönmek istiyorlardı. Bu konuyla ilgili meclisin görüşleri şöyleydi;

1 - Edirne vilâyeti'nin yönetimine, Şarkî Rumeli'den dönenlerin sayısının az olması ve dönmelerinde sakınca olmadığına görünmesine göre, kabul edilmelerinde zarar olmadığı meclis-i vükelâ kararıyla tavsiye edilir.

2 - Edirne vilâyeti'ni Rusların tahliye etmesinden sonra Rumeli-i Şârkî'ye göç eden Bulgarlardan birazı geçen sene ve evvelki sene mahallerine döndükleri gibi bir süreden beri gelenler de oldukça az olduklarından bunların kabullerinde bir sakınca olmadığı ve böyle dönmek isteyenlerin yerlerine müslüman muhacirlerin

²²¹ Aydın, Mahir, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, s. 199. / Şimşir, Bilâl N., *Rumeli'den Türk Göçleri*, s.XXIII.

yerleştirilip yerleştirilemeyeceği görüşülüp Edirne valiliğinden bu göçmenlerin miktarının gayet az olmakla beraber vilâyete dönüşlerinde sakınca olmadığı dahi gösterilmesine nazaran kabullerinde sakınca görülmediğine dair vilâyetin telgrafı sunulur.

3 – Edirne vilâyetine Rumeli –i şarkî den dönenlerin miktarının az olmasına ve dönüşlerinde sakınca olmadığına bakarak döneceklerin yerlerine önceden yerleştirilen müslüman muhacirlere ilişilmeden kabullerinde sakınca olmadığı meclis-i vükela kararıyla tavsiye olunur.

4 – Başvükelâ ‘ya Edirne vilâyetinden gönderilen telgrafta vilâyeti Rusların terketmesinden sonra Rumeli-i Şarkî’ye göç eden Bulgarların birazı geçen sene ve evvelki sene mahallerine dönmüş ve bir takımı da orada yerleşip kalmıştır²²². Bu belgeye dayanarak az da olsa geri dönen Bulgar halkın varlığından bahsedebiliriz. Ancak geri dönen göçmen Bulgarlara gösterilen anlayış ve muamelenin müslüman tüklerle gösterilenden çok daha insani olduğunu söylememiz mümkün.

Basiret Gazetesi yazarlarından Ali Efendi de gönderdiği mektuplarda, savaş sırasında gelmeye başlayan muhacirlerle ilgili görüşlerini bildirmektedir. Ali Efendi Sirkeci iskelesinde gördüğü kadın ve çocuklardan oluşan bir gurup muhacirin durumundan etkilenir ve bu gurubun görevlilerce arabalara bindirilerek yerleştirilecekleri yerlere gönderilmeleriyle hükümetin bu konuyla ciddi olarak ilgilendiğini anlatır. Ayrıca zengin ve fakir halk gurupları için ayrımcılık yapılmadığını, hepsiyle eşit ilgilenilmeye çalışıldığını belirtir. Konuyla ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyen Ali Efendi, şimendiferle Küçükçekmeceye gittiğini kondüktörle yaptığı konuşmada, tren yoluyla gelen göçmenlerin Edirneyle Çekmece arasındaki köylere dağıtıldığını bunun için belli duraklarda muhacirlerin indirildiğini ve oradan da görevlilerce yerleştirilecekleri yerlere götürüldüklerini öğrenmiştir. Tabi köylerde misafir edilen göçmenler için aynı sistem İstanbul’da uygulanamıyordu; şehirde yaşayanlar benzer misafirperverliklere pek sıcak bakmıyorlardı. Başlangıçta gelen muhacirler için yerleşme planları kolay yapılırken, göçmen sayısındaki artış bazı sorunları da beraberinde getiriyordu. Artık kalacak yer

²²² BOA, *A.MKT. MHM.*, nr: 486 / 96.

sıkıntısı başgöstermiş, gelenler İstanbul sokaklarında yatmaya başlamışlardı. Bu sorunun çözülebilmesi için Kadıköydeki boş “*kirahanelerden*” yararlanılmasına karar verilmişti. Fakat bunların sahipleriyle anlaşma sağlanamayınca haydarpaşa çayırına barakaların inşası düşünülmüş, ancak hayata geçirilmesi uzun bir zaman almıştır²²³.

Ali Efendi bir başka mektubunda da göçmenlerin durumundan bahsetmiştir. Mektubunda artık gelenlerin zengin fakir demeden aynı durumda aynı yokluklarla İstanbul’a ulaştıklarından, Sirkeci istasyonunda bekledikleri bu kafilelerin iki saatte bir yirmi – otuz vagondan oluşan ve fazlasıyla dolu vagonlarla Edirnedan yaklaşık bir haftada gelen bu insanların sert hava koşullarında yolculuk yaptıklarını, hatta zaman zaman ölü bedenlerinin geldiğini belirtmektedir. Kış koşullarında gelen bu muhacirlerin yerleştirilmelerinin de bu sebeple zorlaştığını ve artık durumun aldığı vahim halden dolayı İstanbul’da bulunan yabancıların da bu insanlara yardım etme gereği duyduğunu yazmaktadır. Ayrıca bu yersiz kalan insanların, yanlarında getirmeye çalıştıkları eşyalarının yollarda kandırılarak ellerinden alındığı haberini de bildirmektedir. Tabi bu büyük karışıklıkta sorunlar da gittikçe büyümektedir, burada dikkat çeken diğer sorunlar da, Muhacirlerin yerleştirilmelerinde oluşan karışıklıklardır. Bu ortamda eşyalarını kaybedenler, çocuklarıyla ayrı düşenler, askerde olan eşleriyle haberleşemeyecekleri yerlere gönderilenler olduğundan bahsedilir. Ortaya çıkan karışıklıklar göç eden bu insanları daha da umutsuz hale düşürmüştür diyebiliriz. Yerleşme sorunlarının yanısıra iane sorunları da yaşanmaktadır. Yine Ali Efendi mektuplarında günlerce aç kalan muhacirlerin, hiçbir yardımın gelmemesi üzerine artık ekmek “*yağmalamaya*” başladıklarını, hazinenin zor durumu dolayısıyla da bu insanlara yardım edilemediğini, sorunların çözümü için halktan yardım beklendiğini, İstanbul’da bulunan İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin tahsis ettikleri konaklarda muhacirlerin barınma, yiyecek, tedavi gibi ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıklarını bildirmiştir²²⁴.

²²³ Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, 2001, s.595 – 639.

²²⁴ Basiretçi Ali Efendi, *a.g.e.*, s.661 – 700.

Yine kendi çabalarıyla gelmeye çalışan göçmenlerden bir kısmı ise satın aldıkları arazide yerleşmek üzere Şarkî Rumeli'den göç etmiş fakat Tekfurdağı'na ulaşan 368 kişilik gurubun yol paralarını verememeleri üzerine burada mahsur kaldıkları ve yollarına devam edebilmek için Padişah'a dahi başvurdıkları ve muhacirin-i islamiye komisyonuna bu muhacirlerin yollarına devam edebilmeleri için vapur tahsis edilmesine karar verildiği bildirilmiştir²²⁵. Savaş sırasında ve sonrasında halkın yaşadıkları bölgelerden herşeyi göze alarak göç etmeleri artık bölgede Türk olmanın zorluğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu zorluklar aslında sadece Bulgaristan ve çevresinde yaşanmıyor, Bosna – Hersek'te de sessiz şekilde aynı çalışmalar sürdürülüyordu. Berlin anlaşmasıyla Bosna – Hersek' in geçici olarak Avusturya – Macaristan İmparatorluğuna verildiğine değinmiştik. Yönetimin Avusturya – Macaristan'a geçmesi elbette ki çeşitli olumsuz etkiler yaratıyordu, bölgeye yüzyıllar önce yerleşen Müslüman – Türk halkın topraklarına Hristiyan, Hırvat ve Lehler yerleştirildi böylece demografik yapı değiştirilmeye başlanmıştı. Baskıya dayanamayan, huzursuz olan, Müslüman halk ise göçle karşı karşıyaydı.

Avusturya Hükümeti'nin Bosna'da müslüman halktan asker almak, çocuklarının hristiyan okullarında eğitim görmesi ve terbiye edilmesi, müslüman halka ait olan arazilerin hristiyanlara tahsis edilmesi gibi “*ahden ve diyâneten*” kabul edilemeyecek bazı girişimlerde bulunulduğundan bahisle bu durumun şimdiden ortadan kaldırılarak engellenmesi için gereken tedbirlerin alınması ve bu sağlanamadığı takdirde müslüman halkın genelinin göç etmek zorunda kalacaklarından, kendilerine Osmanlı topraklarının uygun bir bölgesinde arazi tahsisıyla iskân edilmelerini istediklerine dair Bosna Eşrâfından Osmanlı Pâdişâhı'na dilekçeler gönderilmiştir. Avusturya'nın, Dersaadet'teki temsilcisi Osmanlı Hükümeti'yle görüşmeye geldiğinde Avusturya Devleti'nin Bosna'da yaptıklarından bahsederken, bu bölgedeki arazinin büyük kısmının ileri gelenler ve Avusturya yönetimini kabul eden ahalinin kullanımına verildiğini, müslüman ve hristiyan halkın genelinin emlâk ve arazi sahibi olmadıklarından ziraat yapmaları için, Macaristan'da

²²⁵ BOA, A.MKT.MHM. nr : 508 / 12.

da uygulanan, ileri gelenlerin ellerinde bulunan araziden uygun miktarda ayrılarak, arazi sahibi olmayanlara dağıtılmasının devletçe tasarlandığını anlatmıştır. Bu kararların uygulanması sırasında bazı arazi sahiplerinin, ileride görülecek çıkar sorunlarının halledilemeyeceğinden korkarak Avusturya idaresinden şikâyet edeceklerinin aşikâr olduğunu, bu şikâyetlerin ve çözüm isteklerinin ise Padişah tarafından kabul edilmemesi, Avusturya elçisi tarafından özel olarak iletilmiştir. Osmanlı Hükümeti ise Bosna ahalisinin şahsi haklarını koruyabileceklerinden emin olamıyor ve göç etmek isteyen ahalinin isteklerinin reddedilmesinin hilâfetin şanına yakışmayacağını belirtiyordu. Avusturya elçisi bu konuda alınacak tedbirler hakkında verilen kararların Bâb-ıâli tarafından tarafsızca düşünülmesini ve çıkan sonucun kendilerine bildirilmesini talep etmiştir²²⁶.

Balkanların her bölgesinden başlayan bu göçler sonucu Türk nüfusun Rodoplar, Şumnu, Silistre ve Varna'da da arttığı görülmüştür. Bu bölgelerin dışında ise Türklerin sayıları yok denecek kadar azalmıştır. Balkanlarda bu noktalarda toplanan nüfus yavaş yavaş Anadolu'ya ilerliyordu. Bu göçler balkanların sosyo-politik yapısını değiştirdiği gibi, Anadolu'nunkini de değiştiriyordu. Anadolu'ya gelen bu göçler sonucunda burada hem Türk nüfusu artmış hem de tarım üretimi çoğalmış, bunların yanında devletin vergi gelirlerinde de % 60'lık artış görülmüştü²²⁷.

Savaşın ardından göç eden halkın geri dönmeye başlamasıyla yerlerini alan Bulgarlarla göç eden Türkler arasında sorunlar çıkıyordu. Aslında dönen göçmen sayısı gidenlere oranlara oldukça az görünüyordu. Göç sırasında ölenler, öldürülenler ve Anadolu'ya yerleşenler bu azalmanın sebepleridir²²⁸.

²²⁶ BOA, *Y.A. Hus., nr: 163 / 29*.

²²⁷ İpek, Nedim, *a.g.m.*, s.664 – 667.

²²⁸ Aydın, Mahir, *a.g.e.*, s. 32 – 40.

SONUÇ

Çalışmamızda “93 Harbi” olarak da bilinen 1877 – 78 Osmanlı – Rus Savaşı’nın ortaya çıkışını ve sonuçları itibariyle Osmanlı Devleti’nin hakim olduğu Balkanlarda uzun bir süre, ne gibi politik ve sosyal etkiler yaptığını incelemeye çalıştık. Bunu yaparken ağırlıklı olarak siyasi sonuçlar üzerinde durduk.

Savaşın devam ettiği dönemde, müslümanlara ve Türklere yapılan saldırılar sonucunda, ev, cami ve medreselerin de yıkılmasıyla, daha ziyade Bulgaristan halkı göçe başlamıştı. Savaş bittikten sonra ise göç süreci artık durdurulamaz bir hal almıştı. Osmanlı Devleti Rumeli topraklarının büyük kısmını kaybetmiş, Osmanlı yönetiminden ayrılan bu topraklarda Bosna – Hersek, Avusturya – Macaristan’ın yönetimine geçmiş, Sırbistan ve Karadağ savaş öncesi kurdukları devletlerine yeni topraklar eklemeye çalışmış, Bulgaristan özerkliğini kazanmıştı. Bu devletler birçok isyan ve mücadele sonrası bağımsızlıklarını kazanmış olmalarına rağmen birbirleriyle olan mücadeleyi bırakmamışlardır. Anlaşmazlıklarının en önemli sebebi ise paylaşamadıkları ve mutlaka sahip olmak istedikleri topraklardır. Özellikle Makedonya toprakları bu çatışmaların birinci sebebiydi, bunu kilise ve mezhep çatışmaları izliyordu.

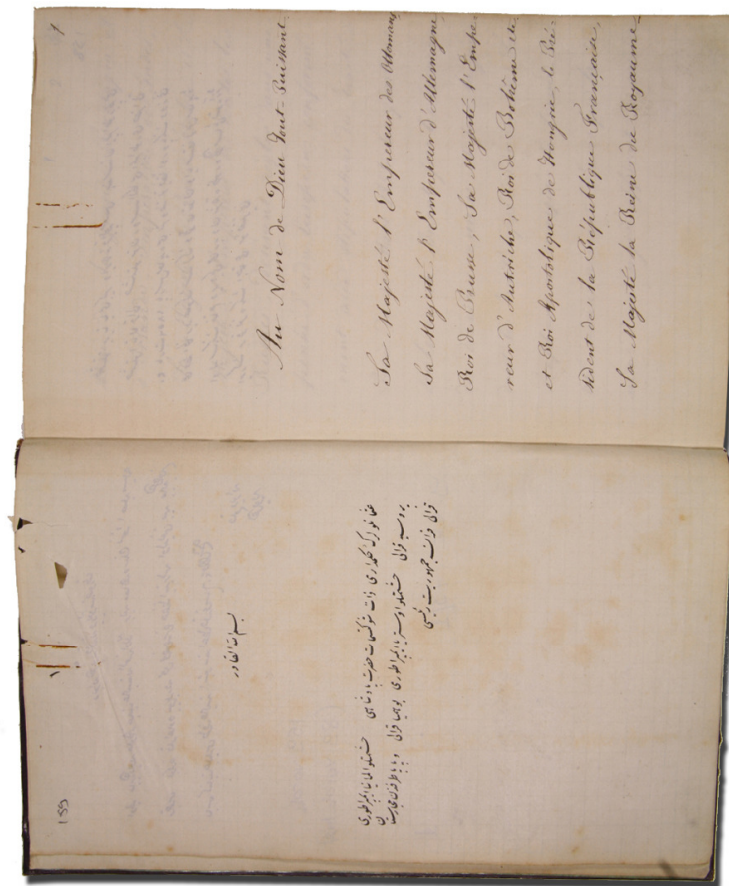
Balkanlarda Osmanlı Devleti’ni meşgul eden diğer bir unsur ise Bulgaristan’dı. Bulgaristan’ın Devlet-i Aliyye’den ayrılma süreci sancılı geçmişti. Berlin anlaşması sonrasında özerkliğini kazanan Bulgaristan’ın en büyük destekçisi Rusya’ydı. 1879’da Prens seçilen Aleksandr Batenberg ve diğer yöneticiler Rusya’dan aldıkları askeri destek sayesinde artık Osmanlı Devleti’nin sınırları dışında kalan Müslüman Türklere istedikleri gibi davranabileceklerini düşünüyorlardı. Savaş sırasında başlayan zulüm ve katliamlar savaştan sonra da devam etmiş ve silahsızlandırılan Türkler, silahlı Bulgarlara karşı ne yapacaklarını bilemez durumda kalmışlar fakat Osmanlı Devleti’nden yardım ümitlerini kesmemişlerdi. Osmanlı taabiyetinden hiç çıkmayacaklarını düşünen Rumeli

Türkleri, can güvenliklerinden yoksun ve mallarına el konulmuş özellikle ekilebilir toprakları bulgarlara geçmiş şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bulgar Prensi'nin Rusya'nın baskısından sıkılarak İngiltere'yle yakınlaşması Osmanlı Hükümeti'ni sorunların çözüleceği konusunda ümitlendirmişti. İngiltere'nin Bulgaristan'a, Şarkî Rumeli'nin ilhakı konusunda verdiği destek Osmanlı Devleti'nin ümitlerini boşa çıkarmıştı. 1885'de Şarkî Rumeli'yle birleşen Bulgaristan İngiltere'ye güvenerek ve Rusya'ya danışmadan yaptığı bu hareketi Prens Aleksandr'ın istifasıyla ödedi. Osmanlı Hükümeti'nin ise gerçekleşmeyen beklentileri karşısında İngiltere'yle ilişkileri bozulmaya başlamış ve İngiltere'nin yerini Almanya almaya başlamıştır.

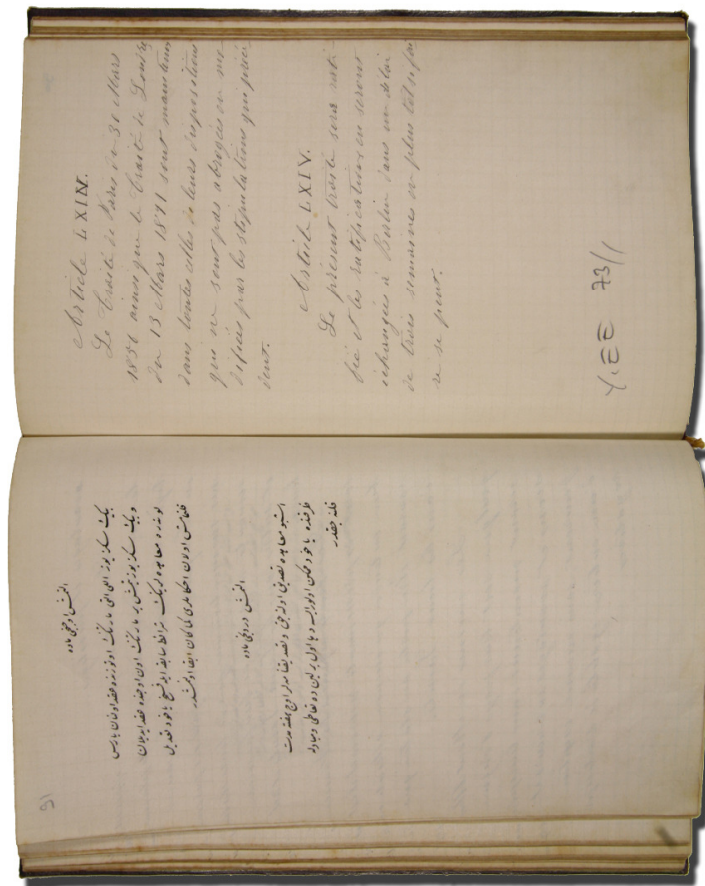
Savaş sonrası değişen sınırlar, müttefikler ve çıkar çatışmaları, özellikle Rusya ve İngiltere'nin Bulgaristan üzerindeki politik oyunları bölgedeki gerginliği sürekli olarak körüklüyordu. Büyük devletlerin çekişmeleri sırasında halkın durumu gözden kaçıyor ve bölgede yaşanan sorunlar çözümsüz kalıyordu. Zaman ilerledikçe koşulların düzelmemesi bu şekilde yaşamının mümkün olmadığını göstermiş ve artık müslüman halk Rumeliden özellikle Bulgaristan sınırlarından göç etmeye başlamışlardır. Bu göçe katılabilenler, yolda hayatlarını veya ailelerini kaybetmeden Edirne'ye, oradan da İstanbul'a ulaşabiliyorlarsa kendilerini şanslı sayıyorlardı. Yabancı gazete temsilcileri, Osmanlı elçilikleri ve halkın çeşitli yerlere gönderdikleri telgraflar durumlarına çare olabilecek girişimler gibi görünse de yeterli ilgiyi çekememiş Avrupa kamuoyu durumdan haberdar olmuş fakat çözüm bulunamamıştır. Osmanlı Devleti'nin başkentinde artık sokaklar, diğer göçmenlerin yanı sıra Rumeli göçmenleriyle de dolmuştu ve bunların Anadolu'ya nakledilerek yerleştirilmeleri ise uzun zaman alacaktı.

Göçmenlerin Anadolu içlerine yerleştirilmeleriyle ilerleyen zamanda bu bölgelerdeki kültür yapısı değişmeye başlamış, Anadolu ve Rumeli kültürü karışarak sosyal hayatta değişimler, farklılıklar görülmüştür. 93 harbinden sonra Balkanların paylaşılması sorunları 1912'ye kadar sürmüş ve Balkan savaşlarına da önayak olmuştur diyebiliriz. Bulgaristan'da iki halk arasında yaşanan sorunlar ise tarihi mirasını devam ettirerek günümüzde de varlığını sürdürmektedir.

EKLER

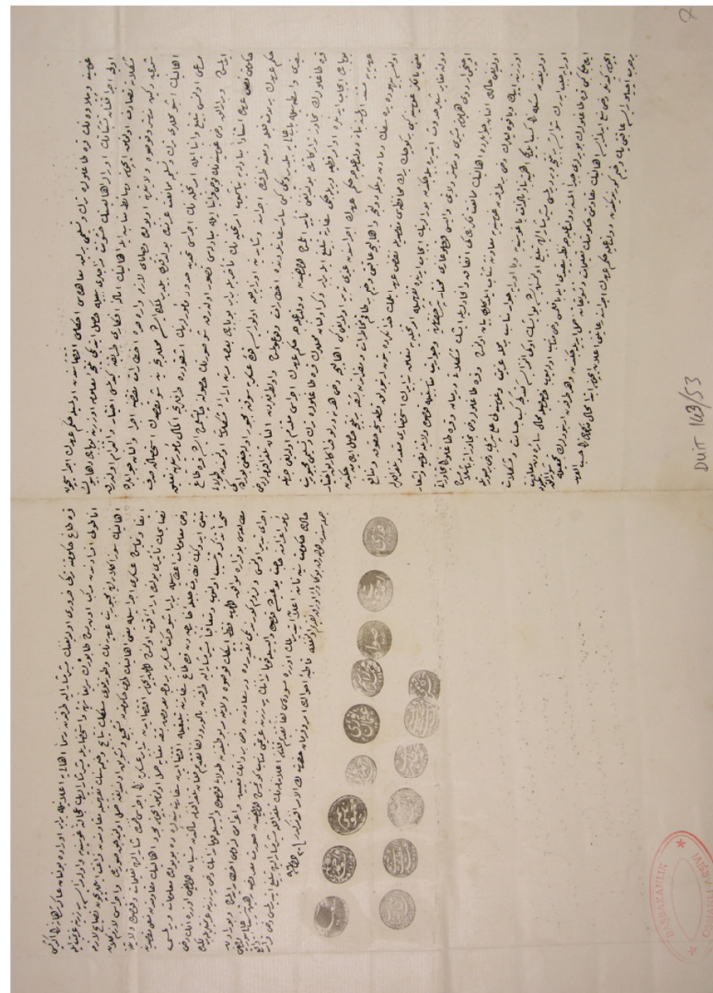
ek 1: Berlin Antlaşması metni
 (BOA, YEE, nr: 73/1)

ek 2: Berlin Antlaşması metni
 (BOA, YEE, nr: 73/1)

[illegible]

ek 3: Arnavutlukla ilgili sorunların çözülmesi için
yapılan girişim hakkında Telgrafname örneği
(BOA, İ. DÜİT, nr: 143 / 54)

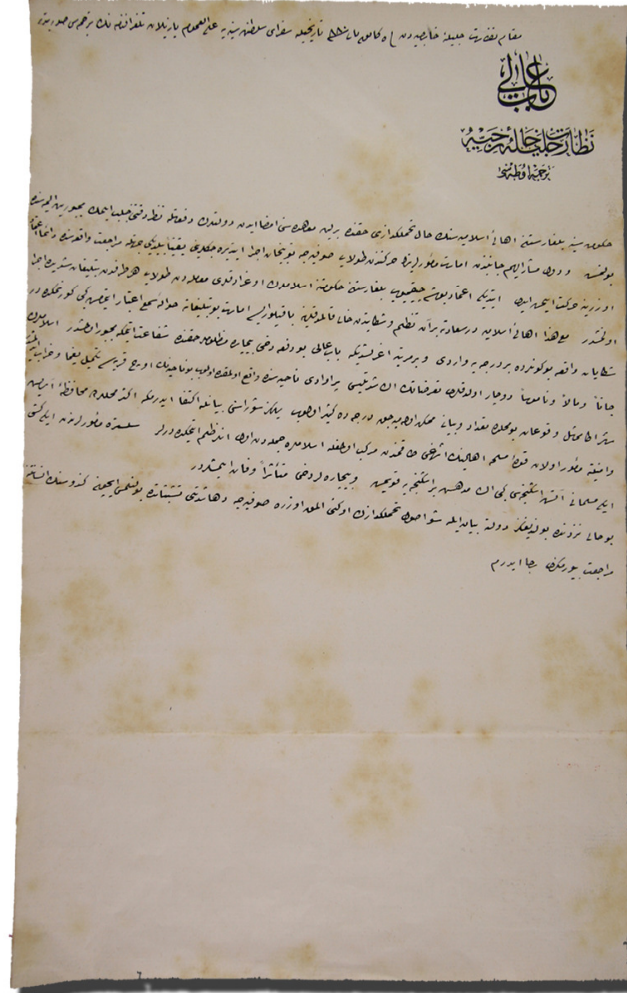

ek 4: Osmanlı Hükümeti' nin Karadağ' a bırakılan topraklardan
çekilmeleri için Arnavut halkına gönderdiği ilânnâme.
(BOA, İ. DÜİT, nr: 143 / 54)

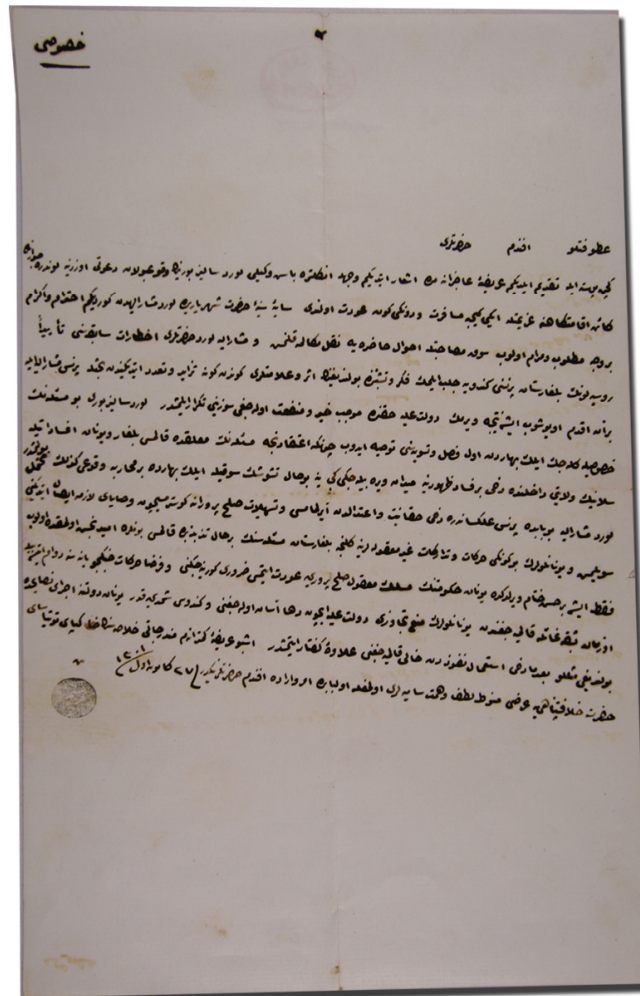
[illegible]

ek 5: Sırbistan'ın Avusturya' dan destek alarak Doğu Rumeli ve Bulgaristan'ın birleşmesine tepki göstermesiyle ilgili tezkire.
(BOA, İ. HR, nr: 277 / 16988)

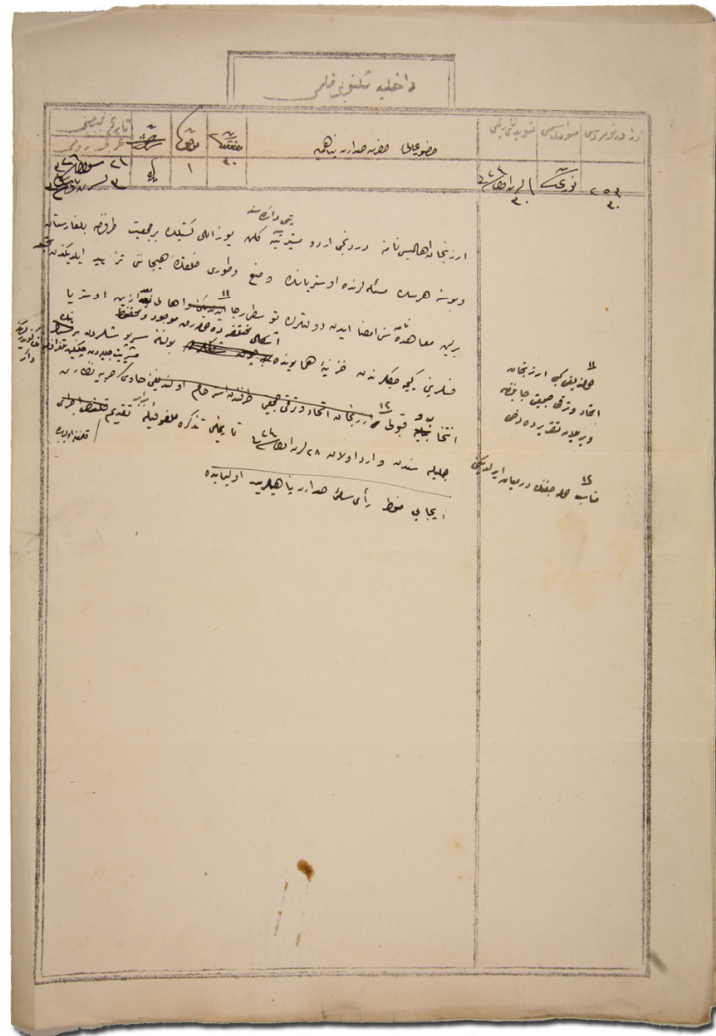
مقام نقد سید جمیل خان میر (۸ سالگی) تاریخید عاصم پروفان طرندند الاوایه کشت
 ارماد غفرانانک ترکوبید
 طارک علی بن ابی طالب
 نظر علی بن ابی طالب
 در مقام بیاداده عودن اینه اولایه یرن دوز و قتل کورشم بر لبه ملک نرس مومنی جفا شده هفت
 قراره بیوه نفعانده عاصم اجا شده طوطی ایراطور کنده با فاصه بیه مونی اینه اولایه یرن
 دو بانبغ بیادایه کیرن جفا هفت بیوه یرن دوز و قتل کورشم بر لبه ملک نرس مومنی جفا شده اول بر لبه ملک
 یرن دوز بانبغ جفا شده هفت نادر و اخیس مومنی طوطی کورشم بر لبه ملک نرس مومنی جفا شده اول بر لبه ملک
 اضایه دوتک بای تختن زیاده ای جی و دوتک جفا شده قور دوتک اینه اول بر لبه ملک
 امیر یسک انتخاند طوطی جفا هفت نادر و اخیس مومنی طوطی کورشم بر لبه ملک نرس مومنی جفا شده اول بر لبه ملک
 یسک انتخاند ایراطور طوطی کورشم بر لبه ملک نرس مومنی جفا شده اول بر لبه ملک
 یسک انتخاند ایراطور طوطی کورشم بر لبه ملک نرس مومنی جفا شده اول بر لبه ملک

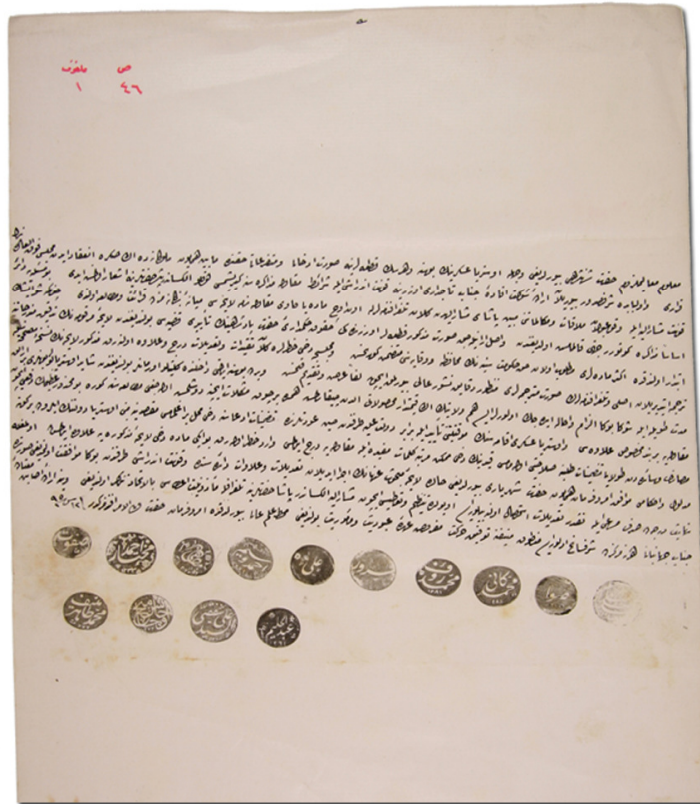
ek 7: Bulgaristan' daki Müslüman halkın gördüğü zulümle ilgili görüşmeler
(BOA, Y. A. HUS, nr: 163 / 41)

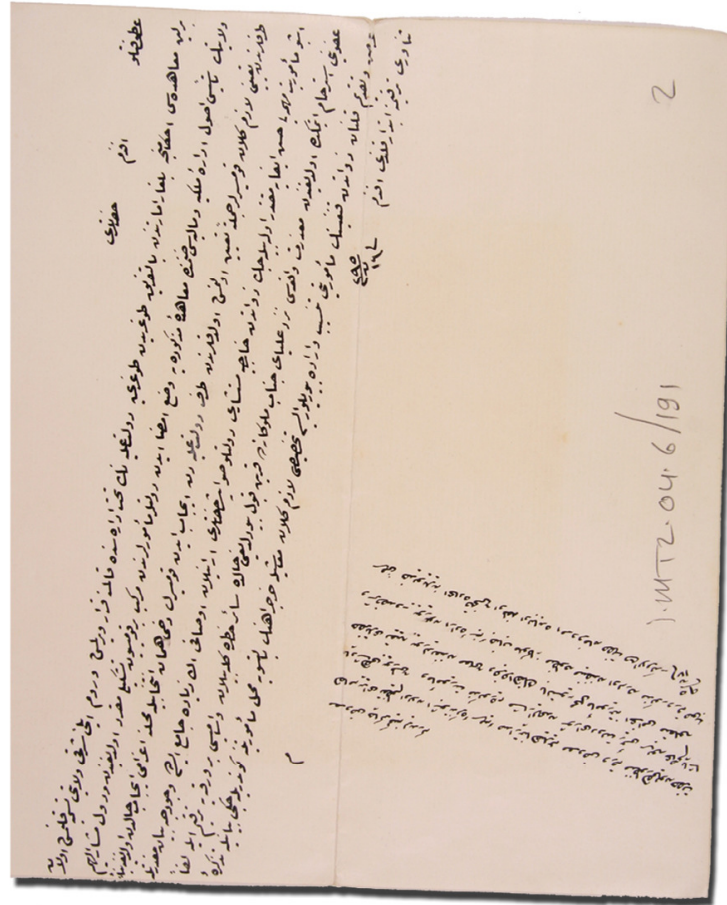
ek 8: İngiltere Hükümeti' nin Osmanlı Hükümeti' ne Bulgar meselesinin halledilmesi konusunda gayr - i resmî öneride bulunduğu dair belge.
(BOA, Y. PRK. EŞA, nr: 4 / 95)

ek 9: 1326 yılında Erzincan ahalisinin, Bosna - Hersek halkının akıbeti ile ilgili bilgi istediğine dair telgraf.
(BOA, DH. MKT., nr: 2659 / 25)

ek 10: Bosna - Hersek' in Avusturya yönetimine geçişiyle ilgili
yapılan görüşmelere dair tutanak.
(BOA, I. DUIT., nr: 138 / 51)

ek 11: Şarkî Rumeli Vilâyeti' nin teşkilâtlanması için deneyimli bir görevlinin atanması konusunda Osmanlı Elçisi' nin tezkîresi
(BOA, I. MTZ 04, nr: 6 / 191)

KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

- BOA, A.MKT.MHM., nr : 486 / 96.
- BOA, A.MKT.MHM., nr : 508 / 12.
- BOA, A.}MTZ. (04)., nr: 65 / 1.
- BOA, A.}MTZ. (04)., nr: 65 / 60.
- BOA, A.}MTZ. (04)., nr: 183 / 29.
- BOA, DH.MKT., nr: 2659 / 25.
- BOA, İ. DUİT., nr: 138 / 51.
- BOA, İ. DUİT., nr: 138 / 58.
- BOA, İ. DUİT., nr: 138 / 67.
- BOA, İ.DUİT, nr: 143 /54.
- BOA, İ.MTZ.(04), nr: 6 / 191.
- BOA, İ.MTZ. (04), nr: 30 / 1965.
- BOA, İ.HR., nr: 277 / 16988.
- BOA, HR. SYS., nr: 27 / 33.
- BOA, HR. SYS., nr: 33 / 82.
- BOA, HR.SYS., nr: 128 / 34.
- BOA, HR.SYS., nr: 192 / 11.
- BOA, Y.EE., nr: 42 / 113.

- BOA, Y.E.E. , nr: 73 / 1.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 160 / 101.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 161 / 17.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 29.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 41.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 54.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 80.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 87.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 164 / 48.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 165 / 52.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 170 / 30.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 183 / 18.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 183 / 55.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 183 / 74.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 183 / 75.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 183 / 94.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 183 / 135.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 184 / 21.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 184 / 37.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 184 / 48.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 184 / 53.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 184 / 54.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 185 / 11.

- BOA, Y.A. Hus. , nr: 185 / 31.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 185 / 35.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 185 / 45.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 185 / 85.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 188 /117.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 188 / 118.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 193 / 69 .
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 194 / 8.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 194 – 1/ 8.
- BOA, Y.A. Hus. , nr: 194 – 2 / 8.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 194 – 2 / 131.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 194 – 2 / 134.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 194 – 2 / 139.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 195 / 63.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 201 / 73.
- BOA, Y.A. Hus., nr: 346 / 64.
- BOA, Y.A.Hus., nr: 440 / 61.
- BOA, Y. PRK.EŞA., nr: 1 / 1.
- BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 4 / 95.
- BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 6 / 24.
- BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 6 / 32.
- BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 8 / 11.
- BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 8 / 43.

- BOA, Y.PRK.EŞA., nr: 19 / 81.
- BOA, Y.PRK.TKM., nr: 4 / 60.
- BOA, Y.PRK.TKM., nr: 60 / 3.

BASILMIŞ ESERLER

- Adanır, Fikret, Makedonya Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ali Fuad, Musavver 1293-1294 Osmanlı-Rus seferi, İstanbul: Kütübhane-i İslam ve Askerî, 1908/1326.
- Armaoğlu, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914, TTK, Ankara, 2003.
- Aydın, Mahir, “Doksan Üç Harbi” , DİA, c.9, s. 428-429, İstanbul, 1993.
- Aydın, Mahir, Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Aydın, Mithat, “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)’nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan Karadağ’ın Rolü”, Belleten, c.LXIX, sa.256, s.1-21, TTK, Ankara, 2005.
- Babuna, Aydın, Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000
- Basiretçi Ali Efendi, İstanbul Mektupları, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya’da Miil Mücadele, TTK, Ankara, 1987.
- Cevdet Paşa, Tezâkir, Yayınlayan: Prof. Cavid Baysun, TTK, Ankara, 1991.
- Çavdar, Tevfik, “ Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.4, sf:551- 557, Ankara, 1999.
- Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK, Ankara, 1953.
- Gencer, Ali İhsan – İpek Nedim, “1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbi Rumeli Cephesi Vesikaları”, Belgeler, c.XV, sa. 19, TTK, Ankara, 1993.

- Gündoğdu, Saadet, Bosna – Hersek Sorunu (1878 – 1909), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, dan: Doç.dr. İsmail Özçelik, Ankara, 1994.
- Hatipoğlu, Murat, “ 1897 Osmanlı – Yunan Harbi ve Yunanistan’ın Makedonya Politikası (1897 – 1913)” Osmanlı Ansiklopedisi, c.2, s.306 – 313, Ankara, 1999.
- Hülâgü, Metin, “1897 Osmanlı – Yunan Savaşı’nın Sosyal, Siyasal ve Kültürel Sonuçları.” Osmanlı Ansiklopedisi, c.2, s.314 – 138, Ankara, 1999.
- İpek, Nedim, Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri, TTK, Ankara, 1999.
- İpek, Nedim, “ 93 Muhacereti ”, Osmanlı ansiklopedisi, c.4, s.661 – 668, Ankara, 1999.
- Koç, Yunus, “Osmanlı İmparatorluğu’nun nüfus yapısı (1300-1900)”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.4, sf:535-550, Ankara, 1999.
- Kohn, Hans, Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği, İlgı Kültür Sanat, İstanbul, 2007.
- Kurat, Akdes Nimet, “Panslavizm”, Ankara Üniversitesi Dilve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c.XI, sa.2-4, s.241-278, Ankara, 1953.
- Kurat, Yuluğ Tekin, “1877-78 Osmanlı – Rus Harbinin Sebepleri”, Belleten, c.XXVI, sa.103, s.567-592, TTK, Ankara, 1998.
- Kurat, Akdes Nimet, Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar, TTK, Ankara, 1999.
- Kurçeren, Seher Dilber, 1877-1878 Osmanlı - Rus Savaşı’nın Türk Basınına Yansıması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Mahmud Celâleddin Paşa, Mirat-i Hakikat, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniye, 1326.
- Memişoğlu, Hüseyin, Bulgaristan’da Türk – İslam Kültürü ve Sanatı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2007.
- Süer, H. Hikmet, 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbi Balkan Cephesi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.
- Şimşir, Bilâl N., Rumeli’den Türk Göçleri, TTK, Ankara, 1989.
- Şimşir, Bilâl N., “ Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, Bulgaristan’da Göç Sorunu – Bildiriler 7 Haziran 1985, s. 47 – 66, TTK, Ankara, 1992.

- Şıvgın, Hale, “ Osmanlı Arşiv belgelerine göre balkan ittifaklarının önce kiliseler ve çeteler arasında başlaması.”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.2, s.478 – 483, Ankara, 1999.
- Tevfik, Süleyman, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye ve Yunan Muharebesi, İstanbul, 1315.
- Tokay, Gül, “ Osmanlı – Bulgaristan İlişkileri: 1878 – 1908.”, Osmanlı Ansiklopedisi, c.2, s. 319 – 328, Ankara, 1999.
- Tugay, Esad Fuad, “ 1877 – 78 Türk – Rus Savaşı’ndan Sonra Balkanlarda Durum”, Belleten, c: XXXVI, no:141, s. 15 – 30, TTK, Ankara, 1972.
- Türkgeldi, Ali Fuat, Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye, haz.Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara, 1987.
- Uzer, Tahsin, Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi, TTK, Ankara, 1999.
- Vraçalı Sofroni, Osmanlı’da bir Papaz, Günahkar Sofroni’nin Çileli Hayat Hikayesi (1739 – 1813), çev. Aziz Nazmi Şakir-Taş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

A.Sidre Livaoğlu Alben, 1981 yılında Bursa’da doğdu. İlkokul,Ortaokul ve Lise’yi İstanbul’da bitirdi. 1998 yılında Liseden mezun olduktan sonra Tiyatro ve Desen eğitimi gördü. 2001 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümünü kazandı.

Lisans öğrenimi boyunca Osmanlı Tarihi, Osmanlıca ve Osmanlı Arşiv Belgeleri’nin okunmasıyla ilgili derslere ağırlık verdi. Üniversiteden 2005 yılında mezun oldu. 2006 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans eğitimine başladı.